

# DEDIČSTVO KAROLA VEĽKÉHO

VČASNÝ STREDOVEK AKO KOLÍSKA EURÓPSKEJ KULTÚRY

# THE LEGACY OF CHARLEMAGNE

EARLY MIDDLE AGES: THE CRADLE OF EUROPEAN CULTURE

SPRIEVODCA VÝSTAVOU / EXHIBITION GUIDE

17. 6. – 16. 10. 2016

Bratislavský hrad

Slovenské národné múzeum – Historické múzeum

Bratislava Castle

Slovak National Museum – Museum of History

## DEDIČSTVO KAROLA VEĽKÉHO VČASNÝ STREDOVEK AKO KOLÍSKA EURÓPSKEJ KULTÚRY

Koncepcia vychádza z výstavy „Legacy of Charlemagne“ (Ename, Belgicko, máj–november 2014), ktorá je výsledkom medzinárodného projektu „Kolisky európskej kultúry – projekt Francia Media“ a dielom autorského tímu zloženého z partnerov projektu, s príspevím Archeologického ústavu SAV a Magyar Nemzeti Múzeum v Budapešti

## LEGACY OF CHARLEMAGNE EARLY MIDDLE AGES: THE CRADLE OF EUROPEAN CULTURE

Concept based on 'Legacy of Charlemagne' (Ename, Belgium; May–November 2014), an exhibition by the 'Cradles of European Culture: The Francia Media Project', prepared by a team of the project partners with a contribution by the Institute of Archaeology SAS and the Magyar Nemzeti Múzeum in Budapest

### Usporiadatelia

#### Organizers

Pamiatkový úrad Slovenskej republiky, Bratislava  
Archeologický ústav AV ČR, Praha, v. v. i.  
Slovenské národné múzeum – Historické múzeum  
Archeologický ústav SAV

### Úprava pre slovenskú verziu výstavy

#### Adaptation for the Bratislava exhibition

Jana Maříková-Kubková

### Kurátori

#### Curators

Peter Baxa  
Jana Maříková-Kubková

### Produkcia

#### Production

Peter Barta, SNM-HM  
Michal Debnár, SNM-HM  
Andrea Litváková, SNM-HM  
Slavomír Pjatek, SNM-HM  
Katarína Válová, PÚ SR/ARUP

### Autori textov

#### Authors of the texts

Peter Baxa  
Peter Bednár  
Peter Bisták  
Dirk Callebaut  
André Constant  
Alain Dierkens  
Danko Dujmovič  
Jan Frolík  
Václav Gřešák  
Maria Pia Guermandi  
Ján Hunka  
Isabel Kappesser  
Špela Karo  
Étele Kiss

Timotej Knifc  
Daniel Křížek  
Jan Mařík  
Tomáš Mařík  
Jana Maříková-Kubková  
Patrick Monsieur  
Hettie Peterse  
Maja Petrinc  
Luboš Polanský  
Martin Pristáš  
Agnes Ritoók  
Matej Ruttkay  
Nina Schücker  
Pavel Sládek  
Ján Steinhübel  
Jiří Urban  
Sylvia Urbini  
Marina Vicelja  
Katarína Válová  
Martin Wihoda

**Výber exponátov pre slovenskú časť**  
Selection of exhibits for the Slovak part

Peter Bednár  
Matej Ruttkay

**Spolupráca**  
Advisors

Peter Bisták  
Zuzana Borzová  
Eva Čaprdová  
Ján Hunka  
Miriam Jakubčinová  
Jiří Košta  
Ján Lukačka  
Jan Mařík  
Martina Orosová  
Karol Pieta  
Luboš Polanský  
Nikoleta Salátová

**Architektonický návrh**  
Architectural design

Petr Burian, Michal Pokorný – architektonická kancelář DaM, s. r. o.

**Grafická úprava**  
Graphic design

Walter van Rooij  
Tomáš Roháček

**Sadzba a zalomenie sprievodcu výstavou**  
Layout and typesetting of the exhibition guide

Kateřina Vytečková  
Peter Vince

## **Zapožičiavateľa exponátov**

### **Lenders of the exhibits**

Archeologický ústav AV ČR Brno, v. v. i.  
Archeologický ústav AV ČR Praha, v. v. i.  
Archeologický ústav SAV  
Comune di Ravenna  
Gemeente Nijmegen, Bureau Archeologie & Monumenten  
Gřešák Václav  
Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest  
Múzeum mesta Bratislavy  
Museum bei der Kaiserpfalz, Ingelheim am Rhein  
Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, Split  
Narodni muzej Slovenje, Ljubljana  
Národní muzeum – Historické muzeum, Praha  
Pamiatkový úrad Slovenskej republiky, Bratislava  
Ponitrianske múzeum v Nitre  
Provinciaal Archeologisch Museum, Ename  
Rijksmuseum van Oudheden, Leiden  
Rímskokatolícka cirkev, Biskupstvo Nitra  
Slovenské národné múzeum – Archeologické múzeum

## **Preprava exponátov**

### **Transport of the exhibits**

IGS-HS Art Service s. r. o.

## **Audiovizuálne programy**

### **Audio-visual programme**

Kópia ríšskej koruny / Copy of the Imperial Crown – Jiří Urban, Turnov  
Ename 1015–1065 / Ename 1015–1065 – Visual Dimension bvba, Oudenarde-Ename  
Cisárska falc Ingelheim am Rhein / Imperial Palace Ingelheim am Rhein – Archimedix GBR,  
Ober-Ramstadt  
Zalavár/Zalavár, Monomachova koruna/The Crown of Monomachos – Magyar Nemzeti Múzeum Budapest

## **Mapy**

### **Maps**

Peter Baxa  
Peter Bednár  
Ján Beljak  
Peter Bisták  
Jana Maříková-Kubková  
Luboš Polanský  
Martin Pristáš  
Matej Ruttkay  
Danica Staššiková-Štukovská  
Eva Stuchlíková

## **Rodokmene**

### **Genealogies**

Ján Lukačka  
Luboš Polanský

## **Korektúry**

### **Proof-reading**

Peter Bisták

**Preklad do angličtiny**  
Translation into the English  
Tomáš Mařík

**Preklad do slovenčiny**  
Translation into the Slovak  
Ludmila Bistáková  
Zuzana Borzová

**Modely**  
Models  
Petr Dvořák

**Reštaurovanie**  
Restoration  
Miloš Gavenda

**Inštalácia**  
Installation  
D&D Studio, s. r. o.

**Výroba výstavných prvkov**  
Exhibition equipment  
Pamiatkový úrad SR – Oblastný reštaurátorský ateliér Levoča

**Výroba grafiky**  
Graphic production  
Grafpro, s. r. o.

### **Zvláštne poďakovanie**

Usporiadatelia ďakujú všetkým inštitúciám a súkromným majiteľom, ktorí umožnili uskutočniť tento výstavný projekt. Menovite ďakujú týmto jednotlivcom a inštitúciám:

### **Special thanks**

The organizers extend their thanks to all institutions and private owners for thus helping materialize this exhibition project. Namely they wish to thank the following persons and institutions:

Hilbertinum – Spoločnosť Kamila Hilberta, z. s.  
Václav Gřešák  
Ponitrianske múzeum v Nitre

# USPORIADATELIA/ORGANIZERS

Pamiatkový úrad Slovenskej republiky, Bratislava

Archeologický ústav AV ČR, Praha, v. v. i.

Slovenské národné múzeum – Historické múzeum

Archeologický ústav SAV



PAMIATKOVÝ ÚRAD  
SLOVENSKEJ REPUBLIKY



ARCHEOLOGICKÝ ÚSTAV  
AV ČR, PRAHA, V.V.I.



SLOVENSKÉ NÁRODNÉ MÚZEUM  
HISTORICKÉ MÚZEUM



## NAD VÝSTAVOU PREVZALI ZÁŠTITU

**Marek Mad'arič**, *minister kultúry Slovenskej republiky*

**Pavol Šajgalík**, *predseda Slovenskej akadémie vied*

**Jiří Drahoš**, *predseda Akadémie vied České republiky*

## THE EXHIBITION IS HELD UNDER THE PATRONAGE OF

**Marek Mad'arič**, *Minister of Culture of the Slovak Republic*

**Pavol Šajgalík**, *President of the Slovak Academy of Sciences*

**Jiří Drahoš**, *President of the Czech Academy of Sciences*

## PARTNERI PROJEKTU/PARTNERS OF THE PROJEKT

Za podpory



Výstava nadväzuje na projekt, financovaný s podporou Európskej Komisie. Táto publikácia reprezentuje výlučne názor autora a Komisia nezodpovedá za akékoľvek použitie informácií obsiahnutých v tejto publikácii.

Exhibition follows the project funded with support from the European Commission. This publication and communication reflects the views only of the author, and the Commission cannot be held responsible for any use which may be made of the information contained therein.



Mediálni partneri



Zapožičiavateľa a spolupracovníci



Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije  
Institute for the Protection of Cultural Heritage of Slovenia



*„Sicut enim ex diversis partibus et provinciis veniunt hospites, ita diversas linguas et consuetudines, diversaque documenta et arma secum ducunt, que omnia regna ornant et magnificant aulam et perterritant exterorum arrogantium. Nam unius lingue uniusque moris regnum imbecille et fragile est.“*

„Tak ako totiž z rozličných častí krajiny a provincií prichádzajú hostia, tak si so sebou prinášajú rozličné jazyky a zvyky, ako aj rozličné dokumenty a zbrane, čím každé kráľovstvo ozdobujú a dvor honosia a zahŕňajú cudzie spupnosti. Pretože kráľovstvo jedného jazyka a jedného zvyku je slabé a krehké.“

'As guests come from various areas and lands, so they bring with them various languages and customs, various examples and forms of armament, which adorn and glorify the royal court and discourage the pride of foreigners. For a kingdom of one language and one custom is weak and fragile.'

Stephanus: Libellus de institutione morum 6, Scriptores rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum II

(preklady Peter Keresteš a Nora Berend)



ABOUT THE EXHIBITION

O VÝSTAVĚ

Výstava „Dedičstvo Karola Veľkého“ je jedným z výsledkov projektu „Kolísky európskej kultúry“, spracovaného v rámci programu Kultúra 2007–2013. Projekt mapuje obdobie včasného stredoveku ako jednu z významných etáp pre tvorbu súčasnej európskej kultúrnej identity a snaží sa uplatniť koncept „jednoty v rozmanitosti“, ktorý je mottom Európskej únie od roku 2000. Pracuje s historickým dedičstvom, ku ktorému môžeme pristupovať rôznymi spôsobmi. Na jednej strane ho môžeme „len“ zachovávať, na strane druhej ho môžeme vnímať ako výzvu na diskusiu, ktorá dáva minulosti súčasný zmysel, pričom sa sústreďuje na vzájomné pôsobenie pamäte, identity a miesta. Predstavením včasnostredovekej Európy sa snažíme uviesť strednú Európu do širšieho kontextu a otvoriť diskusiu o nacionalizovanej stereotypnej interpretácii (nielen) slovenskej včasnostredovekej histórie.

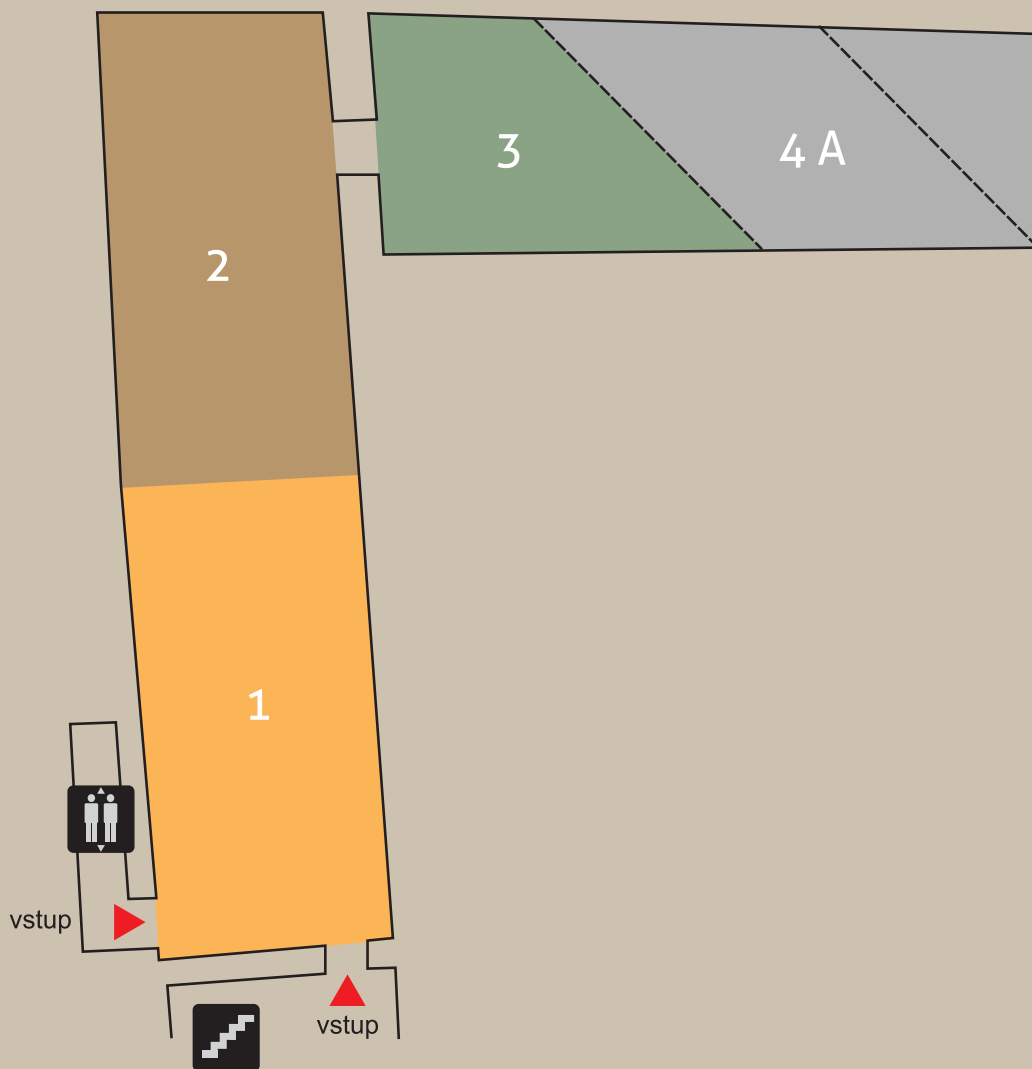
Výstava je rozdelená na štyri časti. V prvej sa návštevník zoznámí na príklade historických máp vybraných období s históriou zjednocovacích procesov v Európe a so základnými dátami o Európskej únii ako poslednom a mierovom pokuse o spojenie Európy do jedného politického, ekonomického a kultúrneho celku. Nasleduje predstavenie osobnosti Karola Veľkého, panovníka patriaceho k najvýznamnejším európskym politikom, ktorého odkaz sa prelína s tvorbou kultúrnej identity veľkej časti Európy. Druhá časť – rozmanitosť – prevedie návštevníka piatimi vybranými európskymi regiónmi v období včasného stredoveku, vyzdvihuje špecifiká každého z regiónov a ich kultúrnu a prírodnú rozmanitosť. Tretia časť – jednota – zoznamuje s prvkami, ktoré spájajú jednotlivé európske regióny na politickej a kultúrnej úrovni. Tematizovaná je správa ríše, ekonomika, obchod a jednotlivé základné stavebné kamene kultúrnej identity: náboženstvo, jazyk, umenie a architektúra. Štvrtá časť výstavy nadväzuje na predchádzajúcu rozmanitosť a formou pokladnice predvádza lokálnu kultúru včasnostredovekých elít.

'The Legacy of Charlemagne' is an exhibition prepared as part of the project 'Cradles of European Culture' and 'Culture 2007–2013' funded with support from the European Commission. The Early Middle Ages are presented as one of the stages important for the formation of current cultural identity in present-day Europe and to apply the concept of 'Unity in Diversity', which has been expressed in the official motto of the European Union since 2000. Historical legacy is approached in many different ways. On the one hand, it can be taken care of 'only', on the other hand, it may be viewed as a challenge for discussion, which gives the past its present-day meaning and concentrates on the interaction of memory, identity and place. We try to present early medieval Central Europe in a broader European context and to open a discussion of nationalistic stereotypes (not only) in the interpretation of early history in Slovakia.

The exhibition is divided into four parts: The history of integration in Europe is presented on historical maps of certain periods. Basic data on the EU demonstrates that the 'European integration process' is the latest – peaceful – attempt to create a single political, economic and cultural entity. An introduction of Charlemagne follows, a ruler, who belongs among the most prominent European politicians and whose legacy overlaps with the formation of the cultural identity of most of Europe. The part called 'Diversity' leads the visitor through a selection of five European regions in the Early Middle Ages; the specifics of each region and their cultural and natural diversity are amplified. Elements connecting individual regions on a political and cultural level are shown in the 'Unity' section, the subjects of which are 'Administration of the Empire', 'Economy' and 'Trade, as well as individual basic building blocks of cultural identity, such as religion, language, art and architecture. The last part continues the former 'Diversity' part and presents, in the form of a treasury, the local culture of medieval elites.

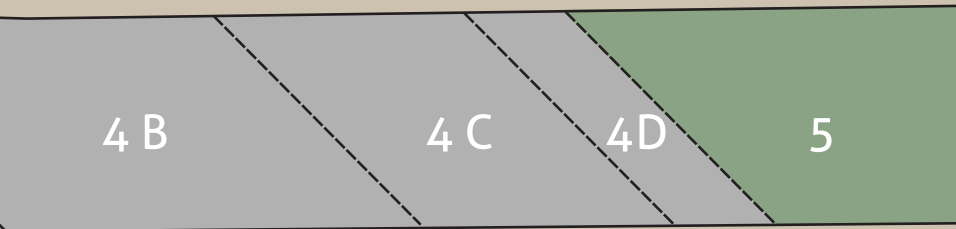
# DEDIČSTVO KAROLA VEĽKÉHO

Výstavné priestory v suteréne Bratislavského hradu



# THE LEGACY OF CHARLEMAGNE

Exhibition space in souterrain of Bratislava Castle



- 1 **ÚVOD**  
Introduction
- 2 **KAROL VELKÝ**  
Charlemagne
- 3 **ROZMANITOSŤ**  
Diversity
- 4A **JEDNOTA**  
Unity  
**SPRÁVA – NÁBOŽENSTVO – KULTÚRA**  
Administration – Religion – Culture
- 4B **JEDNOTA**  
Unity  
**CIRKEVNÉ CENTRÁ**  
Ecclesiastical centres
- 4C **JEDNOTA**  
Unity  
**ARCHITEKTÚRA**  
Architecture
- 4D **JEDNOTA**  
Unity  
**EKONOMIKA – OBCHOD**  
Economy – Trade
- 5 **ROZMANITOSŤ**  
Diversity  
**LOKÁLNA KULTÚRA**  
Local culture

## EURÓPSKA ÚNIA

Európska únia vznikla so zámerom ukončiť časté a krvavé konflikty v Európe, ktoré vyvrcholili druhou svetovou vojnou. Hospodárske a politické zjednocovanie európskych krajín v rámci Európskeho spoločenstva uhlia a ocele začína okolo roku 1950. Zakladateľskými štátmi sú: Belgicko, Francúzsko, Taliansko, Luxembursko, Nemecko a Holandsko. Rímska dohoda, na základe ktorej vzniká Európske hospodárske spoločenstvo (EHS), čiže „spoločný trh“, je podpísaná v roku 1957. Od roku 1979 môžu občania únie voliť do Európskeho parlamentu. V roku 1986 bol podpísaný Jednotný európsky akt, ktorý naštartoval rozsiahly šesťročný program zameraný na riešenie problémov voľného obchodu medzi štátmi EÚ.

V novembri 1989 dochádza k zásadnej politickej zmene, ktorú predstavuje pád berlínskeho múru. V roku 1993 je dobudovaný jednotný trh, postavený na „štyroch slobodách“: na voľnom pohybe tovaru, služieb, osôb a peňazí. V deväťdesiatych rokoch boli podpísané dve zmluvy – „maastrichtská“ Zmluva o Európskej únii, platná od roku 1993 a Amsterdamská zmluva s platnosťou od roku 1999. Slovenská republika vstúpila do Európskej únie v roku 2004.

## EUROPEAN UNION

The European Union was founded in view of making an end to frequent and bloody wars in Europe that had, culminated with World War II. The economic and political unification of Europe was initiated in 1950 and started with the foundation of the European Coal and Steel Community in 1951. Belgium, France, Italy, Luxembourg, Germany and the Netherlands were the founding members. The treaty of Rome, establishing the European Economic Community (EES), in other words a 'common market' was signed in 1957. Since 1979 the citizens of the Union have been electing the members of the European Parliament. The Single European Act, launching a six-year programme on the completion of a single internal market, was signed in 1986.

November 1989 is marked by essential political changes, represented by the fall of the Berlin Wall. 'Four freedoms' were referred to as the cornerstones of the single market in 1993: the free movement of people, goods, services and capital. In the 1990s two treaties were signed: The Maastricht Treaty (in act since 1993) and the Amsterdam treaty (since 1999). The Slovak Republic joined the EU in 2004.

## KÓPIA PRÍSTUPOVEJ ZMLUVY

Prístupová zmluva Slovenskej republiky s EÚ bola podpísaná 16. apríla 2003 pri slávnostnom stretnutí v Aténach. Za Slovensko pripojil svoj podpis prezident Rudolf Schuster a premiér Mikuláš Dzurinda. Zmluva bola dohovorená ako jedna zmluva o pristúpení všetkých desiatich krajín, ktoré sa 1. mája 2004, v rámci tzv. východného rozšírenia, stali členskými štátmi EÚ.

## COPY OF THE TREATY OF ACCESSION

The treaty of accession was signed on 16 April 2003 at a ceremonial meeting in Athens. The Slovak Republic was represented by President Rudolf Schuster and Prime Minister Mikuláš Dzurinda. The accession was signed as a single treaty by all ten ascending countries that became new members on 1 May 2004.



## ZJEDNOCOVACIE PROCESY V EURÓPE

Z historického hľadiska tvorí Európa v podstate jasne definovanú jednotku. Za samostatný svetadiel ju považujeme skôr z historických, kultúrnych a geopolitických dôvodov, ako z dôvodov geografických. Hranica medzi Európou a Áziou nie je v prírode zjavná a zemepisci už tradične vedú spor, kadiaľ má presne viesť. Môžeme teda len všeobecne konštatovať, že je západným okrajom Eurázie. Čo ale tak významne definuje Európu ako samostatný kontinent? Archeológia a jazykoveda potvrdzujú spoločnú kultúrnu, jazykovú a civilizačnú identitu Európanov už od začiatku osídlenia kontinentu človekom moderného typu (*Homo sapiens sapiens*) pred viac ako 45 000 rokmi. Už od paleolitu (doby lovcov a zberačov) môžeme v Európe pozorovať obdobia zjednocovania v rámci spoločného kultúrneho a symbolického systému. Predpokladáme, že táto jednota nemala len formálny charakter, ale zahŕňala aj významné zjednotenie v kozmologickej a ideologickej sfére. Tieto obdobia sa vo viac či menej pravidelných intervaloch striedali s etapami kolapsu veľkých kultúrnych komplexov, dezintegrácie a kultúrnej heterogenity.



Rímska ríša. The Roman Empire. © Eva Stuchlíková



## UNIFICATION OF EUROPE

Europe essentially forms a clearly definable unit. It is considered a continent rather out of historical, cultural and political than of geographical reasons. There is no clear boundary between Europe and Asia; and among geographers there are traditionally disputes over its exact delineation from other parts of Eurasia. So what substantially defines Europe as independent continent? Archaeology and linguistics have proven a shared cultural, linguistic and civilizing identity of the inhabitants of Europe from the beginning of its settlement by modern humans (*Homo sapiens sapiens*) more than 45,000 years ago. Since the Palaeolithic (the time of hunters and gatherers) we have witnessed periods of unification within a common cultural and symbolic system. We assume that this unity was not only a formal one, but also included important unification processes in the sphere of cosmology and ideology. These periods alternated with periods of collapses of larger cultural complexes, disintegrations and cultural heterogeneity.



Stabilizácia Európy od konca 5. storočia do smrti Karola Veľkého († 814)  
Consolidation of Europe between the end of the fifth century and the death of Charlemagne in 814

© Luboš Polanský, Jana Maříková-Kubková, Eva Stuchlíková

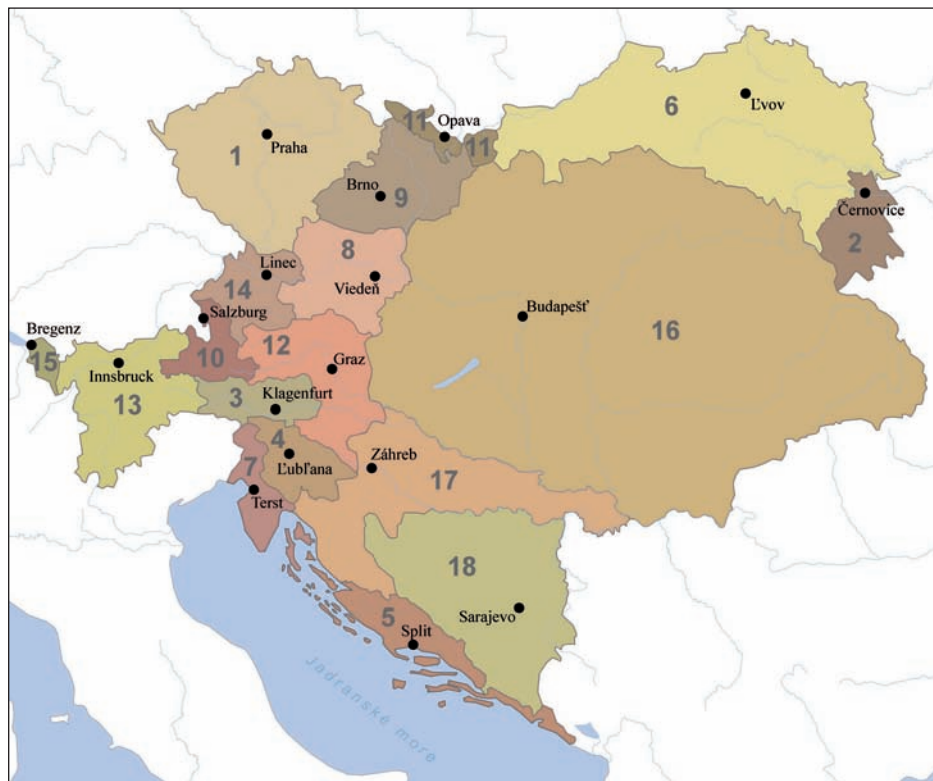


- Západofranské kráľovstvo/West Frankish Kingdom
- Burgundské kráľovstvo/Kingdom of Burgundy
- Svätá ríša rímska/Holy Roman Empire
- České kniežatstvo/Duchy of Bohemia
- Obodritské kniežatstvo/Obodrite Principality
- Ľutický zväz/Lutici
- Poľské kniežatstvo/Duchy of Poland
- Uhorské kniežatstvo/Principality of Hungary
- Chorvátske kráľovstvo/Kingdom of Croatia

Dedičstvo Franskej ríše v 80. rokoch 10. storočia.

The Legacy of the Frankish Empire in the 980s.

© Luboš Polanský, Jana Maříková-Kubková, Peter Baxa, Eva Stuchlíková



Rakúsko-Uhorsko v roku 1914:

Predlitavsko: 1. Čechy, 2. Bukovina, 3. Korutánsko, 4. Kraňsko, 5. Dalmácia, 6. Halič, 7. Rakúske prímorie, 8. Dolné Rakúsko, 9. Morava, 10. Salzbursko, 11. Sliezske, 12. Štajerske, 13. Tirolsko, 14. Horné Rakúsko, 15. Vorarlbersko; Zalitavsko: 16. Uhorsko, 17. Chorvátsko-Slavónsko; spoločná správa: 18. Bosna a Hercegovina

Austria-Hungary in 1914:

Cisleithania: 1. Bohemia, 2. Bukovina, 3. Carinthia, 4. Carniola, 5 - Dalmatia, 6. Galicia, 7. Austrian Littoral, 8. Lower Austria, 9. Moravia, 10. Salzburg, 11. Silesia, 12. Styria, 13. Tyrol, 14. Upper Austria, 15. Vorarlberg; Transleithania: 16. Hungary, 17. Croatia-Slavonia; Condominium: 18. Bosnia and Herzegovina

© Eva Stuchlíková

## VELKÁ MORAVA A PŘEMYSLOVSKÝ ŠTÁT V KULTÚRNEJ IDENTITE ČECHOV, MORAVANOV A SLOVÁKOV

Moderná história strednej Európy sa formovala, spolu s postupnou emancipáciou jednotlivých národov, od 19. storočia. Neoddeliteľnou súčasťou kultúrneho a politického vývoja bol rozvoj historických odborov a vznik múzejných a akademických inštitúcií. Ich úlohou bolo uchopenie vlastnej histórie a jej interpretácia nielen na základe nového bádania, ale aj v zhode s vytýčenými národnými a politickými cieľmi. V súlade s ideami národného obrodnenia bola aj do štúdia včasného stredoveku premietnutá myšlienka konfrontácie slovanského a germánskeho či maďarského živlu. Bohatá a zaujímavá história dynastií Přemyslovcov a Mojmírovcov či územia Nitrianska bola odtrhnutá od širších stredoeurópskych a európskych súvislostí a postupom času došlo k jej nadinterpretácii až dezinterpretácii. Z mojmirovskej Moravy sa prenesením termínov „hé megalé Moravia“ (z gréčtiny) či „Velika Morava“ (zo staroslovienčiny v bulharskej redakcii), ktoré sú mladšie a nemusia nutne označovať stredoeurópsku Moravu, stala Veľkomoravská ríša. Prvýkrát bola inštrumentalizovaná ako prvý štát Čechov a Slovákov pri vzniku Československa v roku 1918. Predovšetkým vďaka podpore výskumu slovanského osídlenia Československa v roku 1919 vznikol Štátny archeologický ústav v Prahe, v roku 1939 Slovenský archeologický ústav v Martine. V 40. rokoch 20. storočia bol podporený výskum „Veľkej Moravy“, rovnako ako výskum vybraných stredočeských lokalít spojených s Přemyslovcami. Reálny rozvoj výskumu slovanských hradísk nastal až po 2. svetovej vojne dvojročnicou v rokoch 1946–1948. Politické zvraty sa silne premietli do historického bádania. Preskúvanie včasnostredovekých slovanských pamiatok a cirkevnej slovanskej literatúry sa stalo priamym zadáním z najvyšších miest a definovanie východných, byzantských vplyvov kľúčom k legitimizácii vtedajšej politickej orientácie. Zároveň ale novo objavované bohaté kultúrne dedičstvo nachádzalo veľkú odozvu v spoločnosti. Podnietilo vznik veľkých výstavných a umeleckých počinov a stávalo sa pevnou súčasťou kultúrnej identity na lokálnej i národnej úrovni. Vnímanie včasného stredoveku na území bývalého Československa ako obdobia, ktorého deje boli silne naviazané na južnú a východnú Európu, a ktoré prakticky nebolo súčasťou širšej európskej histórie, by dnes už malo byť prekonané, zostáva ale súčasťou nášho dedičstva.



1

## MORAVIA AND THE PŘEMYSLID STATE IN THE CULTURAL IDENTITY OF THE CZECHS, MORAVIANS AND SLOVAKS

The modern history of Central Europe has developed together with a gradual emancipation of individual nations since the 19th century. The growth of historical sciences and the establishment of museums and academic institutions was an integral part of the political development. It was their aim to comprehend the own history. The historical interpretation was not based solely on the new scientific methods, but had to meet the gradually stacked-out national interests. In accordance with the ideas of the national enlightenment, the idea of the confrontation of the Slav, German and Hungarian element was projected into the study of the early Middle Ages. The rich and interesting history of the Přemyslids, Mojmir's and of the territory of Nitra was torn-off from the broader Central European and European relations and at that time overinterpretations and misinterpretations appeared. The Moravia of the Mojmir's was identified as 'he megale Moravia' of Greek texts, from which later Church Slavonic 'Velika Morava' developed; however, Central European Moravia seems not to be identical with the territory referred to in Greek tradition. Magna Moravia was for the first time instrumentalized in 1918 after the foundation of Czechoslovakia as the first common state of the Czechs and Slovaks. One of the main aims of the foundation of the State Archaeological Institute in 1919 was to support the investigation of the Slav settlement of the new-born state. The foundation of the Archaeological Institute of Slovakia in Martin followed in 1939. In the 1940s the investigation of 'Magna Moravia' enjoyed the same support as the survey of a selection of Central Bohemian sites connected with the Přemyslids. A boom in the investigation of Slav fortified settlements started in 1946–8 after World War II. The political development had a strong impact on historical research. Higher authorities literally commissioned the investigation of early medieval and Slav monuments and Church Slavonic literature. The political orientation of that time was to be legitimized by the definition and prove of eastern and Byzantine influences in early medieval Central Europe. Post-war society gratefully echoed the newly discovered cultural wealth. A vast number of exhibitions and artistic events followed, and the discovery and the concept of 'Magna Moravia' found its way into the local and national cultural identities. The view of the territory of former Czechoslovakia being strongly tied to eastern and south-eastern Europe, completely deprived of its European context, should be overcome by now; however, it still remains part of our cultural heritage.





CHARLEMAGNE

KAROL VELKÝ

## KAROL VEĽKÝ A JEHO NASLEDOVNÍCI

Franská ríša dosiahla svoj vrchol za vlády Karola Veľkého, ktorý zavŕšil dielo svojich predchodcov, otca Pipina III. Krátkeho, ktorý s požehnaním pápeža prijal korunu a stal sa prvým kráľom Frankov (751–768) a deda, inak majordóma Karola Martela, ktorý využil víťazstvo nad Arabmi pri Poitiers (732) a vybudoval sústavu jemu podriadených lén a vazalov. Aj preto mohol Karol Veľký (768–814) viesť početné vojny s Longobardmi, Avarmi, Arabmi, Sasmi a Slovanmi, ktoré posunuli hranice jeho ríše za Pyreneje a hlboko na juh Itálie, na severe a východe k Labe a strednému toku Dunaja. V roku 800 prijal v Ríme cisársku korunu. Rozsiahle, mnohokrát však len začaté správne, hospodárske a právne reformy, pre ktoré sa zaužívalo označenie „karolínska renesancia“, mali zjednotiť rôznorodý priestor do jedného celku. Slabá, vnútornými nepokojmi poznamenaná vláda jeho syna Ľudovíta Pobožného (814–840) preukázala, že karolínske reformy predsa len dokázali zbližiť rôzne časti Franskej ríše; vedomie spoločne vyznávaných hodnôt pretrvalo i po Verdunskej zmluve z roku 843. Tá rozdelila Franskú ríšu na tri kráľovstvá, ovládané synmi Ľudovíta I. Pobožného, a svojím spôsobom i západnú Európu na tri časti – italskú, nemeckú a francúzsku.

## CHARLEMAGNE AND HIS SUCCESSORS

The Frankish Empire reached its peak under Charlemagne who completed the work of his predecessor and father, Pepin the Short, king of the Franks (751–68) and the first king to be anointed by the Pope, and of his grandfather, the Majordomo Charles Martel, who seized the opportunity of his victory over the Arabs in the Battle of Poitiers (732) and created a system of dependent fiefdoms and vassals. This was one of the reasons why Charlemagne (768–814) could lead many wars against the Langobards, Avars, Arabs, Saxons and Slavs, which moved the boundaries beyond the Pyrenees and deep into the south of Italy, in the north and east to the Elbe and to the middle course of the Danube. In AD 800 he received the imperial crown in Rome; the aim of vast, often only initiated, administrative, economic and juristic reforms, otherwise known as the 'Carolingian Renaissance', were meant to unify a heterogeneous area. However weak the rule of his son Louis the Pious (814–40), marked by internal unrest, it proved that the Carolingian reforms had brought individual parts of the Frankish Empire closer; an awareness of common values survived even after the Treaty of Verdun (843), which divided the Frankish Empire into three kingdoms ruled by three sons of Louis the Pious, corresponding to three parts of Western Europe: the Italian, the German and the French one.



## CISÁRSKA KORUNA KAROLA VEĽKÉHO

Cisárska koruna sa zvykne nazývať „korunou Karola Veľkého“ po zakladateľovi jednotného európskeho štátneho útvaru. V stredoveku bola svetská moc vzájomne prepojená s cirkevnou mocou, cisár sa cítil byť a bol považovaný za zástupcu Krista na zemi. Veľká úcta bola preukazovaná cisárskej korune ako symbolu a nositeľke tejto moci. Náboženský význam koruny bol vyjadrený v symbolike jej výzdoby a kompozície. Je zložená z ôsmich platničiek, spojených do osemuholníkového pôdorysu. Ten je zároveň priesečníkom dvoch štvorcov, ktoré predstavujú dve mestá: nebeský Jeruzalem a Rím. Prvý štvorec tvorí „apoštolská“ čelná platnička, zadná Jakubova a dve bočné platničky, všetky vyzdobené 12 drahými kameňmi, symbolizujúcimi 12 apoštolov a 12 izraelských kmeňov. Najväčší drahokam na čelnej platničke bol modrý safír v tvare srdca. Druhý štvorec sa skladá zo štyroch menších platničiek, vyzdobených emailovými vyobrazeniami kráľov a prorokov. Tieto biblické postavy predstavujú panovnícke cnosti: kráľ Dávid spravodlivosť, Šalamún múdrosť a pokoru pred Bohom, Izaiáš a Ezechiáš dôveru v Boha. Nápis nad postavou Krista v sprievode dvoch anjelov hlása: PER ME REGES REGNANT (skrže mňa králi vládnu). Pôvodne mala koruna tvar osembokej čelenky. Henrich II. pridal kríž nad čelnú platničku a pred korunováciou Konráda II. v roku 1027 bola preklopená oblúkom s nápisom z perál: CHUONDRADUS DEI GRATIA ROMANORUM IMPERATOR AUGUSTUS (Konrád, z božej milosti rímsky cisár).

## THE IMPERIAL CROWN OF CHARLEMAGNE

The imperial crown is sometimes referred to as 'crown of Charlemagne', the first West European Emperor since Antiquity. Temporal and spiritual power were interconnected in the Middle Ages, the worldly emperor was at the same time considered god's deputy on earth. The imperial crown was the symbol of imperial might and therefore the subject of worship. The sacral significance was expressed by the symbolism of its decoration and composition. It consisted of eight hinged plates forming an octagon, which in itself is the intersection of two squares representing two towns: Heavenly Jerusalem and Rome. The first square contained the 'apostolic' front plate, Jacob's back plate and two side plates, all decorated with twelve precious stones symbolizing the twelve apostles and the twelve tribes of Israel. The largest jewel on the front plate was a blue sapphire called 'Christ's heart'. The second square consists of four smaller plates decorated with enamelled representations of kings and prophets. These biblical figures represent sovereign virtues: King David stands for justice, Salomon for wisdom and humility before god, Isaiah and Ezekiel symbolize the trust in god. The inscription above Christ in Majesty framed with two angels reads P(ER) ME REGES REGNANT 'by me kings reign'. Originally, the crown had the shape of an octagonal headband. A pectoral cross, said to have belonged to Henry II, was attached above the front plate, and before the coronation of Conrad II in 1027 the hoop with pearl inscription (CHUONDRADUS DEI GRATIA / ROMANORU(M) IMPERATOR AUG(USTUS) 'Conrad, by the Grace of God / Emperor of the Romans (and Augustus') was added.

## ŽIVOT A CESTA ORIGINÁLU KORUNY

Napriek dlhodobému výskumu sa nepodarilo dosiahnuť zhodu v otázke, kedy a kto dal ríšsku korunu zhotoviť. V súčasnosti prijímané datovanie preto kolíše medzi polovicou 10. storočia (cisár Oto I.) a začiatkom 11. storočia (cisár Konrád II.). Rovnako nie je jasné, kde máme hľadať miesto jej zhotovenia. Všeobecne sa predpokladá, že zákazku mohli prijať remeselníci v Porýní, možno v Kolíne alebo Essene. Naopak, opatrná zhoda vládne vo výklade jej symboliky. Vychádza z osemuholníkového obvodu, predstavujúceho ôsmich zachránených, ktorí po potope uzavreli s Bohom novú zmluvu. Koruna bola priebežne upravovaná a vylepšovaná, dnes jej však chýba najvzácnejší drahokam, o ktorom biskup sv. Albert Veľký poznamenal, že sa veľkosťou a sýtou červenou farbou natoľko líšil od iných kameňov, že sa mu začalo hovoriť Orphanus, teda Sirota. Od roku 1247 pokračuje súvislý rad správ o jej uložení, z ktorých je zrejme, že koruna bola prevážaná z miesta na miesto a bola zverovaná do ochrany ríšskym ministeriálom. Zmienky obsahujú pestrý zoznam rôznych kláštorov, hradov a falci, ktorý zahŕňa Limburg, Harzburg, Goslar, Hammerstein, Trifels, Waldburg, Krautheim, Kyburg alebo Stein. Zvláštnu pozornosť venoval ríšskej korune Karol IV., ktorý pre jej uloženie postavil hrad Karlštejn.

## THE LIFE AND THE WAY OF THE CROWN

Despite the long history of its research, there is no agreement on the question of where and when exactly the crown was manufactured. The dating therefore ranges between the mid-tenth century for Emperor Otto I and the beginning of the eleventh century under Conrad II. The work may have been commissioned in a workshop in the Rhineland, perhaps in Cologne or in Essen. There is however considerable agreement on the interpretation of its symbolism, which is based on the octagonal shape, evoking the eight survivors of the Deluge, who concluded a new covenant with God. Subsequently the crown was modified and improved. Today it is lacking the most precious stone, which according to Albertus Magnus (about 1250) differed from all other stones in size and red colour that it was called the *Waise* (Orphan). Continuous reports on its whereabouts, starting in 1247, show that it moved from place to place and was entrusted to the protection of imperial ministeriales. The list of various monasteries, castles and palaces includes Limburg, Harzburg, Goslar, Hammerstein, Trifels, Waldburg, Krautheim, Kyburg or Stein. Charles IV paid special attention to the crown and had built Karlštejn Castle to keep it.

### KÓPIE CISÁRSKEJ KORUNY KAROLA VEĽKÉHO

Samotná koruna, rovnako ako ríša, ktorú pripomína, má spleť histórii. Po období presunov bola v roku 1424 uložená v Norimbergu a v roku 1796 sa presunula do Viedne. Na miestach, ktoré pripomínali buď jej pobyt v stredoveku, alebo korunovácie rímskych cisárov, boli od 19. storočia zhotovované jej kópie. Najstaršia je vo Frankfurte nad Mohanom, do ktorého boli korunovácie presunuté v 16. storočí. Pre dóm v Aachene vznikla kópia v roku 1913. Ďalšiu nájdeme na hrade Trifels v Porýní-Falcku. Dve kópie boli vyrobené pre hrad Karlštejn. Prvá z nich, tak trochu nevydarená napodobenina, je umiestnená v Kaplnke svätého Kríža a druhá je vystavená na prvom poschodí v poslednej miestnosti prvého prehlídkového okruhu. Vytvoril ju zlatník Jiří Urban z Turnova so spolupracovníkmi. Je najmladšia a asi aj najvydarenejšia. Ďalšie kópie nájdeme v súkromnej zbierke holandského zlatníka v Rotterdame a v súkromnom múzeu v Rottenburgu.

### COPIES OF THE IMPERIAL CROWN OF CHARLEMAGNE

The crown itself, just as the empire it reminds of, looks back on an intricate history. After being moved it was deposited in Nuremberg in 1424 and in 1796 moved to Vienna. Since the 19th century copies of the crown were commissioned for places of its former deposition or of the coronation of Roman emperors. Thus the oldest copy was made for Frankfurt am Main, where the coronations took place in the 16th century. For the Aachen Cathedral a copy was made in 1913. Another is to be found at Trifels Castle in Rhineland-Palatinate. Two copies were executed for Karlštejn Castle. The first one, a somewhat poor imitation, is located in the Chapel of the Holy Cross and the second is exhibited on the first floor of the last room of the guided tour. It was made by the goldsmith Jiří Urban from Turnov and his staff; it is the newest and probably most successful copy of the crown. Other copies are to be found in private collections: the piece of a Dutch goldsmith in Rotterdam and one in a private museum in Rottenburg.



4





10



11



12

## VÝROBA KÓPIE CISÁRSKEJ KORUNY PRE KARLŠTEJN

Pravdepodobne posledná kópia cisárskej koruny Svätej ríše rímskej bola vyrobená v rokoch 2008–2009 pre Karlštejn v dielni šperkára Jana Urbana. Príprava, teda prieskum originálu, presné rozkreslenie, určenie pracovného postupu a rozpis potrebného materiálu, vrátane zadania všetkých prác prizvaných spolupracovníkov, trvala asi tri mesiace. Na korune sa celkovo odpracovalo asi 5000 hodín. Na výrobu kópie sa spracovalo 1333 g striebra a 19 g zlata. Osadená je 173 kameňmi z farebného skla. Zdobí ju 92 veľkých a 884 malých perál. Emaily dodali Matúš a Blanka Cepkovi. Ako veľmi náročné sa ukázalo spájanie tisícov drobných komponentov do jedného celku. Každá platnička koruny vstupovala do ohňa asi stokrát. Bolo to na úplnej hranici únosnosti materiálu, teda striebra (originál je zo zlata). Koruna je vyzdobená gulôčkovým filigránom. Na jeho výrobu bolo potrebné vyrobiť nástroje, ktoré sa nepoužívajú už stáročia. Nad filigránovou výzdobou stoja stĺpiky nesúce rámčeky podľa tvaru kameňov a tie nesú vlastné lôžka na osadenie kameňov, ktoré sú spojené drobnými gulôčkami. Kamene pridržajú trojcipe úchyty, a tak pod nimi môže prúdiť svetlo. Celá konštrukcia na pripevnenie kameňov pripomína malé antické chrámy, medzi ktorými sa týčia stovky vežičiek. Veľký dôraz sa kládol na čo najvernejšie vyhotovenie každého detailu. S Janom Urbanom na kópii spolupracovali: Blanka a Matúš Cepkovi na výrobe emailov, firma Ralton Petra Svobody vyrobila sklenené kompozity, brúsenie je dielom Luboša Janků, perly firmy Pearl Bohemika, o oblúk koruny sa zaslúžil Jan Jaroš a zlátenie prebehlo v DUV Granát.

## THE MAKING OF THE COPY OF THE IMPERIAL CROWN FOR KARLŠTEJN CASTLE

Probably the newest copy of the imperial crown of the Holy Roman Empire was manufactured in 2008–9 for Karlštejn Castle in the workshop of the goldsmith Jan Urban. The preparation, including a survey of the original, exact drawings, the choice of methods, assessment of necessary materials and commissioning of invited colleagues took about three month. The whole time involved was about 5,000 hours. 1,333 grams of silver and 19 grams of gold were used. It is gemmed with 173 different pieces of glass alloys, 92 large and 884 small artificial pearls. The enamels were supplied by Matúš and Blanka Cepek. The soldering of thousands of tiny components into a whole proved especially demanding. Every plaque of the crown entered the fire at least a hundred times, and we almost reached the brink of the exhaustion of silver (the original is entirely of gold). The crown is decorated with filigree beads. To produce them it was necessary to create tools that have not been used for centuries. The filigree skeleton carries small columns, to which frames in the shape of the stones are attached; the gems themselves are fixed with small paws. This transparent construction enables the light to shine through the stones from the inside. The framing reminds of antique temples with hundreds of columns. The greatest importance was attached to the faithful copy of every detail. Jan Urban worked with Blanka and Matúš Cepek on the enamels, Peter Svoboda's Ralton Company produced the glass alloys, Luboš Janků polished the stones, the artificial pearls were made by Pearl Bohemika, Jan Jaroš worked on the hoop of the crown and the silver crown was gilded at DUV Granát.

DIVERSITY ROZMANITOST'



Dublin

Londýn

Amsterdam

**Nijmegen,**

**Ingelheim**

**Ename**

**Velzeke**

**Pražský hr**

Paríž

Luxemburg

Bern

Vaduz

**Montmajour**

**Ravenna**

Madrid

Andorra

Monako

Stredozemné more

Severné more

Biskajský záliv

Atlantický oceán

Tyrrénské moře





**Het Valkhof**

**am Rhein**

**rad**

**Kostoľany pod Tribečom**

**Biskupija Crkvina**

## LOTHARINGIA CENTRUM KRÁLOVSKEJ MOCI

Kmeňové územie Karolovcov je vymedzené Severným morom a riekami Rýn, Maas a Šelda. Táto oblasť tvorila centrum karolovskej moci a tu mal Karol Veľký aj svoje kráľovské sídlo (Sacrum Palatium), ktoré slúžilo na korunováciu nemeckých panovníkov až do 15. storočia. Dedičstvo stredofranského kráľa a cisára Lothara I. Franského († 855), vnuka Karola Veľkého, bolo rozdelené medzi jeho troch synov: Lothar II. Lotrinský († 869) získal časť tiahnucu sa od Švajčiarska po Frízsko v Holandsku, Ľudovítovi II. († 875) pripadla Itália a Karol († 863), burgundský kráľ, spravoval oblasť Lyonu a Provence. Nezavislosť Lotrinska zanikla v rokoch 923–925, keď panovníci z dynastie Otonovcov pričlenili jeho územie k Východofranskej ríši. Rýn tak následne stratil svoj hraničný význam. O niekoľko desaťročí neskôr sa rieka Šelda stala vojenskou líniou, ktorá chránila západnú hranicu ríše Otonovcov proti Západofranskej ríši s tromi miestodržiteľskými centrami. Rieky Rýn, Maas a Šelda boli veľmi dôležité i pre dopravu, a tým aj pre ekonomický rozvoj regiónu vo včasnom stredoveku.

## LOTHARINGIA THE CENTRE OF ROYAL POWER

The tribal land of the Carolingians is demarcated by the North Sea and the rivers Rhine, Meuse and Scheldt. This was the core of their power. Charlemagne's royal seat (Sacrum Palatium) was located here and well into the 15th century this is where German sovereigns were crowned. The inheritance of the King of Francia Media and Roman Emperor Lothair I (died 855) was divided among his three sons. Lothair II (died 869) received the part that stretched from Switzerland to Friesland, Louis II (died 875) received Italy and Charles (died 863) received Lower Burgundy (Cisjurania and Provence). The 'independence' of the Lorraine disappeared around 923–5 when Ottonian rulers incorporated the territory to their East Frankish realm. The Rhine then lost its significance as a border. A few decades later the Scheldt evolved into a truly military frontier which had to defend the western border of the Ottonian realm against West Francia with three margravian centres. Rivers such as the Rhine, Meuse and Scheldt would become more and more important for transport and economic development during the early Middle Ages.



13



14

## PROVINCIA VSTUPNÁ BRÁNA DO STREDOMORIA

*Provincia* (dnešné Provencalsko) bola dynamickou, ekonomickou, náboženskou, politickou i kultúrnou oblasťou Rímskej ríše. Táto oblasť sa stala nezávislým kráľovstvom v roku 855, neskôr bola začlenená pod Arelatské kráľovstvo (933) a následne do Svätej ríše rímskej (1032). Jej časť (s významnými mestami Arles, Aix a Marseille) sa potom stala centrom Arelatského kráľovstva a hraničným priestorom ríše medzi Francúzskom, Itáliou a Stredomorím. V období od 9. do 11. storočia sa *Provincia*, rovnako ako ostatné regióny, dosť zmenila, čo prispelo k formovaniu jej prírodného prostredia. Ohraničená Stredozemným morom a údolím rieky Rhôna sa stala spojnicou medzi Itáliou a Katalánskom. Stala sa z nej hraničná oblasť, a tým musela prijať mnohé zmeny. Staré sídelné areály boli opustené a kontakty medzi nimi sa prerušili. Vznikli však nové centrá, okolo ktorých sa nanovo organizovala krajina, dochádzalo k sociálnej adaptácii a nadviazaniu nových vzťahov. V tomto období sa vytvorila nová krajinná a regionálna identita oblasti.

## PROVINCIA GATEWAY TO THE MEDITERRANEAN

*Provincia* was a dynamic, economic, religious, political and cultural hub of the Roman Empire. The area became an independent kingdom in 855, was assimilated into the Kingdom of Arles (933) and later into the Holy Roman Empire (1032). The central zone then became a border region between France, Italy and the Mediterranean with important centres such as Arles, Aix and Marseille. From the ninth to the eleventh centuries *Provincia*, just like other regions, changed considerably, which contributed to the formation of a proper environmental identity. As a southern interface at the gateway of the Mediterranean and the Rhône valley, but also as the connection between Italy and Catalonia, the region turned into a 'border zone' and underwent changes: old settlement areas were left and new ones founded, connections were broken, social adaptations and the reorganization of land around new principal towns accompanied the development of a new 'landscape' and regional identity.



## ITÁLIA ZNOVUZRODENIE ANTIKY

Vďaka Karolovi Veľkému a neskôr ottonským panovníkom mohol Rím znovu zaujať ústredné postavenie v európskom myslení a politike. Bol najvýznamnejším mestom západného kresťanstva. Všadeprítomná rímska imperiálna minulosť vyvolávala pokusy o obnovenie jej významu. Dialo sa tak i prenášaním konkrétnych artefaktov z Večného mesta, alebo imitovaním objektov či budovaním stavieb a umeleckých diel podľa rímskych vzorov. Ottonské umelecké diela v sebe spájali rímske, byzantské a karolínske prvky. Znovu boli oživené charakteristické znaky príznačné pre antické obdobie, ako napríklad verejné či politické využitie umenia, napodobovanie a koexistencia tradičnej a kresťanskej ikonografie, preberanie fragmentov z rôznych kontextov. V období vlády Ota I. Veľkého († 973) a jeho ženy Adelaidy († 999), Ota II. († 983) a jeho byzantskej manželky Theofano († 991) a ich syna Ota III. († 1002) zohrala veľmi významnú úlohu Itália. Okrem Ríma bola hlavným mestom Italského kráľovstva Pávia a ďalšími dôležitými centrami napríklad Ravenna alebo Miláno. Manželská zmluva princeznej Theofano a Ota II. je krásnym príkladom byzantskej inšpirácie. Výtvarné umenie znovu začalo dostávať imperiálne impulzy.

## ITALY THE REBIRTH OF ANTIQUITY

Thanks to Charlemagne and the Ottonian emperors, Rome regained a central role in European thinking and politics: it was the most important city of Latin Christianity. Rome's omnipresent imperial past evoked attempts to revive its glory. Ancient artefacts were carried away from the Eternal City, buildings and artwork were imitated or created in a Roman way. The Ottonian artistic production mixed imperial Roman, Byzantine and Carolingian elements. Typical features of the classical antiquity were revived: the political use of art, imitation and the coexistence of traditional and Christian iconography, adopting fragments from different contexts. Italy played an important part during the reign of Otto the Great and his wife Adelaide, Otto II, his Byzantine wife Theophanu, and their son Otto III. Besides 'imperial' Rome, Pavia was the actual capital of the kingdom of Italy. Ravenna and Milan were also important centres. The marriage charter of Byzantine princess Theophanu and Otto II is a beautiful example of Byzantine inspiration. Visual arts started to receive imperial impulses.



17



18

## KRAŇSKO A CHORVÁTSKO

### MEDZI FRANSKOU RÍŠOU A BYZANCIU

V severozápadnej časti dnešného Slovinska, juhozápadného Rakúska a severovýchodného Talianska sa rozprestieralo včasnostredoveké Kraňsko. Písomné pramene z tejto oblasti sú veľmi vzácne. Patrí k nim napr. História Longobardov od Pavla Diakona (*Historia Lagobardorum*, 787/788–799) a Letopisy Franskej ríše (*Annales Francorum*, 741–829), zapísané na franskom dvore. Vyplýva z nich, že ľudia, ktorí žili pozdĺž horného toku rieky Sávy, pochádzali zo slovanského kmeňa, ktorý podliehal franskej vláde vo Friulskej marke okolo roku 800. Ako dokladajú franské kroniky, spisy a listy, základy včasnostredovekého chorvátskeho štátu boli položené v prvej polovici 9. storočia. Prvými vládcami boli kniežatá, ktoré podliehali italskému kráľovstvu až do roku 888, keď sa Chorvátsko stalo nezávislým útvarom. Zjednotenie Chorvátska a Dalmácie bolo dovŕšené v 10. storočí spojením cirkví a korunovaním prvého kráľa. Vznikol tak štát založený na vláde vojenskej elity, pod vplyvom franských kráľov a cirkvi

## CARNIOLA AND CROATIA

### BETWEEN THE FRANKISH EMPIRE AND BYZANTIUM

Early medieval Carniola covered the north-western part of present-day Slovenia. The *Historia Lagobardorum* (787/8–99) by Paul the Deacon and the *Royal Frankish Annals* (741–829), written at the Frankish court, belong among the few sources on this territory. It is evident that the inhabitants of the upper Sava River belonged to a Slav tribe, politically incorporated in the March of Friuli under Frankish dominion about AD 800. The foundations of the early medieval Croatian state were laid in the first half of the ninth century, which is documented in the Frankish chronicles, annals and letters. The first rulers are mentioned as dukes of the Kingdom of Italy until 888, when Croatia became independent. A unification of Croatia and Dalmatia was achieved in the tenth century by reuniting the churches and by crowning the first king. It developed as a state of the military elite under the influence of western rulers and the Church.



## STREDNÁ EURÓPA NOVÉ ÚZEMIA

Stredná, či skôr stredovýchodná Európa sa ocitla pod priamym franským vplyvom na konci 8. storočia, keď sa pod tlakom Karola Veľkého rozpadol Avarský kaganát. Základné mocenské súradnice pritom určoval desiatok, ktorý ku karolínskej ríši pripútal korutánskych Slovanov, okolo rokov 805 a 806 Čechov a niekedy pred rokom 850 Moravanov. Voľné bremeno v podobe ročného tribútu postupne prerástlo do politickej závislosti na Bavorsku, ktorú v Čechách roku 929 doplnil prísahou potvrdený vzťah k saským kráľom, a teda k otonskej ríši. Súbežne prebiehala kristianizácia, ktorá bola zverená novozriadenému (798) arcibiskupskému stolcu v Salzburgu a jemu podriadeným biskupom z Regensburgu a Pasova. Krst prijali najprv korutánski Slovania, o niečo neskôr Moravia a v roku 845 sa v Regensburgu nechalo pokrstiť štrnásť českých kniežat. Za vlády mojmirovského kniežata Svätopluka (†894) bolo Moravanom priznané právo na stolec metropolitu a aj napriek tomu, že mojmirovská dŕžava na začiatku 10. storočia zanikla, cirkevnej tradície v podobe moravsko-panónskeho arcibiskupstva sa dovoľávalo české knieža Boleslav I. v žiadosti o povýšenie Prahy na sídlo biskupa (968); moravská tradícia uľahčila taktiež založenie arcibiskupstva v Hnezdne v roku 1000.

O územie dnešného Slovenska sa Franská ríša začala zaujímať najneskôr koncom 20. rokov 9. storočia. Diplomatická misia salzburského arcibiskupa Adalráma v roku 828 zabezpečila spojenectvo Nitrianskeho kniežatstva a Franskej ríše v pripravovanej vojne proti Bulharom, ktorí po rozpade Avarského kaganátu obsadili Patisie a v roku 827 aj južnú časť Zadunajska. Pri tejto príležitosti Adalráam vysvätil na Pribinovom dvore v Nitre kresťanský kostol. V roku 833 knieža susedných Moravanov Mojmir I. vyhnal nitrianske knieža Pribinu, jeho kniežatstvo pripojil k Morave a otvoril ho kresťanskej misii, ktorá vychádzala z Pasova a od roku 831 krstila Moravanov. Morava a Nitriansko sa v roku 869 stali územím nového moravskopanónskeho arcibiskupstva. V roku 880 vzniká Nitrianske biskupstvo. Po roku 955 sa Nitra stáva sídlom arpádovských kniežat. V roku 1000 sa Nitriansko stalo diecézou nového ostrihomskeho arcibiskupstva. Nitrianske biskupstvo sa dočkalo obnovy v roku 1110.



21



22

## CENTRAL EUROPE NEW TERRITORIES

Central – or rather East-Central – Europe came under direct Frankish influence at the end of the 8th century, after the Avar Khaganate had collapsed under Charlemagne's pressure. Dependence on the Carolingian Empire was expressed in the tithe that the Carantanian Slavs, after 805–6 the Bohemians and after sometime before 850 the Moravians had to pay. The annual tribute soon developed into political dependence on Bavaria; in the case of Bohemia this was affirmed by an oath to the Saxon Kings and to the Ottonian Empire. Simultaneously, these lands were christened and entrusted to the newly established (798) Archbishopric of Salzburg and its bishops in Regensburg and Passau. The Slavs of Carantania received the baptism first, then came the Moravians, and in 845 fourteen Bohemian nobles were baptized in Regensburg. Under the reign of Duke Svatopluk (died 894) of the Mojmir Family the right of the Moravians to an own metropolitan see was recognised. Although the Moravian domain vanished at the beginning of the tenth century, Boleslav I referred to the Church tradition of a Moravian-Pannonian archbishopric when trying to establish a Bishop's see in Prague (968). The Moravian tradition also facilitated the development of a metropolitan see at Gniezno in 1000.

The Frankish empire took interest in the territory of today's Slovakia by the end of the 820s. A diplomatic mission of Archbishop Adalram of Salzburg strengthened the alliance of the Principality of Nitra and the Frankish Empire when preparing a war against the Bulgarians who had occupied territories on the Tisa River after the fall of the Avar Khaganate and in 827 occupied the southern part of Transdanubia. On this occasion, Adalram consecrated a church at Pribina's court in Nitra. In 833 Mojmir I, the ruler of the neighbouring Moravians, expelled Pribina, annexed his principality to Moravia and opened the country for Christian missions from Passau, who were baptising the Moravians since 831. In 869 both Moravia and Nitra fell under the newly established Moravian-Pannonian archbishopric. The bishopric of Nitra was established in 880. After 955 Nitra became the seat of the Árpád princes, in AD 1000 Nitra was only a diocese of the new Archbishopric of Esztergom; the Bishopric of Nitra was then renewed in 1110.







UNITY JEDNOTA

## SPRÁVA RÍŠE

Pod žezlom franských kráľov a cisárov bolo zjednotené rozsiahle územie, v ktorom susedili alebo sa dokonca prelínali a krížili rôzne jazyky, tradície a kultúrne zvyky. Pipin III. a ešte viac Karol Veľký si boli vedomí, že nie je v ich silách úplne ovládnuť celé územie, a preto sa snažili zachovávať miestne zvyky. Napríklad v Longobardskom kráľovstve v severnej Itálii, ktoré zaniklo roku 774, kde však Karol Veľký ponechal v úradoch miestnych veľmožov a priznal im aj možnosť riadiť sa starým právom. Okrem dedičných úradov zriadil aj grófstva, v ktorých pôsobil dosadený gróf (*comes*), ktorý bol vojenským veliteľom a predsedal provinčným snemom, na ktorých boli prijímané súdne rozhodnutia. V nepokojných častiach ríše, najmä v pohraničí, boli zriadené marky s osobitou, viac-menej vojenskou správou. Grófi a správcovia mariek boli bezprostredne podriadení a priamo sa zodpovedali Karolovi Veľkému, ktorý si za sídlo zvolil Aachen. Tu založil katedrálnu školu, v ktorej sa okrem iného vyučovalo nové, pre celú ríšu spoločné písmo (karolínska minuskula). Karolínsky správny systém prevzalo a ďalej rozvíjalo kapetovské Francúzsko a Svätá ríša rímska.

## THE ADMINISTRATION OF THE EMPIRE

Vast areas with a different history and culture, neighbouring, overlapping and intersecting languages were united to the sceptre of the Frankish kings and emperors. Pippin III and even more Charlemagne were aware of the impossibility to completely unify the whole territory and therefore left certain institutions unchanged. For example in the Lombard Kingdom in Italy, which lasted until 774, Charlemagne confirmed the validity of local law and left the local magnates in office. Apart from hereditary offices he established counties ruled by counts (*comes*), who was the military leader and at the same time head of the provincial assembly adjudicating legal disputes. Marches with more or less military administration were set up in the unsettled parts of the empire, especially in the border areas. Counts and margraves reported directly to Charlemagne, who resided in Aachen. In Aachen the ruler had a monastery school founded, among others training the knowledge of a new unified script for the whole empire (Carolingian minuscule). Charlemagne's successors (Capetian France and Holy Roman Emperors) inherited the administrative system and developed it further.



## NÁBOŽENSTVO/RELIGION

### JUDAIZMUS: VZNIK AŠKENÁZSKEJ ŽIDOVSKÉJ KULTÚRY

Hoci o prítomnosti Židov na sever od Álp počas prvých storočí stredoveku nemáme takmer žiadne správy, je isté, že boli na území franskej ríše prítomní už počas vlády Karolových predchodcov. S celkovým spoločenským, kultúrnym a hospodárskym oživením európskeho Západu a jeho prepojením s oblasťami širšieho Stredomorja súvisí aj vznik nového židovského kultúrneho okruhu, ktorý sa začal od začiatku 10. storočia formovať na území Porýnia a dnešného severného Francúzska. Do Mainzu sa podľa tradície roku 917 prisťahovali z talianskej Luccy členovia rodiny Kalonymos, ktorí tu spolu s ďalšími začali rozvíjať nový typ židovskej učnosti a zbožnosti, zameraných na štúdium Babylonského talmudu, s dôrazom na miestne diverzifikovaný náboženský zvyk. Práve tento variant židovskej kultúry, nazývaný aškenázsky judaizmus, sa následne rozšíril ako na západ do Anglicka, tak do strednej Európy, kde existujú doklady židovskej prítomnosti už v polovici 10. storočia. Pre obdobie medzi 9. a 11. storočím v židovskej kultúre tohto regiónu bol charakteristický bohatý intelektuálny a náboženský život. Pokojné súžitie s väčšinovou spoločnosťou len s malým množstvom systematických protižidovských opatrení v každodennom živote umožňovalo existenciu veľkého počtu menších obcí. Židia vstupovali do mnohých remeselných a slobodných povolani a udržiavali úzke spoločenské i ekonomické vzťahy s kresťanmi.

### JUDAISM: THE DEVELOPMENT OF THE JEWISH ASHKENAZI CULTURE

In the first centuries of the Middle Ages there are almost no reports on Jewish presence north of the Alps, it is sure though, that they were present on the territory of the Frankish Empire already under Charlemagne's predecessors. The development of a new Jewish cultural entity at the beginning of the tenth century in the Rhineland and in today's northern France, is part of the social, cultural and economic revival in the West of Europe. According to tradition, members of the Kalonymos family moved to Mainz in 917 from Italian Lucca and, together with others, began to develop a new type of Jewish learning and piety focusing both on the study of the Babylonian Talmud and on local diversified religious customs. This variant of the Jewish culture, which was called Ashkenazi Judaism, spread to the West of England and to Central Europe, including the Bohemian Lands, where Jewish presence is attested already in the mid-tenth century. Between the ninth and the eleventh centuries Jewish culture in this region was characterised by a rich intellectual and religious life. A peaceful coexistence with the majority, with only a limited number of systematic anti-Jewish measures in everyday life, favoured the existence of a large number of smaller Jewish communities. The Jews pursued many crafts and liberal professions and maintained close social and economic relations with the Christians.



## KREŠŤANSTVO: NOVÉ NÁBOŽENSTVO RÍMSKEJ RÍŠE

Aj keď kresťanstvo vychádza z judaizmu, jeho formovanie a šírenie v Rímskej ríši výrazne ovplyvnil rímsky postoj k náboženstvu ako takému. Potom, ako ho cisár Konštantín I. Veľký (313) zrovnoprávnil s inými náboženstvami, sa postupne pretvorilo na štátne náboženstvo. Už koncom 4. storočia ho preferovala ríšska administratívna organizácia. Kresťanstvo sa šírilo predovšetkým v mestách, vidiek ovplyvnilo až neskôr. Náboženské koncily zvolával sám cisár, ktorý mal najvyššiu autoritu aj vtedy, ak išlo o vyhlásenie náboženskej dogmy. Avšak najdôležitejšími osobnosťami zodpovednými za nové náboženstvo boli biskupi, ktorí väčšinou patrili do rovnakých aristokratických senátorských rodín, podieľajúcich sa na riadení ríše. Staré chrámy ustúpili prvým mestským kostolom v centre aglomerácií a ich stavitelia mali veľké finančné a súdne výsady.

## CHRISTIANITY: THE NEW RELIGION OF THE EMPIRE

Christianity is of Jewish origin, but the form in which it spread in the Roman Empire was characterized by the Roman views of religion. After the cult had been permitted under Constantine (313) and especially after it had become a state religion at the end of the fourth century the propagation of Christianity was favoured by the complex administrative organization of the Empire. Christianity was chiefly an urban phenomenon; the countryside was affected only later. Christian councils were convened by the emperor, who had the highest authority, even concerning dogmas. The most important people responsible for the new religion were the bishops, who, for the most part, belonged to the same aristocratic senatorial families providing the executives for the Empire. The old temples were expropriated to build the first urban churches in the centre of agglomerations and the builders enjoyed considerable financial and judiciary privileges.



27



28



29

## PRVÉ DOKLADY KREŠŤANSTVA NA SLOVENSKU

Doba rímska a doba sťahovania národov sa označujú ako obdobie raného kresťanstva. Na prelome letopočtov sa slovenské územie na svojej južnej hranici priamo dotklo rímskeho impéria. Prichádzali sem vojaci i civilné obyvateľstvo, medzi nimi aj prví kresťania. Podľa niektorých autorov kresťanskí vojaci vymodlili počas vojen s Germánmi v druhej polovici 2. storočia „zázračný“ dážď, ktorý ich mal zachrániť pred porážkou. Otázne je, či sa tento príbeh naozaj stal, no kresťania už na tomto území museli žiť, inak by neboli spomenutí. Prítomnosť kresťanov na strednom Podunajsku je doložená aj vďaka archeologickým nálezom. V hroboch z antickej Gerulaty (dnes časť Bratislavy) sa našli napríklad lampičky s kresťanskými symbolmi – najmä kotva a ryba – ichthus (Iota Chi Theta Upsilon Sigma). Na iných predmetoch (architektonický článok, sklenené nádoby, prstene, ozdoby) sa skrývajú christogramy. Jedna zo stavieb na hradisku Devín, zachovaná len v základoch, zrejme slúžila ako kresťanská svätyňa. Naznačuje to nález železného pocínovaného krížika v jej základoch. Kresťanské symboly sa často objavujú na minciach. Príkladom je napríklad poklad 108 zlatých mincí z prvej polovice 5. storočia z Bíne. Časté sú najmä znaky glóbusu s krížom, alebo dlhé kríže. V tomto období pravdepodobne viaceré germánske kmene preferovali ariánske vyznanie viery. V období raného kresťanstva ešte nie je na našom území doložená cirkevná správa.

## THE FIRST ATTESTATIONS OF CHRISTIANITY IN SLOVAKIA

The times of the Roman Empire and the Migration Period are also called Early Christianity. In about AD 0 Slovak territory bordered with the Roman Empire in the south. Soldiers and civil inhabitants came here, among them also the first Christians. According to some authors, the prayers of Christian soldiers led to a miraculous rain shower that saved the Romans during their campaign against the Germans in the second half of the second century. The authenticity of this event is doubtful. The presence of Christians on the central Danube is also witnessed by archaeological finds. For example, in the graves in ancient Gerulata (today a part of Bratislava) lamps with Christian symbols were found, especially an anchor and a fish. Other items (architectural elements, glass vessels, finger rings, decorations) show christograms. One of the buildings at Devín Castle, of which only the ground plan has been preserved, may have served a Christian sanctuary. This is indicated by the find of a tin-plated iron cross in its foundations. Christian symbols often appear on coins. We have to mention a treasure of 108 golden coins from the first half of the fifth century found in Bína. Globes with a cross or long crosses are frequent. At that time many German tribes will have preferred the Arian faith. In Early Christian times there are no attestations of Church administration on our territory yet.



## KREŠŤANSTVO VO VČASNOM STREDOVEKU

Územie stredného Podunajska možno na počiatku stredoveku charakterizovať ako pohanské. Krátkodobé kontakty s kresťanským svetom v 4.–8. storočí tamojší život výraznejšie neovplyvnili. Výrazná zmena nastala v závere 8. storočia. Výboje Karola Veľkého na stredné Podunajsko neoddeliteľne súviseli aj s christianizáciou územia Avarského kaganátu. Po vojenskej porážke Avari postupne prijímali kresťanstvo, avšak zakrátko z historickej scény zmizli. Po roku 800 sa objavili viaceré náznaky severoitalskej, franskéj a byzantskej misijnej činnosti. V roku 828 salzburský arcibiskup Adalrám vysvätil kostol v Nitre, centre Nitrianskeho kniežatstva. Neskoršie pramene dokladajú aj výrazný vplyv Pasova. Kresťanstvo čoraz viac zapúšťalo korene, šírilo sa „zhora“, t. j. cez spoločensky najvyššie postavené skupiny k ďalším obyvateľom. Jeho šírenie je možné sledovať aj v archeologických nálezoch. Prerod z pohanskej krajiny na kresťanskú však nebol jednoduchý. Pohanské zvyky a predstavy boli silne zakorenené v slovanskom obyvateľstve. Presadzovanie kresťanstva sa odrazilo aj v pohrebných zvyklostiach (ubúdanie milodarov z hrobov), ale najmä v materiálnej kultúre – závesky v tvare kríža, ozdoby opaskov zdobené motívom kríža, resp. kresťanskou symbolikou, kovania v tvare kníh, nálezy bronzových zvonov a pod. Niektoré lokality sa na rozdiel od iných vyznačujú extrémne veľkým výskytom objektov spájaných s kresťanstvom (napr. Bojná).

## CHRISTIANITY IN THE EARLY MIDDLE AGES

At the beginning of the Middle Ages the territory on the Danube can be characterized as pagan. Short-term contacts with the Christian world in the fourth to eighth centuries had not much influence on the life of its inhabitants. A substantial change came about at the end of the eighth century. Charlemagne's conquests on the central Danube are inseparably connected with the Christianization of the Avar Khaganate. After their defeat, the Avars gradually assumed the Christian faith, but they were soon to disappear from history. After 800 we can trace many indications of north-Italian, Frankish and Byzantine missions. In 828 Archbishop Adalram of Salzburg consecrated a church in Nitra, in the centre of the Principality of Nitra. Later sources witness a growing influence of Passau. Christianity at once took root and spread from the highest-ranking inhabitants to the others, which is visible in the archaeological finds. However, the transition from a pagan country to a Christian one was not easy. Pagan habits and ideas were deeply rooted among the Slav inhabitants. The enforcement of Christianity is reflected in the burial habits (decrease in grave goods), but mainly in the material culture: cross-shaped pendants, belt decoration with the cross motif, or Christian symbolism, book-shaped fittings, finds of bells etc. Some sites are, contrary to others, characterized by a large number of features that can be linked to Christianity (for example Bojná).



32



33



34



35

## ISLAM

Islam vznikol začiatkom 7. storočia na Arabskom polostrove, kde prorok Mohamed položil základy novej, dynamicky sa rozvíjajúcej civilizácie. Už počas prvej expanzívnej vlny si moslimovia do polovice 8. storočia podriadili územie od Atlantiku po západné okraje Číny. V období včasného stredoveku ovládali rôzne dlhú dobu nie-ktoré európske územia, medziiným Sicíliu a najmä Pyrenejský polostrov, kde až zánik Granadského kráľovstva v roku 1492 znamenal koniec osem storočí trvajúcej moslimskej vlády. Oba svety, kresťanský a islamský, však okrem bojov o moc, teritórium a zdroje, dokázali taktiež efektívne spolupracovať a rozvíjať diplomatické a hospodárske vzťahy. Slávna je korešpondencia Karola Veľkého s bagdadským kalifom Hárúnom ar-Rašídom, na dvore kalifátu v Córdoba sa v 10. storočí schádzali vyslanci najvýznamnejších kresťanských monarchov, napr. byzantského cisára Konštantína VII. či cisára Ota I. Išlo totiž o najviac prosperujúci štát v Európe a najvýznamnejšie centrum vzdelanosti. Arabská veda, znalosti z mnohých praktických odborov a sprostredkovanie gréckeho dedičstva – najmä filozofie a medicíny – zásadným spôsobom ovplyvnili európsku vzdelanosť a kvalitu života, pričom sa systematicky začalo prekladať z arabčiny do latinčiny práve v tomto období v Katalánsku. Islamská civilizácia tak tiež významne inšpirovala Európu v umení a architektúre.

## ISLAM

Islam developed at the beginning of the seventh century on the Arabian Peninsula, where Prophet Mohammed laid the foundations of a new civilization with dynamic development. Until the mid-eighth century the first wave of Muslim expansion subjugated a vast territory from the Atlantic Ocean to the western borders of China. In the early Middle Ages they ruled some parts of Europe, among others Sicily and especially the Iberian Peninsula; only the fall of the Kingdom of Granada in 1492 put an end to the eight-centuries Muslim rule. Apart from the struggle for power, territories and resources, both the Christian and the Islamic world were able to cooperate effectively and develop diplomatic and trade relations. The correspondence between Charlemagne and the Abbasid Caliph Harun ar-Rashid became famous; in the tenth century envoys of the most important Christian monarchs, for example from the Byzantine Emperor Constantine VII or Emperor Otto I met at the court of Córdoba, since this was the most prospering state in Europe at that time and a famous centre of knowledge. Arabic science and practical knowledge from many fields, often conveying the ancient Greek heritage, especially in philosophy and medicine, influenced European scholarship and had a deep impact on the quality of life. At that time Arabic writings started to be translated systematically into Latin in Catalonia. Islamic civilization broadly inspired Europe also in arts and architecture.



## JAZYKOVÁ SITUÁCIA

Jedným z kľúčových procesov včasného stredoveku je postupná stabilizácia jazykových pomerov po rozsiahlom sťahovaní národov, ktoré sprevádzalo pád Rímskej ríše. Latinčina už síce nebola živým jazykom, ale udržiavala si výhradné postavenie jazyka administratívnych písomností, v liturgii a vede. Pre tieto potreby vzniklo i nové písmo, tzv. karolínska minuskula. Celkom novým javom je uvedomovanie si jazykových príbuzností a odlišností. V 9. storočí začali dve významné jazykové premeny, ktorých dôsledky pociťujeme v strednej Európe dodnes.

## THE LINGUISTIC SITUATION

One of the key processes of the Early Middle Ages was the gradual stabilization of the linguistic map after the changes caused by the vast migrations accompanying the fall of the Ancient Roman Empire. Latin had died out as a living language; however, it still held an exclusive position in written administrative documents, liturgy and science. Completely new was the conscious perception of the differences and genetic relations between different languages. Two important 'linguistic projects', with tangible consequences in today's Central Europe, started in the ninth century.



*Et ut easdem omelias quisque aperte transferre studeat in rusticam Romanam linguam aut Thiotiscam, quo facilius cuncti possint intellegere quae dicuntur.*

„Nech sú tieto kázne preložené do miestneho románskeho jazyka alebo nemčiny, aby každý mohol lepšie pochopiť, o čom sa hovorí.“

'Let each be keen to transfer these same homilies into the vernacular Romance language or into German, so that everyone may be able more easily to understand what is said.'

Koncil v Tours 813, kánon 17  
Council of Tours in 813, canon XVII

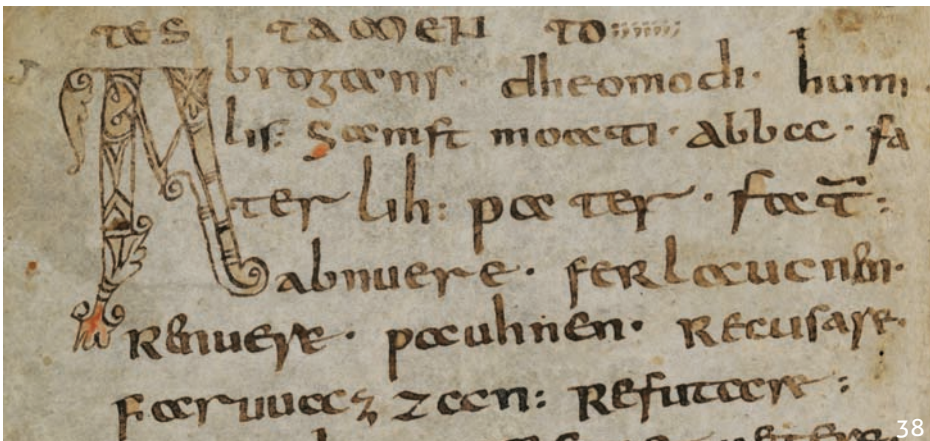


## NEMECKÝ JAZYK

V období Karola Veľkého sa západogermánske jazyky začínajú označovať súhrnným výrazom „nemecký“ (napríklad Karolov životopisec Notker dôsledne rozlišuje rôzne nelatinské jazyky: *theodisca* – „nelatinský jazyk ľudu“ a *theutonica* – „germánsky jazyk“). Značné rozdiely medzi starou angličtinou, jazykmi Frankov, Sasov či Alemanov sú vnímané rovnako ako ich genetická príbuznosť. Prvé (starohorno-) nemecké texty vedome zmiešavajú rôzne germánske jazyky. Rukopis Piesne o Hildebrandovi (830–840), ktorý spracováva longobardský námet, je písaný čiastočne starosasky, čiastočne starobavorsky a používa staroanglický pravopis. Začína tak dodnes trvajúci proces umelej tvorby nemčiny. Niektoré jazyky vymierajú (napríklad západná francína, longobardčina), iné nemecký projekt opúšťajú (angličtina, neskôr holandsčina). Krajiny, v ktorých je nemčina úradným jazykom, stále udržiavajú mýtus o jednom nemeckom jazyku a jeho dialektoch, pôvodne samostatných jazykoch, ktoré postupne vymierajú.

## THE GERMAN LANGUAGE

At the time of Charlemagne West Germanic languages began to be called 'German' (for example Charlemagne's biographer Notker consequently distinguished between Latin, *theodisca* 'non-Latin language' and *theutonica* 'German language'). Both the genetic relationship between Old English, Frankish, Saxon, Alemannic etc. as well as the large differences between them were recognized. The first (Old High) German texts consciously integrate various German languages. The manuscript of the Lay of Hildebrand (from the 830s) is a Lombard narrative in its origin; the language is partially Old Saxon and Old Bavarian and uses Old English orthography. What began at that time was the artificial creation of German from various West Germanic languages of the Empire. Some of the source languages have died out (for example West Frankish, Lombardic) others became independent (English, Dutch). Territories with German as national language adopted the myth of one German language and degraded the originally separate local languages to mere dialects, condemning them to die out.

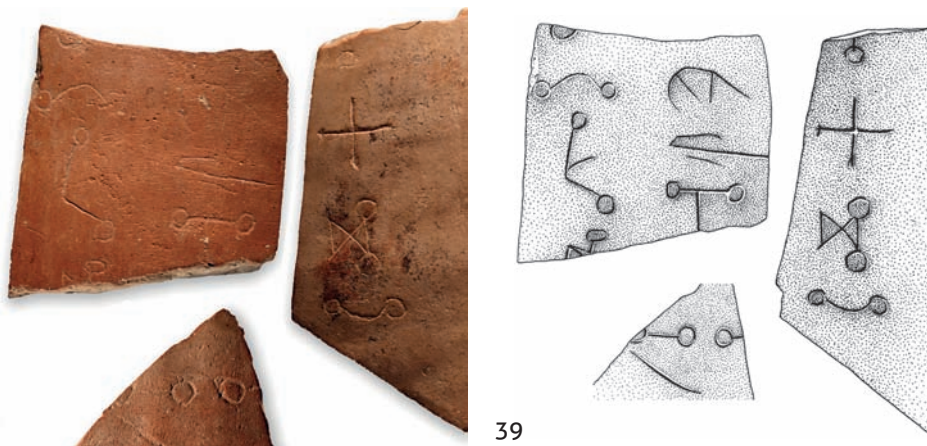


## SLOVANSKÉ JAZYKY A CIRKEVNÁ SLOVANČINA

Najneskôr v 6. storočí Slovania osídlili širokú oblasť od hraníc Dánska až po grécke ostrovy. Západná časť tohto územia, presahujúca Labe na západe a zahŕňajúca časti Bavorska a Rakúska, podobne ako germánske územia okolo prelomu letopočtov, čoskoro ohrozila expandujúca a dobre organizovaná franská ríša. Viac ako tristo rokov po rozpade slovanskej pravlasti vznikli svojbytné a čiastočne dosť odlišné slovanské jazyky (viď napríklad slovinské kázne vo freisingkých rukopisoch, pôvodne zapísaných v 9. storočí). Pôsobenie bratov Cyrila a Metoda zo Solúna je úzko spojené s ambíciami moravského kniežaťa Rastislava o vytvorenie kultúrnej a politicky nezávislej ríše. Ich práca na cirkevnej slovančine sa v mnohom podobala procesu odohrávajúcemu sa v nemeckom prostredí, postúpila ale o krok ďalej: ako protipól k latinčine a gréčtine systematicky upravovali slovanský jazyk z okolia Solúna tak, aby mohol tvoriť moderný spisovný a liturgický jazyk s vlastným písmom, ktorý by bol spoločný všetkým Slovanom.

## SLAV LANGUAGES AND CHURCH SLAVONIC

In the sixth century at the latest the Slavs settled a large area from the borders of Denmark to the Greek islands. The western part of this territory, exceeding the Elbe in the West, encompassing parts of Bavaria and Austria, was, comparable to the Germanic territories in Ancient Roman times soon endangered by the well-organized and expanding Frankish Empire. More than 300 years after having left their homeland, a number of distinctive Slav languages had developed, as witnessed by the scarce textual evidence (for example the text of the *Freising Manuscripts*, composed in the ninth century, already shows very distinctive Old Slovenian). The linguistic work of St Cyril and Methodius from Thessalonica is closely connected with the efforts of the Moravian prince Rastislav to establish a politically and culturally independent empire in the mid-ninth century. To facilitate the liturgical and political administration of this empire the two brothers created a counterpart to Latin and Greek by systematically shaping the Slav language from the neighbourhood of Thessalonica into a modern literary language (Old Church Slavonic) with an own script.



39

## KULTÚRA A VZDELANOSŤ

### KAROLÍNSKA A OTONSKÁ RENESANCIA

V období medzi pádom Rímskej ríše a koncom 8. storočia nastal vo veľkej časti Európy úpadok vysokého umenia, architektúry, remeselných zručností a vzdelanosti. Nový rozvoj nastáva za vlády Karola Veľkého a jeho nasledovníkov. S myšlienkou obnovenia antických tradícií, ruka v ruke s presadzovaním kresťanstva, nastáva intelektuálny i umelecký rozmach. Vracia sa pestovanie latinčiny a čítanie klasických autorov, rozvíjajú sa slobodné umenia. Vo výtvarnom umení sa kladie veľká pozornosť knižnej iluminácii, umeleckému remeslu a architektúre. Typickým znakom je nadväzovanie na antické a byzantské vzory. Medzi významnými centrami vzdelanosti a umenia sú na poprednom mieste porýnske centrá. Mladšou fázou karolínskej renesancie je od 2. polovice 10. storočia otonská renesancia, ktorej epicentrum sa posúva viac na sever a východ ríše.

## CULTURE AND LEARNING

### THE CAROLINGIAN AND OTTONIAN RENAISSANCE

Between the fall of the Ancient Roman Empire and the end of the eighth century noble arts, architecture, crafts and learning had declined. A new development started under the reign of Charlemagne and his successors. The idea of renewing Antique traditions combined with the implementation of Christianity fostered the development of liberal arts. Visual arts – focusing on illuminated manuscripts, handicraft and architecture – are characterized by the revival of Antique and Byzantine examples. The artistic centres in the Rhineland hold a priority position among the most important centres of learning and arts of that time. The later period of the Carolingian Renaissance, called Ottonian, started after AD 950. At that time the main artistic centres moved to the north and east of the Roman Empire.



40



41

## CIRKEVNÉ CENTRÁ

Oveľa dlhšie ako princípy svetskej správy boli v Európe budované princípy cirkevnej správy. Nájde sa v nich odraz veľmi prepracovaného členenia Rímskej ríše, ktoré vznikalo od 1. storočia n. l., a na prelome 3. a 4. storočia n. l. bolo radikálne reformované. Ríša bola rozdelená na prefektúry, tie potom na diecézy a ďalej na provincie. Toto administratívne rozdelenie ovplyvnilo aj organizáciu a hierarchiu cirkevných centier. V ranokresťanskom období boli najviac uznávané sídla troch biskupov – Rím, Antiochia a Alexandria. Vo 4. storočí štatút patriarchátu získali aj Konštantínopol a Jeruzalem. Na Západe nebol primát rímskeho biskupa spochybňovaný, rímska cirkev bola považovaná za tú, ktorú založili apoštoli Peter a Pavol. Tento pôvodne čestný primát tak na Západe stále viac plnil úlohu primátu jurisdikčného. Po dramatickom období 6. až 8. storočia, keď boli mnohé aglomerácie opustené, boli od 9. storočia obnovované a ich postavenie zohralo úlohu i v zakladaní nových, predovšetkým biskupských centier.

## ECCLESIASTICAL CENTRES

The principles of church administration are looking back on a much longer tradition than those of the worldly ones. Still today they reflect the sophisticated organization of the Roman Empire, which developed since the first century AD and was radically reformed in the third and fourth centuries. The empire was divided into prefectures, these into dioceses and provinces. The hierarchy of ecclesiastical centres was derived from this administrative division. In early Christian times three episcopal sees were regarded most: Rome, Antioch and Alexandria. Constantinople and Jerusalem became patriarchates in the fourth century. The primacy of the Bishop of Rome has never been doubted in the West, the Roman Church has always been thought of as founded by the Apostles Peter and Paul. This, originally honorary, primacy started to fulfil the role of a jurisdictional primate. After the dramatic events of the sixth to eighth centuries, when many important centres were deserted, the former ecclesiastical centres played an important role in the ninth century at the foundation of new, mainly episcopal, centres.

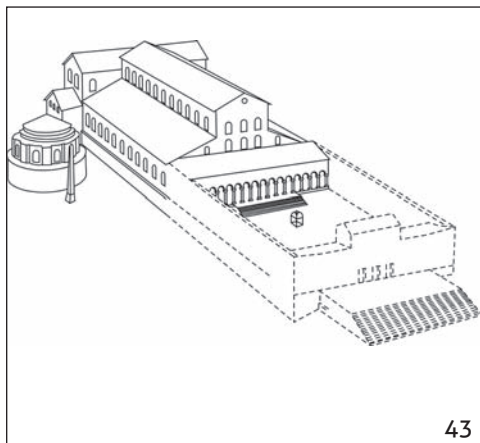


## RÍM

Rím, hlavné mesto Rímskej ríše, je jedným z najstarších európskych sídiel. V období antického staroveku bol správnym, umeleckým a intelektuálnym centrom ríše. Napriek dramatickým zvratom v období medzi vládou Konštantína Veľkého († 337) a Karola Veľkého († 814) si nielenže zachoval svoje postavenie a význam, ale taktiež nadobudol novú symboliku. Ako sídlo pápeža, hlavy katolíckej kresťanskej cirkvi, okolo seba sústredil právomoci z oblasti cirkevného práva. Stal sa tiež centrom rozvoja teológie a liturgie. Po ťažkom období, keď bol Rím niekoľkokrát vyplienený – jeho žalostný stav popisuje napríklad Gregor I. Veľký (pápežom 590–604), sa v priebehu 8. storočia situácia mení. Pod franskou vládou je mesto rekonštruované a korunovácia Karola Veľkého za rímskeho cisára v roku 800 otvára novú kapitolu histórie Večného mesta.

## ROME

Rome was the capital of the Roman Empire, and one of the oldest towns in Europe. In Antiquity it played the role of an administrative, artistic and intellectual centre. Despite the dramatic events between the reigns of Constantine the Great (died 337) and Charlemagne (died 814) it maintained its position and importance and became part of a new symbolism. Being the papal see, powers form the realm of ecclesiastical law concentrated upon it; it became the centre of the development of theology and liturgy. Rome had been repeatedly sacked – for example Pope Gregory I described the miserable conditions by then (pontificate in 590–604) – but in the 8th century the situation started to change. Under Frankish rule the town was renewed and the coronation of Charlemagne as Roman Emperor in 800 opened a new chapter in the history of the Eternal City.



43



44

## REGENSBURG (REZNO)

Regensburg má dlhú sídelnú tradíciu, začiatkom 6. storočia tu na mieste rímskeho tábora vzniklo sídlo Agilolfingov, vojvodov kmeňa Bavorov. V roku 739, v čase pôsobenia sv. Bonifáca, bolo na tomto mieste založené biskupstvo a ríšske opátstvo nad hrobom sv. Emeráma. V roku 788 sa Regensburg stal jednou zo sídelných rezidií Karolovcov a neskôr i sídelným mestom vládcov Východofranskej ríše. Od polovice 9. storočia je Regensburg významným centrom aj pre Čechy, v roku 845 tu 14 českých kniežat prijalo krst, v priebehu 10. storočia sa Praha stala regensburským archipresbyteriátom a bola ním až do založenia biskupstva a zmeny cirkevnej orientácie na porýnske centrú.

## REGENSBURG (RATISBON, CASTRA REGINA, REGINUM)

The site had been first settled a long time ago; a military camp in Roman times, it became the residence of the Agilolfing Dukes of Bavaria in the beginning of the sixth century. In 739, at the time of St Boniface, a bishopric was established and an imperial abbey above the grave of St Emmeram founded. In 788 Regensburg became the seat of the Carolingians and later on the rulers of the East Frankish Empire. Since the mid-ninth century Regensburg was an important centre also for Bohemia: 14 Bohemian dukes were baptized here in 845, in the course of the tenth century Prague became an archpresbyteriate of Regensburg, which it was until a bishopric was founded and oriented towards the centres in the Rhineland.



45



46

## AACHEN

Rovnako ako ostatné významné včasnostredoveké centrá aj Aachen bol založený na mieste staršieho antického osídlenia. Na začiatku letopočtu tu bolo vybudované kúpeľné mesto s vodou z teplých prameňov. Prvý Karolovec, Pipin III. Krátky, tu vybudoval kráľovskú falc, ktorá sa v roku 788 stala sídlom Karola Veľkého. V roku 796 bol položený základný kameň tzv. Oktogónu, aachenskej kaplnky, centrálnej časti dnešného dómu. V roku 814 tu bol Karol Veľký pochovaný. Medzi rokmi 936 až 1531 tu bolo korunovaných viac ako tridsať nemeckých kráľov, medzi nimi i Karol IV. a Václav IV.

## AACHEN

Like other important early medieval centres, Aachen continued an older Antique settlement. During Augustus' reign it became a spa with hot springs. The first Carolingian, Pippin the Short, erected the Königspfalz, which in 788 became the seat of Charlemagne. In 796 the foundation stone of the palatine chapel, the central part of today's cathedral. In 814 Charlemagne was buried here. Between 936 and 1531 thirty different German Emperors were crowned German kings in this chapel, among them Charles IV and Wenceslas IV.



## PASOV

Pasov má dlhú sídelnú tradíciu a nadväzuje na dedičstvo dvoch rímskych pevností. V 6. storočí sa v okolí Pasova usídlili Bavori. Sv. Bonifác tu v roku 739 založil biskupstvo, ktoré od roku 798 patrilo pod salzburské arcibiskupstvo. Pasov sa stal v roku 999 biskupským mestom. Zohral významnú úlohu v šírení kresťanstva smerom na východ, od pasovského biskupa Reginhara prijali v roku 831 krst moravskí Mojmirovci a ich územie sa tým dostalo do pasovskej cirkevnej jurisdikcie. V 10. storočí, predovšetkým v období pôsobenia biskupa Pilgrima (971–991), boli z Pasova vysielané misie do Panónie.

## PASSAU

Passau looks back at a long settlement history and two Roman fortresses. In the sixth century the surrounding area of Passau was occupied by the Bavarians. St Boniface founded a bishopric here in 739, which in 798 became part of the archbishopric of Salzburg. In 999 Passau became the archbishop's see. Passau was to play an important role in spreading the Christian faith in the east; in 831 the Moravian Mojmir's were baptized by Bishop Reginhar of Passau and their territory fell under the ecclesiastical jurisdiction of Passau. In the tenth century, mainly under Bishop Pilgrim (971–91), missions to Pannonia were dispatched from Passau.





## SALZBURG (SOLNOHRAD)

Salzburg nadväzuje na dlhú sídelnú tradíciu a rímske mesto Iuvavum, v ktorom predpokladáme existenciu biskupstva už v 5. storočí. Počas dramatického obdobia sťahovania národov bolo opustené. Nový rozkvet nastal po upokojení situácie v 7. storočí, okolo roku 699 do mesta prišiel sv. Rupert, biskup z Wormsu, a pokúsil sa obnoviť biskupstvo. Na mieste neskoroantického chrámu založil kláštor a Kostol sv. Petra. V roku 798 bol Salzburg povýšený na arcibiskupstvo. V 2. polovici 9. storočia sa história salzburského arcibiskupstva dramaticky prepojila s históriou mojmirovskej Moravy. Počas vlády kniežaťa Svätopluka dal pápež Hadrián II. časť územia, ktoré bolo v správe salzburskej diecézy, do správy moravského a panónskeho arcibiskupa Metoda. Ďalšie straty utrpelo v období od začiatku 10. storočia, počas nájazdu Maďarov. K novému rozvoju dochádza od konca 10. storočia, v období pôsobenia arcibiskupa Hartwiga.

## SALZBURG

Salzburg continued an extremely long settlement tradition, including the Roman town of Iuvavum, where a Bishopric is being supposed as early as the fifth century AD. The place was deserted during the tumultuous Migration Period. New times of prosperity came about after the situation calmed down in the seventh century; around 699 St Rupert, then Bishop of Worms, tried to renew the local bishopric and founded St Peter's Abbey on the site of a Late Antique church. In 798 Salzburg was raised to an archbishopric. In the second half of the ninth century the history of the archbishopric of Salzburg and that of Moravia were dramatically entwined. Under the reign of Duke Svatopluk Pope Adrian II entrusted a part of the territory of the archdiocese of Salzburg to St Methodius' Archdiocese of Moravia and Pannonia. At the beginning of the tenth century the archbishopric suffered from the raids of the Hungarians. Revival started at the end of the century under Archbishop Hartwig.



## MORAVA

Morava prijala kresťanstvo v prvej polovici 9. storočia od misionárov, prichádzajúcich z Dalmácie, Itálie a Bavorska. Prvá, veľmi konkrétna zmienka sa datuje do roku 831, keď pasovský biskup Reginhar pokrstil „všetkých Moravanov“. O tom, ako vyzerala cirkevná organizácia, nemáme žiadne správy. Zmena nastala až po polovici 9. storočia, po príchode sv. Cyrila a Metoda spolu s ambíciou kniežaťa Rastislava získať pre Moravu arcibiskupskú stolicu. V rokoch 869–879 vystupuje Metod s titulom panónskeho arcibiskupa, od roku 880 je nositeľom titulu moravského arcibiskupa. Jeho nástupcom bol Wiching, ktorý sa stal správcom moravskej stolice a nitrianskym biskupom. Zdá sa, že v priebehu 10. storočia moravská stolica úplne nezanikla, len výrazne zoslabla. O tom, kde sa nachádzalo sídlo moravského biskupa, sa vedú odborné spory. Najpravdepodobnejším kandidátom sú juhomoravské Mikulčice.

## MORAVIA

Moravia adopted Christianity in the first half of the ninth century from missionaries from Dalmatia, Italy and Bavaria. The first mention dates back to 831: Bishop Reginhar of Passau is referred to having baptized 'all Moravians'. The structure of the Church organization remains unknown. A change came about after 850, after the arrival of St Cyril and Method with Prince Rastislav's ambitions to found an archiepiscopal see in Moravia. In 869–79 Method, acted with the title of Archbishop of Moravia, since 880 he was referred to as Archbishop of Moravia. Wiching became his successor, and was the ecclesiastical administrator of the Moravia see and the Bishop of Nitra. It seems that the Moravian see was completely abolished or weakened during the tenth century. The location of the seat of the Bishop of Moravia is disputed; Mikulčice appears as the most probable site.



## MIKULČICE

Mikulčické hradisko vzniklo na ceste, ktorá prechádzala v smere západ – východ nivou rieky Moravy. V areáli hradiska, na predhradiach a v jeho najbližšom okolí bolo postupne vybudovaných niekoľko kostolov, medzi ktorými patrí k najvýznamnejším trojlodňová bazilika – pravdepodobne biskupský kostol, dvojapsidová rotunda s nástennými maľbami, zrejme súčasť kniežacieho sídla, a kostol IX – rotunda s vpísanými apsidami. Z pohrebísk, predovšetkým na hradisku, pochádza mimoriadne množstvo šperkov, zbraní a ďalších hrobových darov, ktoré majú napospol vysokú umeleckú kvalitu. Bohatstvo a s ním postupne rastúce kultúrne a politické ambície pravdepodobne pochádzali z obchodu. Mikulčice môžeme spojiť s Trhom Moravanov, známym z prameňov. Okolo hradiska Mikulčice vznikol systém strážnych osád. Prístup k hradisku z východu chránila na dnešnej slovenskej strane rieky Morava osada strážcov s Kostolom sv. Margity a veľmožským dvorcom.

## MIKULČICE

This fortified settlement developed at a place where a long-distance road crossed the Morava River. Gradually, a number of churches were erected in its centre, suburbs and closest vicinity. Most important was the triple-aisled basilica (possibly an episcopal church), a rotunda with two apses and wall paintings (obviously part of the ducal seat) and church IX, a rotunda with apses embedded in the wall. The cemeteries, especially those on the hillfort, yielded an immense amount of jewellery, weapons and other grave goods of high artistic quality. The wealth and gradually growing cultural and political ambitions seem to have been founded on trade. Mikulčice has been connected with the 'Market of the Moravians' known from written sources. In the neighbourhood of Mikulčice a system of guard settlements developed. The entrance from the east, on the Slovak side of the Morava River, was protected by a settlement with the Church of St Margaret and a magnate's court.



## Ostrihom (Esztergom)

Ostrihom bol v 10.–13. storočí hlavným mestom Uhorského kráľovstva. Podľa svedectva kronikára tu veľkoknieža Gejza (†997) začalo stavať svoj hrad. V jeho severnej časti sa nachádzal kniežací palác, vedľa neho stál Kostol sv. Štefana Prvomučeníka. V paláci sa narodil Gejzov syn, neskorší prvý uhorský kráľ Štefan I. (†1038). Ten bol pokrstený pražským biskupom, sv. Vojtechom, ktorý vtedy pôsobil na uhorskom dvore. V roku 1001 Štefan založil v Ostrihomi arcibiskupstvo. Táto cirkevná provincia sa v 11. storočí skladala z piatich biskupstiev (Vesprém, Pátkostolie, Ráb, Jáger, Vacov). Od 12. storočia, keď bolo založené nitrianske biskupstvo, ich mala ostrihomská cirkevná provincia šesť. V roku 1005 bol pannonhalmský benediktínsky kláštorňý kostol vysvätený arcibiskupom Sebastiánom, ktorý ako mních spolupracoval so sv. Vojtechom. V roku 1007 sa arcibiskup Anastázius zúčastnil založenia biskupstva v Bambergu. Aj v súčasnosti je ostrihonský arcibiskup hlavou maďarskej katolíckej cirkvi. Na vrchole hradného kopca bol na počesť sv. Vojtecha po roku 1001 vysvätený (hlavný) arcibiskupský kostol, ktorý koncom 12. storočia vyhorel.

## ESZTERGOM

In the 10th–13th centuries Esztergom was the capital of the Kingdom of Hungary. According to the annalist, Grand Prince Géza (died 997) began to build a castle. In the northern part there was a princely palace, next to it the Church of St Stephen the Protomartyr. Géza's son, the later King Stephen I of Hungary was born in this palace (died 1038). He received his baptism from Bishop Adalbert of Prague who at that time was active at the Hungarian court. In 1001 Stephen had an Archbishopric established in Esztergom. In the 11th century the Church province was first composed of five bishoprics (Veszprém, Pécs, Győr, Eger, Vác); with the foundation of the Bishopric of Nitra in the 12th century, they became six. In 1005 the church of the Benedictine Abbey of Pannonhalma was consecrated by Archbishop Sebastian (Sebestyén) of Esztergom, who had been a follower of St Adalbert when still being a monk. In 1007 Archbishop Anastaz-Astrik joined the foundation of the Bishopric in Bamberg. Still today the Bishop of Esztergom is the head of the Catholic Church in Hungary. The main archiepiscopal Church was dedicated to the memory of St Adalbert in 1001 on the top of the castle hill; the original church burned down in the 12th century.



52



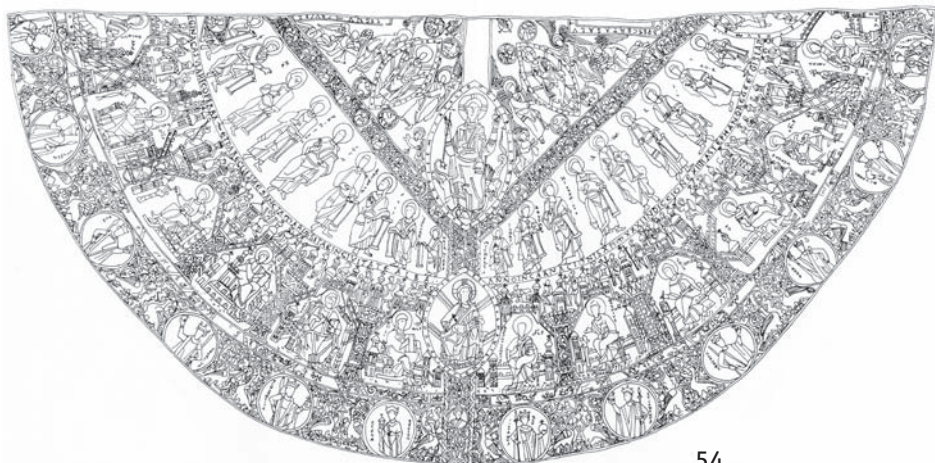
53

## STOLIČNÝ BELEHRAD (SZÉKESFEHÉRVÁR)

Stoličný Belehrad bol už v poslednej tretine 10. storočia jedným z centier uhorského kniežatstva. Sídlo bolo obklopené pohrebiskami vojenských družín z 10. storočia. V roku 1009 sa spomína ako civitas. Od 20. rokov 11. storočia sa stalo jednou zo zastávok pútnej cesty do Jeruzalema, vybudovanou Štefanom I. V roku 1018 založil Štefan I. Prepošstvo Panny Márie, známe ako korunovačný kostol a miesto posledného odpočinku kráľov. V ešte nedostavanom kostole pochovali Štefanovho syna Imricha († 1031) a neskôr, v roku 1038, aj samotného zakladateľa (obaja boli vyhlásení za svätých v r. 1083). Svätyňa „obrovskej a pozoruhodnej“ trojlodovej baziliky bola zdobená mozaikami, podlaha pokrytá mramorom. Kňazský ornát, ktorý bol zhotovený pre kostol pred rokom 1031, neskôr prešli na korunovačné rúcho. Uchovávali sa tu korunovačné insígnie, kráľovské klenoty. Následníci Štefana I. sa ujímali svojej vlády na tróne zakladateľa, povedľa jeho hrobu.

## SZÉKESFEHÉRVÁR

Székesfehérvár was a centre of the Hungarian Principality since the 970s. The seat was surrounded by cemeteries of the military retinue from the 10th century. In 1009 this settlement was called a civitas. Erected by Stephen I, it was a pilgrimage station on the way to Jerusalem since the 1020s. In 1018 Stephen I founded the Priory of the Virgin Mary, known as the coronation church and the last resting place of the Hungarian kings. In the still unfinished church, Stephen's son Emeric (died 1031) was buried and in 1038 Stephen himself (both were sanctified in 1083). Saint Stephen's Basilica was an impressive triple-aisled building decorated with mosaics and a marble floor. The priest vestment, sewn for the church before 1031, was later used for the coronation. The coronation insignia and the crown jewels were kept here. The successors of Stephen I were crowned on the throne of the founder, next to his tomb.



## BLATNOHRAD (ZALAVÁR)

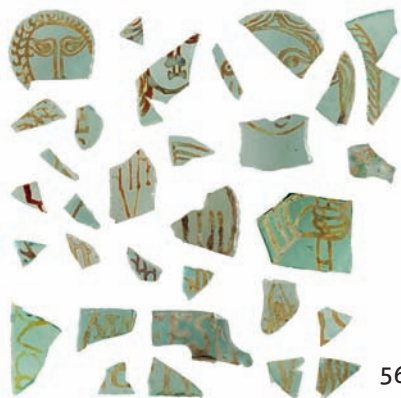
Okolo roku 840 východofranský panovník Ľudovít Nemec udelil do správy územie v údolí dolnej Zaly Pribinovi, ktorý si zriadil sídlo v Zalavári (Blatnohrade). Nachádzalo sa v južnej časti ostrova, kde salzburský arcibiskup Liupram vysvätil v roku 850 kostol na počesť Panny Márie. Severne od neho bol už krátko po Pribinovom príchode postavený drevený Kostol sv. Jána Krstiteľa. Okolo roku 855 bol s podporou salzburského arcibiskupa postavený pútnický kostol sv. Hadriána mučeníka. Koncom 60. rokov 9. storočia strávili niekoľko mesiacov v tomto sídle Cyril a Metod. Blatnohrad (Mosaburg) sa stal centrom Metodovho panónskeho arcibiskupstva. V priebehu 80. rokov 9. storočia sa tu viackrát zdržal aj cisár Arnulf. V roku 1019 bol bývalý Kostol Panny Márie prestavaný a vysvätený na počesť sv. Hadriána. Vedľa neho vznikol kláštor benediktínov, v ktorom bol až do konca 17. storočia uchovávaný roh na pitie, patriaci sv. Štefanovi. Po roku 1030 sa dvaja tunajší mnísi spolu s biskupom Gerhardom (mad'. Gellért) podieľali na christianizácii južnej časti ríše.

## ZALAVÁR

Around 840 King Louis the German of Eastern Francia granted the territory in the valley of the lower Zala River to Prince Pribina, who established his seat in Zalavár. It was situated in the southern part of an island, where Archbishop Liupram of Salzburg dedicated the Church of the Virgin Mary in 850. Already soon after Pribina's arrival the wooden Church of John the Baptist was built north of it. Around AD 855 the Pilgrimage Church of St Adrian was erected with the help of the archbishop of Salzburg. At the end of the 860s the Saints Cyril and Methodius spent some months there. Zalavár (Blatnohrad / Mosaburg) became the centre of Methodius' Pannonian Archbishopric. In the course of the 880s Emperor Arnulf of Carinthia stayed here multiple times. The former Church of the Virgin Mary was rebuilt and dedicated to St Adrian in 1019. A Benedictine Abbey was founded in its neighbourhood; until the end of the 17th century a drinking horn of St Stephen was kept here. After 1030 two monks from this abbey together with Bishop Gerhard (Gellért in Hungarian) took part in the Christianization of the southern part of the kingdom.



55



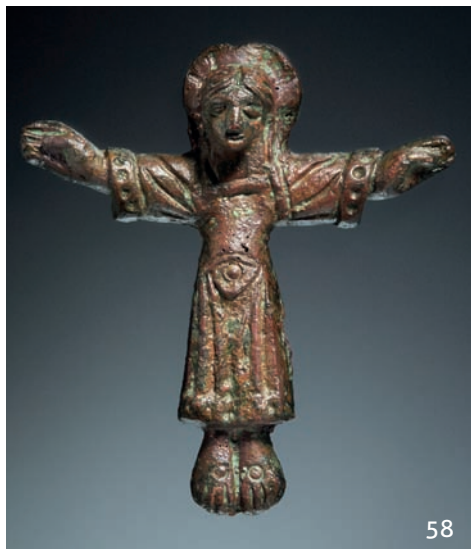
56

## PRAHA

V časech vzniku cirkevnej organizácie patrilo územie Čiech prostredníctvom biskupstva v Regensburgu pod Salzburské arcibiskupstvo. Po politických zmenách koncom 9. storočia bol po roku 895 v Prahe zriadený Regensburský archipresbyteriát a nepochybne tu pôsobili mnísi z tamojšieho Kláštora sv. Emeráma. Prvýkrát môžeme pozorovať úsilie o zriadenie pražskej biskupskej stolice u kniežaťa Vratislava, ktorý pravdepodobne s touto ambíciou začal so stavbou Baziliky sv. Juraja. Ďalšie snahy o zriadenie biskupstva sa prejavili za vlády Boleslava I. V 60. rokoch 10. storočia boli do Ríma k pápežovi Jánovi XIII. zároveň vyslané žiadosti o tri biskupstvá: pražské, moravské a poľské – Mešek I. žiadal biskupský stolec pre Hnezdno. Žiadosť bola úspešná, ale česká strana potrebovala ešte súhlas regensburského biskupa Michala a cisára Ota I. Dostala sa však do súkolia politických vzťahov medzi cirkvou, predovšetkým regensburským biskupstvom, arcibiskupstvom v Mainzi a cisárskym dvorom. Až po smrti biskupa Michala v roku 973 a nástupe reformného biskupa Wolfganga na jeho miesto sa Boleslavovi podarilo na zjazde v Quedlinburgu v roku 973 cisára presvedčiť a konečný súhlas so zriadením pražského a moravského biskupstva získať. Obe boli prekvapujúco podriadené Mainzu. Krátko nato Oto I. zomrel a politické zvraty po jeho smrti zdržali vysvätenie prvého pražského biskupa Thietmara, mnícha zo saského kláštora v Corvey, až do januára roku 976. Je veľmi pravdepodobné, že skutočnou Boleslavovou ctižiadostou bolo získať arcibiskupstvo, ale to sa podarilo až za vlády Karola IV. v roku 1344.

## PRAGUE

At the beginning our territory was administered by the Bishopric of Regensburg, which belonged to the Archbishopric of Salzburg. After the political changes at the end of the ninth century an Archpresbyteriate of Regensburg was founded here in 895, and undoubtedly friars from the Regensburg St Emmeram's Abbey were at work in Bohemia. The first efforts to establish a bishop's see in Prague dates back to Prince Vratislav, who, probably in this connection, began to build St George's Basilica. In the 960s, under the reign of Boleslav I, requests for three bishoprics were send to Pope John XIII: in Prague, Moravia and Mieszko I of Poland asked for a see in Gniezno. Although the Pope supported it, the necessary approval by Bishop Michael of Regensburg and Emperor Otto I was not granted. Only after the death of Bishop Michael, under the Bishop and reformer Wolfgang did Boleslav convince the Emperor, and at a Hoftag in Quedlinburg (973) he was granted the final approval for the Bishoprics of Prague and Moravia. Surprisingly, both bishoprics were subordinated to Mainz. Otto I died shortly after, and political changes after his death delayed the episcopal ordination of Thietmar, the first Bishop of Prague, a monk from the Saxon Abbey of Corvey, until January 976. Most probably Boleslav aimed at an archbishopric, but this was to be achieved only under the reign of Charles IV in 1344.





## NITRIANSKE KNEŽATSTVO

Jeho korene siahajú na prelom 8. a 9. storočia, do obdobia po porážke Avarov vojskami Karola Veľkého. V tom čase sa na juhozápadnom Slovensku, juhovýchodnej Morave, v Zadunajsku a v priestore východne od Álp začali formovať menšie kniežatstvá. Jadrom Nitrianskeho kniežatstva bolo územie juhozápadného Slovenska. Prvým známym kniežaťom bol Pribina (†861). Podľa interpretácie archívnych prameňov sa predpokladá, že jeho západnú hranicu tvorili Malé a Biele Karpaty, na severe malo zasahovať po Kysuce, Oravu a Liptov a azda aj Spiš. V roku 833 bolo pripojené k mojmirowskej Morave ako údelné kniežatstvo. V 10. storočí jeho južnú časť obsadili maďarské kmene. Na začiatku 11. storočia ovládli západné Slovensko poľskí Piastovci a súčasťou Uhorska ako údelné kniežatstvo sa opäť stalo v 30. rokoch 11. storočia. Spravovali ho príslušníci dynastie Arpádovcov, spravidla budúci uhorskí panovníci. Kniežatstvo si istú formu autonómie udržiavalo aj v rámci Uhorského kráľovstva až do obdobia okolo roku 1110. V tom čase zaberalo jeho územie približne jednu tretinu Uhorska. Na východe sa za jeho hranicu považuje línia Slanských vrchov. Svoj politický význam kniežatstvo stratilo po obsadení Chorvátska za kráľa Kolomana I. na začiatku 12. storočia.

## THE PRINCIPALITY OF NITRA

The origins of this entity reach back to around AD 800, to the time of the defeat of the Avars by Charlemagne's soldiers. At that time, smaller principalities began to develop in south-western Slovakia, south-eastern Moravia, Transdanubia and on the territory east of the Alps. Its first known ruler was Pribina (died 861). According to interpretation of the archival sources, we may assume that the principality reached to the Little and White Carpathians in the west, and in the north it included Kysuce, Orava, Liptov and perhaps also Spiš. In 833 the principality was annexed to Moravia of the Mojmir's and became its appanage principality. Its southern part was occupied by Hungarian tribes in the 10th century. At the beginning of the 11th century western Slovakia was dominated by the Polish Piast Family and returned back to Hungary as an appanage principality in the 1030s. It was governed by members of the Arpád Family, mostly by heirs to the Hungarian throne. The principality was able to preserve some sort of autonomy within the Hungarian Kingdom until AD 1110. At that time its territory encompassed about a third of the whole of Hungary. The eastern border seems to have been marked by the Slanské Hills. After the occupation of Croatia by King Coloman I at the beginning of the 12th century it lost its political importance.



60



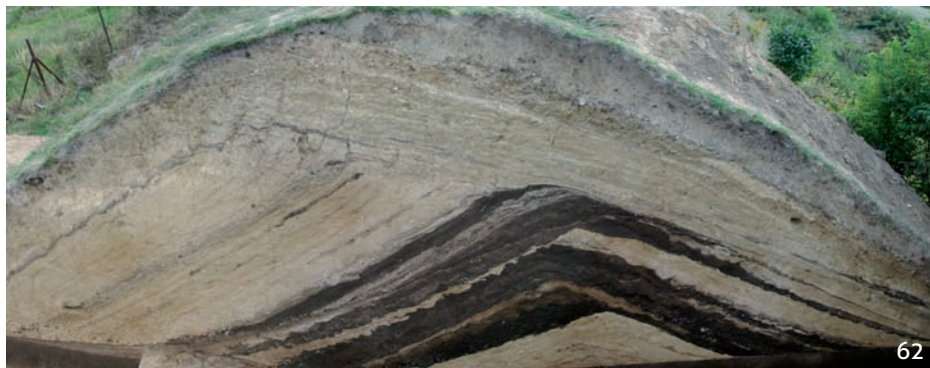
61

## BÍŇA

Významné mocenské a cirkevné centrum Dolného Pohronia, vo včasnom a na počiatku vrcholného stredoveku sa nachádzalo na mieste dnešnej dediny Bíňa, na pravom brehu rieky Hron. Začiatky včasnostredovekého osídlenia siahajú do obdobia avarského kaganátu (8. storočie). V 9. storočí tu existovalo husté osídlenie, ktoré sa nepretržite vyvíjalo aj po začlenení Pohronia a Nitrianska do Uhorského štátu arozmachukráľovského hradu a arcibiskupského sídlav neďalekom Ostrihome. Niekedy v závere 9. alebo v priebehu 10. storočia tu vzniklo opevnenie z dvoch línií zemných valov a k nim prislúchajúcich priekop. Ide o jeden z najrozsiahlejších opevnených areálov včasnostredovekej strednej Európy s rozlohou minimálne 120 ha. Okrem dodnes viditeľných línií opevnenia sa zistila priekopa aj z tretej, vnútornej línie, ktorá chránila územie okolo Kostola Panny Márie a neďalekej Rotundy Dvanástich apoštolov v strede obce. Predpokladá sa, že v Bíni stál hrad spravovaný jedným z najmocnejších uhorských šľachtických rodov – Huntovcami.

## BÍŇA

Bíňa was an important profane and ecclesiastical centre at the Lower Hron River in the Early Middle Ages and at the beginning of the High Middle Ages. It was situated on the site of today's Bíňa village on the right bank of the Hron River. The beginnings of its early medieval settlement can be traced to the times of the Avar Khaganate in the 8th century. The settlement was gradually growing in the 9th century, and this development continued also after its incorporation and the incorporation of the Principality of Nitra into the Hungarian state and the expansion of the royal castle and archiepiscopal see in nearby Esztergom. Sometime at the end of the 9th or in the 10th century a fortification of earthen ramparts and moats was erected here. With at least 120 ha, this was one of the vastest fortified areas in early medieval Central Europe. Apart from the today still visible fortification lines, an inner third fortification line consisting of a moat was discovered, which protected the surroundings of St Mary's Church and the nearby Rotunda of the Twelve Apostles in the centre of the municipality. A castle governed by the Hont Family, one of the mightiest Hungarian clans, can be supposed in Bíňa as well.





## NITRIANSKY HRAD

Patrí k najstarším hradom na území Slovenska s nepretržitou existenciou. Vznikol najneskôr na prelome 8. a 9. storočia na skalnom návrší v údolí rieky Nitry. Až do začiatku 20. storočia bol riečnym ostrovom, obtekaným meandrom hlavného toku rieky a jej ramenami. Už v počiatkoch včasnostredovekého osídlenia hradného kopca v prvej polovici 9. storočia je na jeho vrchole nepriamo doložená existencia kamennej murovanej architektúry. Predpokladá sa, že tu stála sakrálna stavba, predchodca Kostola sv. Emeráma a azda aj kniežací palác. V druhej polovici 9. storočia sídlo rozprestierajúce sa na ploche vyše 8 ha opevnili valom. Vývoj hradu kontinuálne pokračoval aj v priebehu 10. storočia. V prvej polovici 10. storočia pravdepodobne vystavali aj najstaršiu zachovanú časť Kostola sv. Emeráma, ktorá sa zachovala v južnej stene tzv. Dolného kostola. Najneskôr na začiatku 11. storočia sa hrad stal sídlom uhorských údelných kniežat. Okrem toho bol aj sídlom kapituly. V polovici 11. storočia hrad znovu opevnili širokým komorovým valom. V tom čase prestavali aj Kostol sv. Emeráma a kniežací palác. Na prelome 11. a 12. storočia nahradili valové opevnenie murovanou kamennou hradbou, ktorá chránila hrad až do 15. storočia. Okolo roku 1110 sa hrad stal aj sídlom obnoveného biskupstva.

## NITRA CASTLE

Nitra Castle belongs among the oldest continuously settled castles on the territory of Slovakia. It was founded on a rocky hill above the valley of the Nitra valley around 800 at the latest. Until the beginning of the 20th century it was an island in the river, surrounded by a meander of the main stream and its branch. Already at the dawn of the early medieval settlement in the first half of the ninth century stone architecture was present on its peak, presumably a church, the predecessor of St Emmeram's Church, and a princely palace. In the second half of the ninth century, the eight-hectare area was fortified with a rampart. In the first half of the tenth century the oldest extant part of St Emmeram's Church, preserved in the south wall of the so-called lower church has been erected. At the beginning of the eleventh century at the latest the castle became the seat of the Hungarian crown princes and at the same time it was the see of the chapter. Around 1050 a new rampart with chamber construction replaced the old one. At the same time St Emmeram's Church and the prince's palace were rebuilt. Around 1100 a stone wall replaced the older rampart and was to protect the castle until the 15th century. At that time also the renewed bishopric took its seat here (around 1110).



65



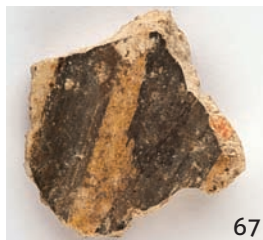
66

## NITRA AKO KULTÚRNE CENTRUM

Nitra bola nielen významným politickým centrom, ale aj centrom kultúry a vzdelanosti. Od 9. storočia tu existovali cirkevné inštitúcie, ktoré organizovali misijnú činnosť medzi okolitým obyvateľstvom. Nepochybne už za čias Pribinu a neskôr v čase cyrilometodskej misie sa sem dostali prvé liturgické knihy ako jeden z prostriedkov šírenia kresťanstva i vzdelanosti. Novým impulzom na rozvoj sa stalo pápežské potvrdenie biskupstva v roku 880. Popri ňom bol významným centrom vzdelanosti benediktínsky Kláštor sv. Hypolita na Zobore. S existenciou biskupstva a kniežacieho dvorca súvisel aj rozvoj výtvarného umenia. Svedčí o tom vznik honosného architektonického komplexu na vrchole hradného kopca, čoho dokladom sú zdobené architektonické články či zlomky farebných fresiek. Na výstavbe sa pravdepodobne podieľali majstri a umelci z franského prostredia. Kultúrny progres a kontakty so širším európskym priestorom sa prejavili pri prestavbe opevnenia na prelome 11. a 12. storočia. Románska hradba patrí k najstarším stredovekým murovaným opevneniam v stredovýchodnej Európe mimo franského priestoru a svedčí o kultúrnych kontaktoch so západoeurópskym prostredím. Nitra ako politické a ekonomické centrum bola aj mestom multietnickým. Z písomných prameňov vieme, že v podhradí Nitrianskeho hradu žila aj významná židovská komunita a pôsobili tu i hostia z iných krajín.

## NITRA – A CULTURAL CENTRE

Nitra was not only a political centre but also a centre of culture and education. Since the ninth century Church institutions were located here organising missions among the population of the surrounding country. The first liturgical books may have been brought here already during Pribina's reign and the later missions by Cyril and Methodius as a means of spreading Christianity and education. The papal confirmation of the bishopric in 880 became a new impulse in the development. Another important centre was the Benedictine Abbey of St Hippolytus at nearby Zobor. The existence of a bishopric and a princely court determined the development of the visual arts. A splendid architectural complex on the top of the castle hill was erected, which is witnessed by contemporary decorated architectural elements and fresco fragments. Artists and architects from the Frankish realm will have taken part in the construction. The cultural progress and contacts with other parts of Europe are expressed in the rebuilding of the fortification around AD 1100: the Romanesque fortification wall belongs among the oldest stone fortifications in Central Europe outside the Frankish realm and proves cultural contacts to Western Europe. Nitra also was a multi-ethnic centre. Written sources witness an important Jewish community in the suburb and foreign guests were at work there.



67

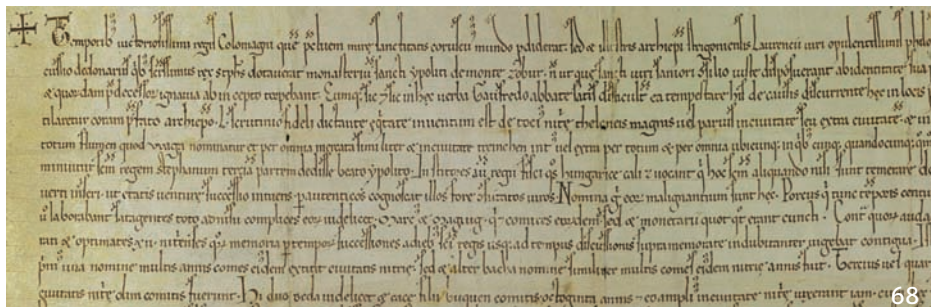


## ZOBORSKÉ LISTINY

Dramatické udalosti z rokov 1108 a 1109, keď bola vyplienená aj Nitra a jej podhradie, zasiahli aj Zoborský kláštor. Poddaní, usadení na spustožených kláštorných majetkoch, sa prehlasovali za slobodných a odmietali plniť svoje povinnosti. Okrem toho, kráľovskí výbercovia daní začali spochybňovať práva kláštora udelené ešte Štefanom I. – teda právo na tretinu trhového mýta a poplatkov z obchodu v Nitre, v Dvoroch a na prechodoch cez rieku Váh a v Trenčíne. Spor zoborského opáta Gaufreda ukončili svedecké výpovede a prisahy, ktoré sa konali na Nitrianskom hrade. V prospech kláštora svedčilo dvanásť mimoriadne vážených osôb, ktorých pamäť siahala až do čias vlády Štefana I. Medzi nimi boli aj nitrianski župani Una a Bača, ďalej Deda a Geča, synovia už zomrelého Bukvena, ktorý bol takisto nitrianskym županom. Títo a ďalších osem svedkov potvrdili prisahou v Kostole sv. Emeráma, Andreja-Svorada a Beňadika prítomnému ostrihomskému arcibiskupovi Vavrincovi dedičné právo kláštora na mýta a poplatky. Skupina ďalších, mladších svedkov prisahou dosvedčila, že kláštor mal tieto práva aj pred vznikom sporu. Prvý medzi nimi bol vtedajší nitriansky župan Mojžiš, dekan nitrianskej kapituly Lambert, gramatik Willerm – pravdepodobne predstavený kapitulnej školy, presbyteri Vavrinec a Godefrid a ďalších päť kanonikov. Spor skončil víťazstvom a listinu, ktorá potvrdila všetky práva Zoborského kláštora, vyhotovila pravdepodobne nitrianska kapitula pred 1. septembrom 1111 a spečatil záhrebský biskup Manases.

Aby už nikto nemohol spochybniť práva Zoborského kláštora a jeho rozsiahle majetky, bolo potrebné získať ich úplný súpis potvrdený kráľom. Kláštor okrem samotného Zobora vlastnil 21 dedín a 13 menších majetkov (časti dedín a rôzne pozemky), roztrúsených po rozsiahlom území juhozápadného Slovenska. Ich obhliadka trvala Cevovi a Batonovi dva roky a posunula vydanie druhej zoborskej listiny až do roku 1113. Zostavil ju potom zoborský opát Gaufred, vyhotovila nitrianska kapitula a opäť spečatil záhrebský biskup Manases.

Podľa druhej zoborskej listiny patrila Zoborskému kláštoru aj východná časť dediny Costelan, teda Kostolian pod Tribečom, v ktorej stál Kostol sv. Juraja. Západná časť dediny patrila komitátnemu hradu v Nitre („media pars est Sancti Ypoliti et altera civitatis Nitrie“). Obe časti dediny oddeľoval potok Drevenica. Podľa interpolácie z 1. tretiny 13. storočia mal kláštor majetok aj „in Kestek capellam Sancti Georgii“, teda mu patrili v Kostol sv. Juraja.

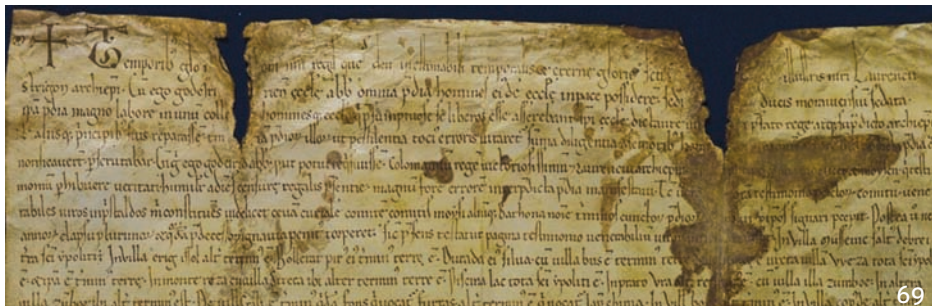


## THE ZOBOR DEEDS

In the course of the dramatic events of AD 1108 and 1109 Nitra, its suburbs and also Zobor Abbey were looted. The subjects settling on the deserted properties of the monastery proclaimed themselves free and refused to fulfil their duties. In addition, the royal tax collectors questioned the abbey's privileges granted already by Stephen I, which consisted of a third of the market toll and tributes from the trade in Nitra, Dvory and Trenčín and from a ford across Váh River. The case of Abbot Gaufred of Zobor ended with the testimonies of witnesses and oaths at Nitra Castle. Twelve exceptionally honourable persons, who remembered the reign of Stephen I, gave their testimonies. Among them the Župans (prefects) Una and Bača, further Deda and Geča, the sons of Bukvena, the deceased Župan of Nitra. These and another eight witnesses confirmed – by their oath in the Church of the Saints Emmeram, Andrew and Benedict, in the presence of Archbishop Laurentius of Esztergom – the abbey's hereditary right to the tolls and tributes. A number of younger witnesses confirmed the existence of this right before this legal dispute. First among them were by then Nitra Župan Moses, Lambert, Dean of the Nitra Chapter, Grammarian Willerm, probably from the chapter school, the Presbyterians Laurentius and Godefried and other five canons. The case ended with a victory for the monastery; a deed was issued, confirming the rights of Zobor Abbey, which was probably written in the Nitra Chapter before 1 September 1111 under the seal of Bishop Manases of Zagreb.

To prevent anybody from questioning the rights of Zobor Abbey to its vast properties, it was necessary to compile a complete inventory confirmed by the king. Apart from Zobor itself, this list contained 21 villages and thirteen smaller properties (parts of villages and various premises) scattered all over south-western Slovakia. It took Ceva and Baton two years to inspect these properties and delayed the issue of a second Zobor deed until 1113. This was compiled by Abbot Gaufred of Zobor, written at the Nitra Chapter and sealed by Bishop Manases of Zagreb the order of the king.

According to the testimony of the second Zobor Deed, also the eastern part of Costelan (Kostol'any pod Tribečom) with St George's Church formed part of the Abbey's property. The western part belonged to Nitra Castle ('media pars est Sancti Ypoliti et altera civitatis Nitrie'). Both villages were divided by the Drevenica Stream. According to an emendation from the beginning of the thirteenth century, part of the properties was also St George's Church ('in Kestek capellam Sancti Georgii').



## SV. ANDREJ-SVORAD A SV. BEŇADIK

Sv. Andrej-Svorad a Beňadik sú prvými miestnymi svätcami, ktorí sa spájajú s územím dnešného západného Slovenska. O ich živote sa dozvedáme z tzv. Maurovej legendy (*Vita sanctorum heremitarum Zoerardi confessoris et Benedicti martyris*), jednej z najstarších uhorských legiend, ktorej vznik sa datuje medzi roky 1064 a 1070. Legenda dokumentuje christianizačný proces v Uhorsku a jeho začlenenie do kresťanskej Európy. Bola napísaná v latinčine a prejavuje sa v nej vplyv dobových karolínskych princípov európskej legendistiky. Obaja svätci žili za vlády kráľa Štefana I. a patrili medzi mníchov Kláštora sv. Hypolita na Zobore v Nitre. Viedli pustovnícky život. Legenda neuvádza, kde presne to bolo, ale tradícia poukazuje na dve miesta: okolie Zoborského kláštora a okolie Trenčína (dnešná Skalka pri Trenčíne). Andrej-Svorad mal život plný askézy a sebatrýznenia. Beňadik zomrel mučeníckou smrťou, zabitý zbojníkmi. Pochovaní boli v Katedrále sv. Emeráma na Nitrianskom hrade. Po ich kanonizácii (v roku 1083) sa stali patrónmi obnoveného Nitrianskeho biskupstva a spolupatrónmi baziliky a kapituly. Už v prvej Zoborskej listine (z roku 1111) figuruje Kostol sv. Emeráma s rozšíreným patrocíniom o sv. Andreja-Svorada a Beňadika. Ich kult sa spontánne rozšíril medzi ľuďom už krátko po ich smrti a obaja boli vo veľkej obľube na Nitriansku i medzi Árpádovskou elitou. Nikdy sa však nestali celouhorskými svätcami a v novodobých dejinách nezískali ani napriek viacerým snahám štatút celoslovenských svätcov. Dnes sú hlavnými patrónmi Nitrianskej diecézy a Andrej-Svorad je od roku 1739 patrónom mesta Nitra.

## THE SAINTS ANDREW ZORARD AND BENEDICT OF SKALKA

The Saints Andrew Zorard and Benedict of Skalka are the first saints connected with the territory of Western Slovakia. Their life was described in Bishop Maurus' legend (*Vita sanctorum heremitarum Zoerardi confessoris et Benedicti martyris*), one of the oldest Hungarian legends, dated between 1064 and 1070. It describes the Christianization of Hungary and its incorporation into Christian Europe. It was written in Latin and displays influences from Carolingian principles of European hagiography. Both saints lived as eremites under King Stephen I and were members of St Hippolytus Abbey at Zobor in Nitra. The legend does not mention where exactly they lived, but according to tradition it was in the neighbourhood of Zobor Abbey and today's Skalka near Trenčín. Andrew-Zorard's life was filled with asceticism and self-flagellation. Benedict was killed by bandits as a martyr and interred in the Cathedral of St Emmeram on Nitra Castle. After their canonization in 1083 they became the patron saints of the renewed Bishopric of Nitra and co-patrons of the basilica and the chapter. Already the first Zobor deed from 1111 mentions the enlarged patronage with Andrew-Zorard and Benedict. Their veneration quickly spread among the faithful and soon they belonged to the favourite saints of the Árpád Elite. However, they have never become nation-wide Hungarian saints and despite many efforts not even nation-wide Slovak saints. Today they are the main patrons of the Diocese of Nitra; Andrew-Zorard has been the patron saint of the town of Nitra since 1739.



**D**ominus qui beatum Benedictum martyrum *De S<sup>co</sup> Benedic*  
 passioni pacta lugubri sessione aquile decla *to m<sup>r</sup>.*  
 ratum totius nostre gentis fecisti p<sup>u</sup>isor<sup>e</sup> - p<sup>ra</sup> dep<sup>o</sup>  
 camur: ut cuius multi modis miraculorum tucio  
 ne gl<sup>o</sup>riamur: cum apud te indefessum fenciamus  
 intercessorem. *Et d<sup>o</sup>m<sup>u</sup>m n<sup>o</sup>str<sup>u</sup>m. S R.*

**P**ropterea quod contra deum - ut benedictio nostre tuo p<sup>o</sup>merente  
 p<sup>o</sup>ficiat nob<sup>is</sup> hec oblatio - que potuit esse totius  
 s<sup>o</sup>li delictorum abolitio. *Et c<sup>o</sup>m.*

**P**erimus immense dei celestis misterium participatione  
 recreati - ut eo quod temporaliter agimus - inter  
 ueniente nostre tuo benedictio uitamur eternaliter  
 renouati. *Et d<sup>o</sup>m<sup>u</sup>m. De S<sup>co</sup> Alexio.*

**D**eus sancte humilitatis et deuote paupertatis amator:  
 cui beatus Alexius in sua humilitate ualde  
 complacuit - eius interuentu fac nos quod humiles  
 et deuotos ut deuotis mentibus et pijs actibus tibi  
 placere ualeamus. *Et c<sup>o</sup>m. S R.*

**S**uscipe tibi oblata nostra munera dei - et concede  
 ut beati Alexii confessoris tui cuius celebriam<sup>9</sup>  
 sollempnia - nos foueant conuata p<sup>o</sup>sidia. *Et c<sup>o</sup>m.*

**M**isteria que sumpsimus omnes dei - intercedente  
 beato Alexio confessore tuo nos iugiter ab omni  
 iniquitate custodiant. *Et c<sup>o</sup>m. De S<sup>co</sup> Andree c<sup>o</sup>m.*

## KAROLÍNSKA A OTONSKÁ RENESANCIA V ARCHITEKTÚRE

Rovnako ako výtvarné umenie, nadobúda aj architektúra v období od konca 8. storočia nový rozmach. Technologicky i formálne sa inšpiruje architektúrou rímskou, ranokresťanskou a byzantskou, niektoré nové prvky jej však dodávajú nezameniteľný charakter. Hlavné centrá a najvýznamnejšie stavby nájdeme v oblasti Porýnia, k veľkým stavebným počinom však dochádza v priebehu 9. a 10. storočia na celom území ríše. Rozvíjajú sa predovšetkým dva hlavné okruhy stavieb, architektúra cirkevná a rezidenčná. K ikonám cirkevnej architektúry tohto obdobia patrí palácová kaplnka v Aachene, postavená v rokoch 792–805 a silne inšpirovaná ravenským Kostolom San Vitale zo 6. storočia. Medzi kláštornými stavbami vyniká Lorsch so svojou bránou, postavenou v období okolo roku 800. Vývin rezidenčných komplexov môžeme sledovať na falciach v Aachene, Ingelheime alebo Nijmegen.

### PROSPEKCIA

Architektúra a stavebné technológie predstavujú vrcholy ľudskej kultúry v jednotlivých historických etapách. Ako cirkevné, tak svetské stavby, predovšetkým reprezentatívne, vypovedajú nielen o duchovnej úrovni našich predkov, ale tiež o ich ekonomických podmienkach, remeselných schopnostiach a znalosti okolitej krajiny, ktoré im umožňovali získavať potrebný materiál a prispôbovať stavby klimatickým podmienkam. V oblastiach, ako je stredná Európa, kde bola tradícia vyhľadávania a využívania prírodných zdrojov ako stavebného materiálu opakovane prerušovaná, bolo potrebné veľmi rýchlo nájsť zdroje kameňa a vápna.

### STAVEBNÉ TECHNOLOGIE

Základom stavebných technológií – ak hovoríme o kamennej architektúre – je zvládnutie práce s kameňom a vápencom. Technológia spracovania vápenca a výroby vápna sa na naše územie dostáva prvýkrát už v neolite, trvalo sa však rozvíja až vo včasnom stredoveku v dôsledku veľkého rozmachu stavebných prác. Tie súviseli s príchodom kresťanstva na konci 8. storočia a s ním i s potrebou výstavby kamenných, často zaklenutých stavieb, s interiérovou a neskôr i exteriérovou pletencovou výzdobou.



## ARCHITECTURE OF THE CAROLINGIAN AND OTTONIAN RENAISSANCE

Since the eighth century we encounter, comparable to visual arts, a boom in the development of architecture. Technologies and shapes are inspired by Antique Roman, Early Christian and Byzantine examples, some new elements however give the buildings an individual and distinctive character. The main centres and most important buildings are to be found in the Rhineland; a number of important projects were realized in the course of the ninth and tenth centuries on the whole territory of the empire. The greatest development can be seen mainly in two groups of buildings, in ecclesiastical and residential architecture. An icon of the ecclesiastical architecture in those days was the Palatine Chapel in Aachen, erected in 792–805, which was strongly inspired by sixth-century San Vitale in Ravenna. Within monastic architecture Lorsch with its gate from about AD 800 holds an exceptional position. The development of residential complexes can be studied on the example of the Pfalzes (imperial palaces) in Aachen, Ingelheim or Nijmegen.

### PROSPECTING

Architecture and building technologies represent the peak of human culture in individual phases of its history. Sacral as well as worldly buildings, mainly the representative ones, supply a testimony of the spiritual level at times of our forefathers, but also of the economic conditions, craftsmanship, knowledge of the surrounding landscape, which enabled them to attain the necessary building material, and to adjust the buildings to local climatic conditions. In such areas as Central Europe, where the tradition of prospecting and the utilization of local natural resources such as building material was repeatedly interrupted, it became necessary to quickly find resources of stone and lime.

### BUILDING TECHNOLOGIES

The building technologies of stone architecture are based on work with stone and lime. The knowledge of limestone technologies and the production of mortar appeared in Central Europe already in the Neolithic; a steady development can however be traced only to the early Middle Ages, in relation to the building boom of that time. At the end of the eighth century newly adopted Christianity needed to erect buildings, often with vaults and intricately decorated interiors and exteriors.



72



73

## STAVEBNÉ TYPY

Základné stavebné typy pre chrámové stavby prevzala karolínska architektúra z neskoro rímskych a byzantských vzorov. Hlavnými formami sú stavby pozdĺžne – longitudinálne a centrálné. Stavby vybudované na pozdĺžnom pôdoryse vychádzajú z bazilikálneho typu a majú nepárny počet lodí, zvyčajne tri. Z neho sú potom odvodené jednoduchšie jednodod'ové kostoly. Karolínskou novinkou je tzv. westwerk, monumentálne poňatá západná časť kostola, niekedy s vlastným vysvätením. Príkladom môže byť dodnes zachovaný westwerk opátstva v Corvey. Centrálné stavby vychádzali z neskoro antických a byzantských predlôh a boli stavané na kruhovom, štvorcovom alebo polygonálnom pôdoryse. Okrem aachenskej kaplnky je zaujímavým príkladom Kaplnka sv. Mikuláša na lokalite Valkhof v holandskom Nijmegen. Chrámové stavby budované na pozdĺžnom bazilikálnom pôdoryse nájdeme nielen v biskupských centrách, ale tiež v kláštoroch alebo v jednotlivých sídlach, kde plnia funkciu hlavného kostola. Naopak, centrálné stavby majú často zvláštnu úlohu, či už ako palácové kaplnky, baptistériá alebo memoriálne stavby.

## BUILDING TYPES

Carolingian Church buildings adopted Roman and Byzantine models. Their ground plans can be divided into longitudinal and central. Longitudinal structures are based on the basilica type and mostly have an uneven number of naves, typically three. Simpler single-aisled churches are derived from them. A genuinely Carolingian invention was the Westwork, a monumental, multi-storey structure between the western towers of a church, often with own dedication. Corvey Abbey (Saxony) offers an excellent example of such a Westwork. The central building type is based on Late Antique and Byzantine predecessors and typically had a circular, square or polygonal ground plan. Apart from the Palatine Chapel in Aachen, we may mention St Nicolas in Nijmegen-Valkhof in the Netherlands. Longitudinal churches (basilicas) occur not only in episcopal centres, they were also part of monasteries or individual seats that fulfilled the function of a cathedral. Churches with a central design, on the other hand, usually played specific roles; they were palatine chapels, baptisteries or memorial churches.



## CIRKEVNÁ ARCHITEKTÚRA

Kamenná cirkevná architektúra sa na území dnešných Čiech, Moravy a Slovenska budovala najneskôr od 1. polovice 9. storočia a jej technológia sem prenikala zároveň s prvými kresťanskými misiami. Od začiatku sa tu stretávame so základnými stavebnými typmi, t. j. kostolmi s jednou pozdĺžnou loďou a s pravouhlou alebo polkruhovou apsidou, bazilikami a centrálnymi stavbami. Jednoznačne prevláda jednoduchý kostol s jednou loďou. Na západ i na sever od našich hraníc nachádzame vo väčších cirkevných centrách prvé kostoly vybudované z dreva. V našom priestore je takých dokladov len veľmi málo, čo je dané skôr rezervami v archeologickom výskume. Stredoeurópskou, pravdepodobne moravskou technologickou inováciou, sú drevo-maltové konštrukcie, ktoré v princípe vychádzajú z drevených konštrukcií s mazanicou.

## CHURCH ARCHITECTURE

Stone churches appeared on the territory of Bohemia, Moravia and Slovakia in the first half of the ninth century at the latest, the building technology was imported with the first Christian missions. From the beginning on all basic building types are to be found here: single-aisled longitudinal churches with rectangular or semi-circular apses, basilicas and central buildings. Single-aisled churches clearly prevailed. To the west and north of our border, the first churches in the larger ecclesiastical centres were built of wood. There is however extremely scarce evidence for such wooden structures on our territory, which rather seems to be a question of the state of archaeological evidence. A genuinely Central European, probably Moravian, innovation in architecture was a composite building material consisting of logs and mortar, basically derived from logs and daubing.

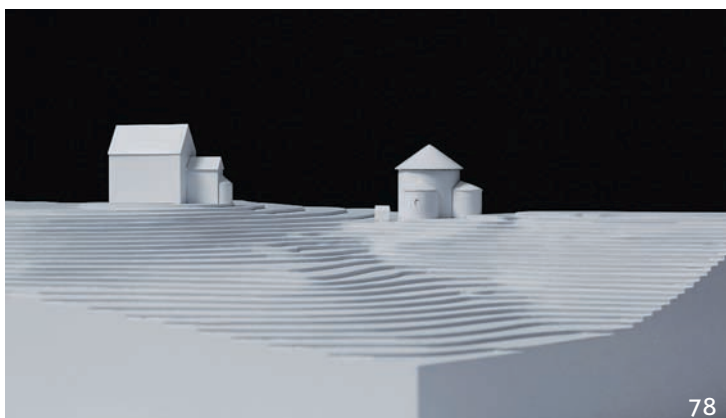


## REZIDENČNÁ ARCHITEKTÚRA

Obyvatelia strednej Európy sa až po dlhom čase nechali inšpirovať výstavnými falcami. Popri tradičných obydliach – zemniciach, nachádzame vo významnejších lokalitách drevené stavby, ktoré majú maltové podlahy a steny vymazané maltou. Napriek rôznym diskusiám o pozdĺžnom pôdoryse na hradisku Mikulčice-Valy je veľmi pravdepodobné, že jednou z prvých kamenných rezidenčných stavieb je Starý biskupský palác a Starý palác, oba na Pražskom hrade.

## RESIDENTIAL ARCHITECTURE

The inhabitants of Central Europe resisted copying the representative imperial Pfalzes for a long time. Apart from traditional residential types as the pit-houses, larger sites display a whole range of wooden constructions with mortar cast floors and plastered walls. Despite scholarly disputes, the longitudinal ground plan in the fortified settlement of Mikulčice-Valy very likely belongs to one of the first residential stone buildings in Central Europe, the others being the Old Episcopal Palace and the Old Royal Palace, both at Prague Castle.



78



79

## OPEVNENIA

Počiatky opevňovania mocenských centier severne od Dunaja sa kladú na prelom 8. a 9. storočia. Tzv. Bavorský geograf sa približne v r. 815–817 zmieňuje o 11 hradoch (civitates) Moravanov (Marharii). K rozsiahlemu opevňovaniu hradov na území Nitrianska dochádza v závere 9. storočia. Dominantným typom opevnenia boli valy. Stretávame so širokou škálou ich stavebných konštrukcií, prevládajúcim konštrukčným prvkom bola kamenná nasucho kladená stena s hlineným násypom, doplnená rôznymi typmi drevených konštrukcií či armatúr (roštová, zrubová). Niekedy mali valy kamenné steny na vonkajšej i vnútornej strane (napr. opevnenie Nitrianskeho hradu v 9. storočí). Výnimočným typom opevnenia bol široký hlinený val bez vnútornej konštrukcie známy z Bíne. V polovici 11. storočia je pre Uhorsko typickým opevnením široký val (šírka v spodnej časti 15–22 m), tvorený viacerými radmi zrubových komôr (Nitra-hrad, Zvolen-Môťová, Zemplín, Šoproň, Győr, Abaújvár, Boršod), ktorý mal predlohu v Kyjevskej Rusi. Na prelome 11. a 12. storočia sa objavujú prvé kamenné murované opevnenia (Nitriansky hrad).

## FORTIFICATION

The first fortifications of power centres north of the Danube can be dated to about AD 800. The Bavarian Geographer mentions 11 castles (civitates) of the Moravians (Marharii) in 815–7. Many castles of the Nitra territory had their fortifications built or renewed at the end of the ninth century. Ramparts were the prevailing type of fortification appearing in a number of variants. Most often the rampart was reinforced by a dry stonewall with different types of wooden construction (simple tie beams or logs with cog joints). Sometimes the rampart had two stone facings both at the outside and inside (for example at Nitra Castle in the ninth century). Biňa represents an exceptional example of a broad earthen rampart without inner construction. Typically, the Hungarian rampart of the mid-eleventh century is broad (15–22 m at the bottom) and has a number of log boxes (Nitra Castle, Zvolen-Môťová, Zemplín, Sopron, Győr, Abaújvár, Borsod); it is a type imported from the Kievan Rus'. Around 1100 the first stone fortifications appeared (Nitra Castle).



## ARCHITEKTONICKÁ VÝZDOBA

V období karolínskej a otonskej renesancie sa rozvíja mimoriadna interiérová výzdoba chrámov, ktorá nadväzuje na ranokresťanské a byzantské predlohy. Typické sú mozaikové podlahy, mozaiky a maľby na stenách chrámov, ozdobné stropy – pokiaľ interiér nezostal otvorený do krovu – a bohaté, antikvizujúce tvaroslovie architektonických prvkov.

O členení a výzdobe interiéru v našom prostredí máme relatívne málo informácií. Typické sú liate maltové podlahy, ktoré sa výnimočne farbili alebo zdobili mozaikou. Príklady mozaikových podláh poznáme napr. z Kostola sv. Juraja v Kostol'anoch pod Tribečom, IX. kostola v Mikulčiciach alebo z Rotundy sv. Víta v Prahe. Steny zdobili štuky a nástenné maľby, ktoré sa zachovali len vo fragmentoch. Pri archeologickom výskume však boli objavené súbory zlomkov nástenných malieb vo väčšine významných slovenských, moravských i českých lokalít. Neskorým, ale dobre zachovaným príkladom sú nástenné maľby v už zmienenom Kostole sv. Juraja v Kostol'anoch pod Tribečom. Architektonických prvkov sa zachovalo relatívne málo, pokiaľ ich dokážeme bezpečne datovať do obdobia včasného stredoveku, ide väčšinou o veľmi jednoduché tvary.

## ARCHITECTURAL DECORATION

During the Carolingian and Ottonian Renaissance exceptional decorative techniques of the church interiors developed, following early Christian and Byzantine models. Mosaic floors, mosaic and painted decoration of the walls, decorated ceilings – in cases where the truss was not open – and rich architectural elements decorated in antique manner.

There is relative little known about the structuring and decoration of the interior of the buildings on our territory. Typically there were cast mortar floors, at times coloured or with mosaic decoration. Examples of mosaic floors are known for example from St George's Church in Kostolany pod Tribečom, from Church No. IX in Mikulčice or from the Rotunda of St Vitus at Prague Castle. The walls were decorated with stucco and wall paintings, which have been preserved only fragmentarily. Fragments of wall paintings, however, are known from the majority of important Moravian, Slovakian and Bohemian sites. A late, though well preserved, example are the wall paintings at St George's Church in Kostolany pod Tribečom. Relatively few architectural elements have been preserved that can be safely dated to the early Middle Ages, mostly these are of simple shapes.





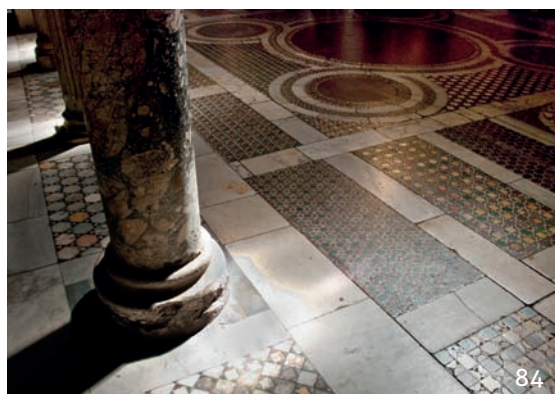
81



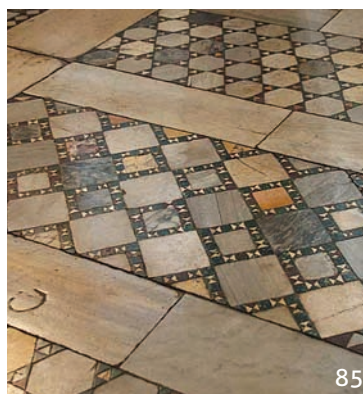
82



83



84



85

## DIAĽKOVÝ OBCHOD

Obchodné cesty na území Slovenska boli napojené na dve najvýznamnejšie trans-európske obchodné cesty: severojužná spájala Pobaltie so stredomorskou oblasťou a západovýchodná spájala islamské Španielsko so Stredným východom. Kým v 9. storočí bolo ich križovatkou mesto Morava s historicky doloženým Trhom Moravanov, pravdepodobne mikulčické hradisko Valy, alebo aglomerácia Staré Město – Uherské Hradiště, v 10. storočí sa ňou stalo Veľké mesto Slovanov Praha. V súvislosti s dynastickými vzťahmi bol uhorský obchod v 11. storočí orientovaný aj na bavorské a poľské prostredie. K najvýznamnejším komoditám diaľkového obchodu vtedy patrili zlato, striebro, kone, dobytok, soľ, drahé látky, jantár, kožušiny, šperky, teda predovšetkým suroviny, luxusný tovar a otroci, predávaní do islamského a byzantského sveta. Najstarším dokladom o obchode v stredodunajskej oblasti je Raffelstettenský colný tarif zo začiatku 10. storočia. Svedectvá o krakovskom a pražskom trhu a vtedajšom menovom systéme (1 denár = 10 plátených šatiek) a cenových reláciách (1 denár = 10 sliepok či pšenice na 1 mesiac alebo jačmeň na 40 dní) nám v rámci popisu svojej cesty do strednej Európy v roku 966 zachoval vyslanec córdobského kalifa al-Hakama II., Ibrahim ibn Jáqúb.

## LONG-DISTANCE TRADE

The trade routes on the territory of Slovakia were connected to two major trans-European trade routes: the south-northern one led from the Baltic area to the Mediterranean and the east-western one from Islamic Spain to Central Asia. In the ninth century on the intersection of both lay the city of Morava with a historically attested Market of the Moravians, which can be identified as the hillfort of Mikulčice-Valy; in the tenth century this centre moved to Prague, 'the Great City of the Slavs'. Through dynastic ties, trade in eleventh-century Hungary was oriented towards the Bavarian and Polish milieus. Most important in long-distance trade of this time were commodities such as gold, silver, horses, cattle, salt, precious garments, amber, furs, jewels, by all means raw materials and slaves that were sold to the Islamic and Byzantine worlds. The oldest witness of trade relations in the central Danube region is represented by the Raffelstetten Customs Code from the beginning of the tenth century. Ibrahim ibn Yaqub, the envoy of al-Hakam II of Cordoba, offers the oldest testimony on the markets at Kraków and Prague in 966: 1 denier = 10 linen scarfs) and price relations: 1 denier = 10 hens or a wheat ration for 40 days).



## LOKÁLNA EKONOMIKA

Jedným z rozhodujúcich predpokladov fungovania a rozvoja včasnostredovekých politických útvarov bola prosperujúca ekonomika. Archeologické nálezy z posledných rokov a mnohé písomné pramene dokladajú, že základom existencie Nitrianskeho kniežatstva bolo vysoko rozvinuté poľnohospodárstvo v kombinácii s využívaním surovinových zdrojov (najmä železa, striebra, zlata). Nepochybne jedným z najvýznamnejších zdrojov bohatstva bol rozkvitajúci obchod s otrokmi, doložený nálezmi rôznych druhov pút, ale aj viacerými správami prevažne z arabských prameňov. Zo 7.–10. storočia sú známe nálezy bronzových byzantských mincí. Ostáva záhadou, prečo sa v 9. storočí nerozvinula domáca monetárna ekonomika, napriek tomu, že v okolí sa nachádzali viaceré krajiny so zaužívanou razbou mincí a ich aktívnym využívaním v obchodnej činnosti. Na území Nitrianskeho kniežatstva plnili úlohu platidla železné sekerovité hrivny, tzv. sliezske misky, prípadne ľahké textilné šatky. Zo staromaďarských hrobov sa získali početné peniaze (aj karolínske) z rokov 840–932, ktoré slúžili ako ozdoba šiat vojenských náčelníkov. Až vznik Uhorského štátu v roku 1000/1001 priniesol razbu vlastných mincí Štefanom I. a jeho nástupcami, podľa bavorských vzorov. Využívali sa v obchode, na platenie daní, ako zdroj striebra a ako oboly mŕtvych. V rokoch 1048–1060 a 1064–1073 razili na hrade v Nitre svoje mince aj nitrianske kniežatá Belo a Gejza (neskorší panovníci Belo I. a Gejza I.).

## LOCAL ECONOMY

One of the decisive preconditions for the operation and development of early medieval states was a prospering economy. The archaeological finds of the last years and many written sources attest that the basis of the principality of Nitra had a highly developed agriculture and exploited raw material sources (especially iron, silver and gold). Undoubtedly one of the most important sources of prosperity was a blooming slave market, proved by finds of various sorts of chains but also by a number of reports mainly from Arabic sources. Byzantine bronze coins from the 7th–10th centuries have been found on the territory of Nitra. It remains a mystery why a local monetary economy did not develop there in the 9th century, while a number of neighbouring countries minted coins and coins were used in commerce. On the territory of the Principality of Nitra means of payment were iron axe-shaped grzywnas, Silesian bowls or textile scarfs. Excavated Old Hungarian graves contained numerous deniers (even Carolingian ones) from the years 840–932 that served as a decoration of the dresses of the military leaders. Own coins (after Bavarian models) were minted only after the foundation of the Hungarian State in AD 1000/1 by Stephen I and his successors. They were used in trade for paying taxes, as a silver source and as Charon's obol. In 1048–60 and 1064–73 Princes Béla and Géza, of Nitra (the later rulers Béla I and Géza I), minted their own coins in Nitra.



## LOKÁLNA KULTÚRA ELÍT

Pre obdobie včasného stredoveku je popri rozvoji architektúry, umenia a vedy typický i rozmach remesiel a lokálnej materiálnej kultúry vysokej úrovne. Spoločnosť, ktorá vytvárala elitu, kládla vysoké nároky i na vonkajšie znaky štatútu jednotlivých skupín obyvateľstva či jednotlivcov. Prejavovalo sa to v predmetoch osobnej potreby, šperkoch a odevoch, ako aj v zbraniach. Jedinečným zdrojom informácií o tomto aspekte včasnostredovekej spoločnosti sú pohrebiská, na ktorých sú doložené hroby žien s exkluzívnym šperkom a hroby bojovníkov s výskytom výbroje a jazdeckej výstroje. Aj tu, rovnako ako pri vysokom umení a architektúre, nájdeme silné inšpirácie v neskorootantských, byzantských a karolínskych vzoroch. Osobitným prejavom sú zložitými technológiami zdobené železné kovania a ozdoby, ktorých štýl výzdoby v sebe spája neskorooavarské, slovanské a karolínske prvky. Na území Nitrianskeho kniežatstva je pochovávanie pri kostoloch v 9.–10. storočí menej častým javom. Bohaté bojovnícke hroby sa vyskytujú nielen v opevnených areáloch, ale aj na pohrebiskách v ich širšom okolí, a dokonca aj v agrárnom prostredí. V 10. storočí doznieva pochovávanie na väčšine starších pohrebísk. Popri nich sa objavujú menšie pohrebiská, na ktorých podľa výbavy hrobov pochovávalo maďarské etnikum. Aj na týchto pohrebiskách je zreteľná spoločenská diferenciácia. V bohatých hroboch sa objavujú šable, luky, kovovými ozdobami zdobená výstroj či kónské postroje. K najbohatším a najstarším staromaďarským hrobom patrí kniežací pohreb nájdený v Zemplíne na východnom Slovensku. V druhej polovici 10. storočia sa postupne vytrácajú rozdiely medzi výbavou hrobov slovanského a maďarského etnika. Vznikajú nové, etnicky zmiešané pohrebiská tzv. belobrdského typu. Pre tieto pohrebiská je charakteristická postupná unifikácia výbavy a odstraňovanie výrazných majetkových rozdielov. Tie sa prejavujú skôr v ženských hroboch. Od polovice 11. storočia sa začína pravidelné pochovávanie na cintorínoch pri kostoloch.



88



89



90

## THE CULTURE OF THE LOCAL ELITE

Apart from architecture, visual arts and sciences, also crafts and a high level of local material culture developed in the Early Middle Ages. Society laid emphasis on the visual presentation of the status of certain groups and individuals. The status was expressed by personal belongings, jewellery and clothes, as well as equipment and weapons. The graves of women with exclusive jewellery and of soldiers with weapons and riding equipment offer a unique insight into this aspect of early medieval society. An inspiration by late antique, Byzantine and Carolingian prototypes is clearly tangible. Iron fittings and other items decorated by using complicated techniques, the style of which combines late Avar, Slav and Carolingian elements, represent a distinctive expression. On the territory of the Princedom of Nitra burials at churches are less common in the ninth-tenth centuries. Rich graves of soldiers appear not only within fortified areas but also on cemeteries in their broader vicinity and even in the agricultural milieu. Burials on most of the older cemeteries cease during the tenth century. In their neighbourhood smaller burial grounds appear which may on grounds of the grave goods be assigned to the Hungarian ethnic group. These cemeteries also show a considerable social differentiation. Richer graves contain sabres, bows, metal decorations of the riding equipment and horse gear. The grave of Zemplín in eastern Slovakia belongs among the richest and oldest Hungarian graves. In the second half of the tenth century the differences between the equipment of Slav and Hungarian graves gradually disappeared, the wealth of the grave goods and the type of grave goods became almost identical. Differences are apparent only in female graves. Since 1050 burials on Church cemeteries have become the usual case.



91



92



93



94



95



96



97



98



101



99



103



100



102



104



105



106



107



108



109



110



111



112



113







115



116



117



119



118



120



121



### STAROMAĎARSKÝ KNIEŽACÍ HROB ZO ZEMPLÍNA

Obec Zemplín sa nachádza v juhovýchodnej časti Slovenska v okrese Trebišov (Košický kraj), na východnom úpätí Zemplínskych vrchov a pravom brehu rieky Bodrog. Jej prirodzenou dominantou je praveké a stredoveké hradisko (hrad) – mierna vyvýšenina priamo v srdci intravilánu, obohnaná mohutným zemným valom. Staromaďarský kniežací hrob sa našiel v mohyle č. 4 pohrebiska zo staršej doby rímskej, v priestoroch dnešného Hospodárskeho dvora asi 600 m západne od valu hradiska. V hrobovej jame 3,7 x 2,4 x 1,45 m bol v dubovej truhle uložený skelet muža. Spolu s ním boli v hrobe uložené kosti lebky a nôh koňa, železný nôž, ociel'ka, kresadlo, zväzok šíпов, šabl'a, dva strmene, rúčka vedierka s kovaním a strieborná pozlátená šálka. Telo i odev mal ozdobené šperkami a umelecky spracovanými kovaniami, podobne vyzdobený bol i kónský postroj. Kovové predmety, vyhotovené v saltovskej oblasti medzi Dneprom a Donom, datujú nález do prelomu 9. a 10. storočia.

### OLD HUNGARIAN PRINCELY GRAVE

The municipality of Zemplín is situated in the north-eastern part of Slovakia, Trebišov District (Košice Region), at the eastern foothills of the Zemplín Mountains, on the right bank of the Bodrog River. A prehistoric and medieval castle with a mighty earthen rampart, situated on a slight elevation in the present settlement, represents the natural dominant of the landscape. In mound No. 4 of a cemetery from the early Roman period, in a modern farmyard, 600 m west of the castle's rampart, an Old Hungarian princely grave was found. The grave pit of 3.7 x 2.4 x 1.45 m contained the skeleton of a man in an oak sarcophagus. It also contained the skull and legs of a horse, an iron knife, a sharpening steel, fire steel, a bundle of arrows, a sable, two stirrups, the handle of a bucket with metal fittings and gilded silver cups. The body and the clothes were decorated with jewellery and artistic fittings; accordingly the horse gear was made. The find can be dated on grounds of iron items from the Saltov Region between Dniepr and Don to about AD 900.



122



123



124



125



126



127



128



129



130

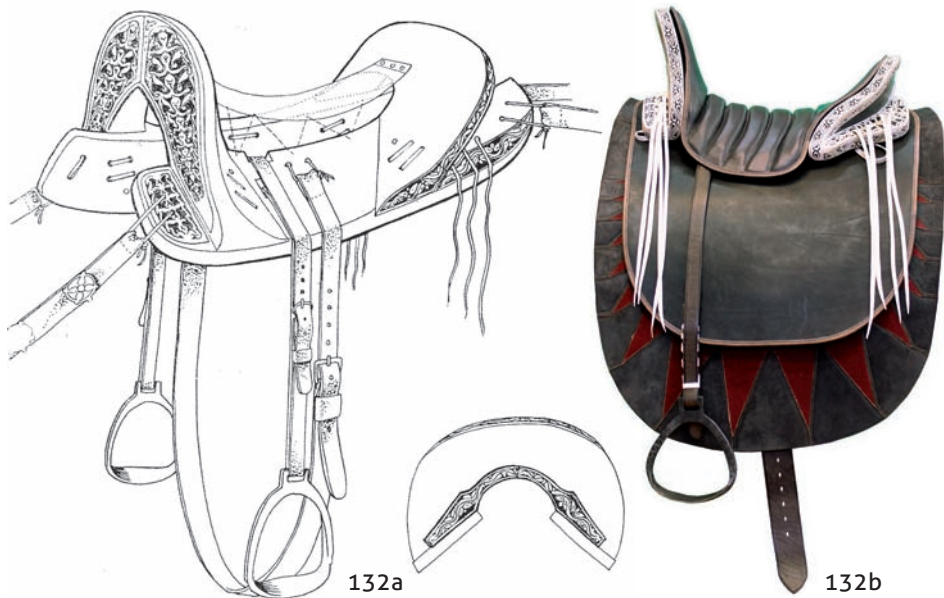


131

## REKONŠTRUKCIA A REPLIKA STAROMAĎARSKÉHO JAZDECKÉHO SEDLA

Funkčná replika staromaďarského jazdeckého sedla bola vytvorená na základe nálezov fragmentov kostných ozdôb sedla zo Soltszentimre. Patrí do skupiny tzv. sediel so širokými bokmi, používanými až do konca prvého tisícročia v celej Eurázii. Kostra je vyhotovená z topoľového dreva, jednotlivé diely sú zviazané remienkami zo surovej kože. Povrch kostry je pokrytý hovädzou usňou. V stredoveku sa na tento účel používala tiež brezová kôra. Ostatné usňové diely sedla sú vyrobené z trieselnej hovädzej usne podľa dobových zobrazení. Nálezy zvyškov ozdôb sediel, označované ako „kostené“, sú vo väčšine prípadov vyrobené z parohu. Paroh je tvarovo rozmanitejší ako kost a zvolením vhodných častí z neho možno vyrezať potrebný tvar ozdoby, bez nutnosti ďalšieho tvarovania. Analýza nálezov ukázala, že výrobcovia po vyrytí ornamentu vyfarbili ryté plochy zmesou tuku a sadzí, aby dosiahli väčší kontrast.

Koncom 9. storočia začali do Karpatskej kotliny postupne prenikať staromaďarské kmene. Podľa svedectiev dobových prameňov jazdili Maďari v drevených sedlách opatrených strmeňmi, ostrohy však nepoužívali. Vo vývoji európskeho vojenstva a jazdectva sa príchodom Maďarov začala písať nová kapitola. Staromaďarské jazdecké sedlo sa v priebehu vrcholného stredoveku postupne transformovalo a v modernejšej verzii, ovplyvnenej sedlami Kumánov, sa stalo základom jazdeckej výstroje väčšiny európskych kavalérií. Prvú reálnu repliku staromaďarského sedla zhotovil tím odborníkov z Univerzity T. Baťu v Zlíne. Vyvinuli unikátny postup rekonštrukcie historických jazdeckých sediel metódou reverzného inžinierstva. Princíp je založený na vytvorení virtuálneho obrazu rekonštruovaného objektu. Poznatky získané virtuálnou konštrukciou sú potom využité pri reálnom vyhotovení daného objektu.



### RECONSTRUCTION AND REPLICA OF AN OLD HUNGARIAN RIDING SADDLE

The functional replica of an old Hungarian riding saddle is based on the finds of fragments of the bone decoration of a saddle at Soltszentimre, Hungary. It belongs to the group of saddles with wide bars that were used in the first millennium in Eurasia. The saddle tree is made of poplar wood, individual parts are fixed together with straps of raw leather. The saddle tree is covered with cowhide. In the Middle Ages birch bark was used as well. The other rawhide parts of the saddle are made, in accordance with contemporary illustrations, of vegetable tanned cowhide. Finds of saddle the bone parts of a saddle are most often made of horn, for this materials offers a larger variety of shapes, and by choosing appropriate pieces, it was possible to achieve the necessary shape without further reshaping. The analysis of the bone finds proved that they were smeared with a mixture of fat and ashes after carving to increase the contrast.

At the end of the ninth century Old Hungarian tribes started to penetrate into the Carpathian Basin. According to contemporary sources, they rode in wooden saddles with stirrups, but did not use spurs. The arrival of the Hungarians started a new chapter in the history of the European military and riding. In the course of the High Middle Ages the Old Hungarian saddle transformed into a modern version influenced by Cuman saddles, and became the basis of the riding equipment of most European cavalries. This first functional replica of an Old Hungarian saddle was made by a team at Tomas Bata University in Zlín. A unique method of reconstructing historical saddles has been developed based on reverse engineering. The results of the virtual reconstruction are hereby applied in the making of a real object.



132c

## POHREBISKO ELITY Z OBDOBIA RANÉHO ČESKÉHO ŠTÁTU ZA JAZDIARŇOU PRAŽSKÉHO HRADU

Pohrebisko za Jazdiarňou Pražského hradu (známe ako pohrebisko v Lumbeho záhrade) bolo systematicky skúmané v rokoch 1972 až 1987. Našlo sa tu 148 hrobov, v ktorých bolo pochovaných najmenej 171 jedincov. Na základe súborov materiálnej kultúry môžeme najstaršie hroby datovať na koniec 9. storočia. Najmladším nálezom je denár kniežaťa Jaromíra (1012–1035). Takmer polovica hrobov prináležala deťom (65), väčšina pochovaných dospelých boli ženy (53). Iba 17 hrobov bolo rozpoznávaných ako mužských. Odhaduje sa, že komunita, ktorá tu pochovávala svojich mŕtvych, mohla mať 25–39 členov. Výbava veľkej časti pochovaných jedincov obsahovala zlaté, pozlátené či strieborné šperky, prípadne zbrane (51 hrobov). Ide o najbohatšie známe pohrebisko v Čechách. Niektoré zlaté a strieborné šperky majú svoje bezprostredné analógie v moravských centrách (Mikulčice, Rajhrad-Rebešovice), iné pravdepodobne vytvoril šperkár, ktorý prišiel z Moravy. Využil tradičné techniky, ale uplatnil motívy, ktoré na tamojších nálezoch nie sú známe (gombíky s motívom kríža, náušnice s bubienkami v tvare kónských hlavičiek). Niektoré predmety nájdené v hroboch sa na Pražský hrad dostali z veľmi vzdialených oblastí – napríklad mušľa kauri z Indického oceánu. Výnimočné postavenie niektorých pochovaných naznačujú špeciálne vyrobené predmety (miniatury ostrôh či sekier, koruhva).

## A BURIAL GROUND OF THE EARLY MEDIEVAL ELITE BEHIND THE RIDING SCHOOL OF PRAGUE CASTLE

The academic excavation of the cemetery behind the Riding School of Prague Castle (known as the cemetery in the Lumbe Garden) took place in the years 1972–87. 148 graves with at least 171 individuals were uncovered. The oldest graves can be dated on grounds of the analysis of material culture to the end of the ninth century. The latest find is a denier of Duke Jaromír (1012–35). Almost half (65) of the graves belonged to children, most of the adults (53) were female; only 17 males were found. It has been estimated that the cemetery could have belonged to a community of about 25–39 people. Most of the dead were buried with golden, gilded or silver jewellery, or weapons (51 graves), which makes it the richest known cemetery in Bohemia. Parallels to some of the gold and silver pieces are known from contemporary Moravian sites (Mikulčice, Rajhrad-Rebešovice), others would have been manufactured by a goldsmith from Moravia making use of traditional techniques, applying however some motifs not attested in Moravia (globular buttons with crosses, bobble earrings in the shape of horse heads). Some of the grave goods have found their way to Prague Castle from really distant parts of the worlds, such as a cowry shell from the Indian Ocean. The extraordinary position of some of the children is expressed in miniatures of prestige objects, such as miniature spurs or a banner.





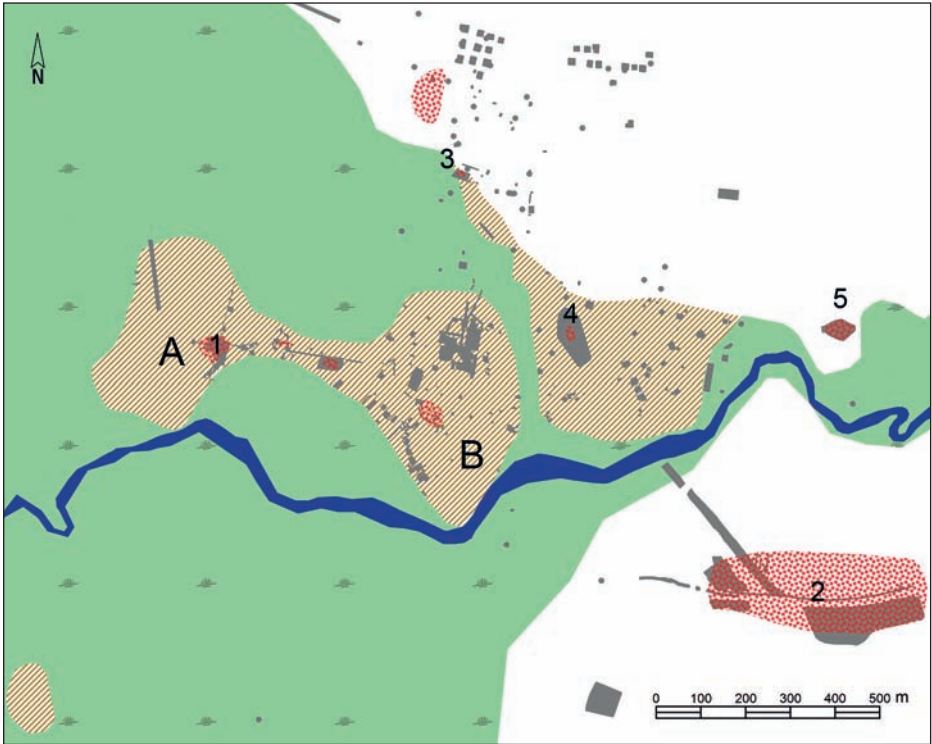
## LIBICE NAD CIDLINOU





Hradisko o celkovej rozlohe 24 ha sa nachádza na sútoku riek Labe a Cidliny 60 km východne od Prahy. Prvé doklady osídlenia pochádzajú už z mladšej doby bronzovej. Najneskôr od druhej polovice 9. storočia plnilo hradisko úlohu významného centra na križovatke obchodných ciest. Do histórie sa zapísalo predovšetkým zásluhou rodu Slavníkovcov, ktorí tu vládli v druhej polovici 10. storočia. V tomto období bol na akropole hradiska postavený kamenný kostol podľa vzorov saskej otonskej architektúry a Slavníkovci tu tiež razili vlastné mince. Kultúrne prostredie hradiska dokresľujú okrem iného i nálezy nápisových stél, ktoré sú najstaršími českými epigrafickými pamiatkami. Napriek tomu, že v roku 995 bola na Libici zabitá väčšina príslušníkov rodu Slavníkovcov, hradisko zostalo správnym centrom až do prvej polovice 12. storočia.

## LIBICE NAD CIDLINOU

This fortified settlement with an area of 24 ha was situated at the confluence of the Rivers Labe and Cidlina, 60 km east of Prague. The first traces of human settlement stem from the Late Bronze Age. Beginning with the mid-ninth century at the latest, the settlement played the role of an important centre on the crossroad of trade routes. It became famous mainly as the seat of the Slavník family, who controlled it in the second half of the tenth century. At this time a stone church was erected on the acropolis inspired by Saxon Ottonian architecture and the Slavníks minted their own coins. The finds of stone slabs with monumental inscriptions are the oldest epigraphic monuments in Bohemia. In 995 most of the members of the Slavník family were slain; Libice, however, played the role of an administrative centre well until the first half of the twelfth century.





- |   |                                 |                            |
|---|---------------------------------|----------------------------|
|    | Archeologické výskumy           | Archaeological excavations |
|   | Včasnostredoveké osídlenie      | Early Medieval settlement  |
|  | Pohrebisko                      | Cemetery                   |
|  | Riečna niva                     | Floodplain                 |
| <b>A</b>  | Vnútročné hradisko („akropola“) | Inner ward ('acropolis')   |
| <b>B</b>  | Predhradie                      | Outer bailey               |

140



141



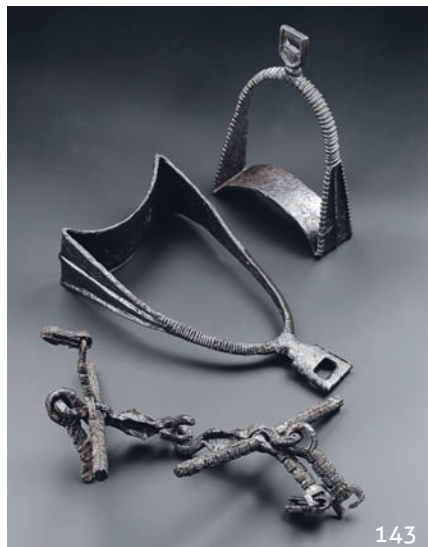
142

### VČASNOSTREDOVEKÉ KRAŇSKO

Predmety, ktoré môžeme na území Kraňska spájať so včasnostredovekou elitou, pochádzajú predovšetkým z výšinných sídlisk. Jedno z nich, Gradišče nad Bašeljem, sa nachádza v severozápadnej časti krajiny. Väčšina nálezov môže byť datovaná do obdobia od konca 8. do prvej polovice 10. storočia. Súčasti konských postrojov a jazdeckej výbavy sú nielen dokonalo spracované z kvalitného železa, ale ich povrch je počinovaný, rovnako ako povrch niektorých bronzových predmetov je pozlátený. Patrili členom vládnučich vrstiev včasnostredovekého Kraňska na konci 8. a v 9. storočí a nachádzame na nich karolínske vplyvy. Vzhľadom na prostredie a vďaka nálezu bronzovej kadidelnice s dekórom perlovej pásky je možné v blízkosti hradiska očakávať kresťanský kostol.

### EARLY MEDIEVAL CARNIOLA

Objects that can be linked to the early medieval elite of Carniola mostly stem from hilltop settlements. One of them is Gradišče above Bašelj, situated in the north-western part of the country. The majority of the finds from Gradišče can be dated to the period between the end of the eighth and the first half of the tenth centuries. The remains of horse gear and riding equipment are not only extremely skilfully manufactured of high-quality iron, some parts were tinned and some bronze objects gilded. The latter show Carolingian influence and undoubtedly belonged to a member of the ruling class in early medieval Carniola at the end of the eighths or in the ninth century. The social position of the deceased and the find of a bronze censer with pearl decoration suggest that there might have been a church on his property in Gradišče.



143



144

## VČASNOSTREDOVEKÉ CHORVÁTSKO

Chorvátske kniežatstvo bolo vytvorené v ranom 9. storočí na území rímskej (od 6. storočia byzantskej) provincie Dalmácia, ktoré bolo od 7. storočia osídlené slovanskými kmeňmi. Provincia Dalmácia sa územne zmenšila len na mestá Zadar, Trogir a Split a na jadranské pobrežie. Písomné pramene z polovice 9. storočia dokladajú veľmi dobré vzťahy medzi chorvátskymi kniežatami a dalmátskymi mestami, ktoré vznikli v dôsledku rastúcich obchodných aktivít a výmeny produktov. Architektúra, umenie i remeselná výroba však vykazujú silné karolínske vplyvy. Najstaršie predmety, ktoré môžeme priradiť k Chorvátskemu kniežatstvu, sú datované do prvej polovice 9. storočia a pochádzajú z archeologickej lokality Crkvina v obci Biskupija. Boli tu nájdené kniežacie hroby s luxusnou karolínskou hrobovou výbavou, ktorá naznačuje, že ide o jedno z prvých centier raného Chorvátskeho štátu.

## EARLY MEDIEVAL CROATIA

The Principality of Croatia developed in the early ninth century on the territory of the Roman province of Dalmatia (since the sixth century part of the Byzantine Empire), which had been inhabited by Slav tribes since the seventh century. The territory of Byzantine Dalmatia was reduced to the towns of Zadar, Trogir and Split on the Adriatic coast. Mid-ninth-century written sources attest good relations between the Croatian princes and Dalmatian towns which resulted in growing trade activity and exchange of products. Architecture, art and crafts display strong Carolingian influences. The first finds that can be linked to the Croatian principality are dated to the first half of the ninth century and come from the site of Crkvina in the village of Biskupija. Three princely graves with luxurious Carolingian grave goods suggest that Crkvina was one of the first centres of the early Croatian state.



145

## Popis obrázkov / Image descriptions

*Na obálke (zľava doprava) / Cover (from the left to the right):*

- Panna Mária, detail nástennej maľby z 11. storočia, Kostol sv. Juraja, Kostolany pod Tribečom, Slovensko

Virgin Mary, detail of a wall painting from the 11th century, St George's Church, Kostolany pod Tribečom, Slovakia

© Martin Frouz

- Oto III., detail vyobrazenia Korunovácie Ota III., okolo roku 1000

Otto III, detail of an illumination depicting his coronation, around 1000

© Bayerische Staatsbibliothek München, *Clim 4453, fol. 24r*

- Rím, detail vyobrazenia personifikácie závislých území, okolo roku 1000

Rome, detail of an illumination with the personifications of dependent areas, around 1000

© Bayerische Staatsbibliothek München, *Clim 4453, fol. 23v*

- Oldřich I., detail denára kniežaťa Oldřicha (1012–1033, 1034), nájdeného v hrobe č. 78, Kostolany pod Tribečom, Slovensko

Oldřich I, detail of a denier of Duke Oldřich I (1012–33, 1034) discovered in grave No. 78, Kostolany pod Tribečom, Slovakia

© Pamiatkový úrad SR, © Jan Gloc

- Detail doštičky zo slonoviny, fransko-porýnsky evanjeliár Cim. 2, neskorá antika

Detail of an ivory plaque from the evangeliary Cim. 2, Late Antiquity, Rhineland

© Archiv Pražského hradu

- Kristus, detail zakončenia biskupskej berly, posledná štvrtina 12. storočia, Ename, Belgicko

Christ, detail of a crozier crowning, last quarter of the 12th century, Ename, Belgium

© pamEname, Van Wambeke

- Maiestas Domini, detail nástennej maľby z prvej štvrtiny 11. storočia, Kostol sv. Vavrinca, Ename, Belgicko

Maiestas Domini, detail of a wall painting in the Church of St Lawrence, first quarter of the 11th century, Ename, Belgium

© Hans Dennis, *Institute for Archaeological Heritage*

- Bronzový krížik s postavou bezbradého Krista, detail, okolo roku 1000, pohrebisko pri Kostole Panny Márie, Praha, Česká republika, Zbierky Pražského hradu

Bronze cross with the figure of a beardless Christ, detail, around 1000 AD, burial site near the Church of Virgin Mary, Prague, Czech Republic, Collections of Prague Castle

© Správa Pražského hradu, © Jan Gloc

- Hodnostár, detail okennej výzdoby, 11. storočie, Kostol Panny Márie, Biskupija Crkvina, Chorvátsko

Dignitary, detail of a *transenna* (presbytery screen), 11th century, Church of the Virgin Mary, Biskupija Crkvina, Croatia

© Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, *Split, Ante Jurčević*

- Cisárovná Theodora, detail nástennej mozaiky, 6. storočie, Bazilika San Vitale, Ravenna, Taliansko

Empress Theodora, detail of a wall mosaic, 6th century, Basilica San Vitale, Ravenna, Italy

© Comune di Ravenna

- Sv. Václav, detail Wölfenbüttelského rukopisu Gumpoldovej legendy, pred rokom 1006

St Wenceslas, detail of the Wölfenbüttel manuscript of Gumpold's legend, before 1006

© Auskunft der Herzog August Bibliothek, *Lessingplatz 1, D-38304 Wölfenbüttel*

- Ľudská tvár, detail kovania, 10. storočie, Libice nad Cidlinou, Česká republika

Human face, detail of a fitting, 10th century, Libice nad Cidlinou, Czech Republic

© Archeologický ústav AV ČR, *Praha, v. i., © Jan Gloc*

- 1** Sochy sv. Cyrila a Metoda v Kostole sv. Cyrila a Metoda, Praha-Karlín, Česká republika  
Statues of the Saints Cyril and Methodius, Church of Saints Cyril and Methodius, Prague-Karlín, Czech Republic  
© *Martin Frouz*
- 2** Kostol sv. Cyrila a Metoda, Praha-Karlín, Česká republika  
Church of Saints Cyril and Methodius, Prague-Karlín, Czech Republic  
© *Martin Frouz*
- 3** Jazdecká bronzová socha Karola Veľkého, originál z 9. storočia, uložená v Musée du Louvre, Paríž, pôvodne v chrámovom poklade v Métach, Francúzsko  
Equestrian bronze statuette of Charlemagne, 9th-century original today in the Musée du Louvre, Paris, originally in the treasury of Metz Cathedral, France  
© *RMN-Grand Palais (Musée du Louvre) / Jean-Gilles Berizzi*
- 4** Súbor kópií ríšskych korunovačných insígnií  
Collection of copies of the Imperial crown jewels  
© *Mittelalterliches Kriminalmuseum, Rottenburg*
- 5–12** Snímky kópie ríšskej koruny vyrobenej v rokoch 2008–2009 šperkárom Jiřím Urbanom  
Photographs of the Imperial crown made by jeweller Jiří Urban in 2008–9  
© *Jiří Urban*
- 13** Tzv. Barbarossova zrúcanina alebo Kaplnka sv. Martina, v pozadí Kaplnka sv. Mikuláša, Nijmegen-Valkhof, Holandsko  
The Barbarossa ruins or St Martin's Chapel, Chapel of St Nicolas in the background, Valkhof in Nijmegen, Netherlands  
© *Bureau Archaeology and Monuments, City of Nijmegen*
- 14** Spona z Dorestadu, okolo 800, Rijksmuseum van Oudheden, Leiden, Holandsko  
Brooch from Dorestad, around 800, Rijksmuseum van Oudheden, Leiden, Netherlands  
© *Erik de Goederen, Linschoten*
- 15** Provensálsko, Francúzsko  
Provence, France  
© *www.apkxda.com*
- 16** Náhrobný kameň Teucindy z Arles, zakladateľky opátstva Montmajour, koniec 10. storočia, Montmajour, Francúzsko  
Gravestone of Teucinde of Arles, the founder of Montmajour Abbey, end of the 10th century, Montmajour, France  
© *Aix – Marseille Université*
- 17** Toskánsko, Taliansko  
Tuscany, Italy  
© *Hana Rysová*
- 18** Detail mozaiky Krst Ježiša Krista z Ariánskeho baptistéria v Ravenne, koniec 5. storočia, Taliansko  
Detail of a mosaic with the Baptism of Jesus in the Arian Baptistery in Ravenna, end of the 5th century, Italy  
© *Katarína Mašterová*
- 19** Pozostatky Kostola Panny Márie, 1. polovica 9. storočia, Biskupija Crkvina, Chorvátsko  
Remains of the Church of the Virgin Mary, first half of the 9th century, Biskupija Crkvina, Croatia  
© *Danko Dujmović*
- 20** Predmety z výbavy bojovníkov a z konského postroja z 9. storočia, Gradišče nad Bašljem, Slovinsko  
Parts of soldier equipment and horse gear from the 9th century, Gradišče nad Bašljem, Slovenia  
© *Narodni muzej Slovenje, Tomáš Lauko*

- 21** Hora Říp, letecký pohľad, Ústecký kraj, Česká republika  
Aerial view of Říp Mountain, Ústí nad Labem Region, Czech Republic  
© *Martin Frouz*
- 22** Libice nad Cidlinou, letecký pohľad, Česká republika  
Aerial view of Libice nad Cidlinou, Czech Republic  
© *Martin Gojda*
- 23** Praha, letecký pohľad, Česká republika  
Aerial view of Prague, Czech Republic  
© *Martin Frouz*
- 24** Bronzový enkolpion vo forme latinského kríža, pôvodne pozlátený, 9.–11. storočie, Veľká Mača, Slovensko  
Bronze encolpion in the shape of a Latin cross, originally gilded, 9th–11th centuries, Veľká Mača, Slovakia  
© *Archeologický ústav SAV, © Daniel Zachar*
- 25** Evanjeľiár Ota III., vyobrazenie Korunovácie Ota III. a personifikácií provincií, okolo roku 1000  
Gospel book of Otto III, coronation of Otto III and personifications of the provinces, around 1000  
© *Bayerische Staatsbibliothek München, Cim 4453, fol. 23v 24r*
- 26** Detail zlatého zvitku, nájdeného v rakúskom Halbturne, pochádza z 3. storočia a je najstaršou zmienkou o židovských obyvateľoch v dnešnom Rakúsku (dĺžka 2,2 cm)  
Detail of the Gold scroll from Halbtturn, Austria, a Hebrew prayer in Greek transcription, the earliest witness of Jewish presence in present-day Austria, 3rd century AD (length: 2.2 cm)  
© *Institut für Ur- und Frühgeschichte / Universität Wien*
- 27** Karolínska kadidelnica z 2. polovice 8. storočia, nájdená pri prameni rieky Cetina neďaleko Biskupije, Chorvátsko  
Carolingian censer from the second half of the 8th century found at the spring of the Cetina River near Biskupija, Croatia  
© *Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, Split, Zoran Alajbeg*
- 28** Strieborný prsteň s nápisom VTERE FELIX IN DEO VINTIO (Užívaj šťastne v mene Božom, Vinitio), doba rímska, Rusovce, Slovensko  
Silver ring inscribed VTERE FELIX IN DEO VINTIO (utilize gladly in the name of god, Vinitio), Late Antiquity, Rusovce, Slovakia  
© *Archeologický ústav SAV, © Daniel Zachar*
- 29–31** Slonovinová pyxida, 4.–5. storočie, Čierne Kľačany, Slovensko  
Ivory pyxis from the 4th–5th centuries, Čierne Kľačany, Slovakia  
© *Archeologický ústav SAV, © Daniel Zachar*
- 32** Olovený závesný krížik s reliéfnou výzdobou, včasný stredovek, Dolné Orešany, Slovensko  
Lead pendant cross with relief decoration, Early Middle Ages, Dolné Orešany, Slovakia  
© *Archeologický ústav SAV, © Daniel Zachar*
- 33** Olovený závesný krížik s reliéfnou postavou Krista, včasný stredovek, Dojč, Slovensko  
Lead pendant cross with Christ in relief, Early Middle Ages, Dojč, Slovakia  
© *Archeologický ústav SAV, © Daniel Zachar*
- 34** Bronzový náprsný krížik latinského tvaru, na lícnej strane s postavou Ukrižovaného, včasný stredovek, Hurbanovo-Bohatá, Slovensko  
Bronze chest cross in the shape of a Latin cross with crucified Jesus, Early Middle Ages, Hurbanovo-Bohatá, Slovakia  
© *Archeologický ústav SAV, © Daniel Zachar*
- 35** Bronzový enkolpion vo forme latinského kríža, 9.–11. storočie, Trnovec nad Váhom-Horný Jatov, Slovensko



Bronze encolpion in the shape of a Latin cross, 9th–11th centuries, Trnovec nad Váhom-Horný Jatov, Slovakia

© Archeologický ústav SAV, © Daniel Zachar

**36** Interiér mešity-katedrály, stavba začala v roku 784 za emira Abd ar Rahmána I. (756–788), Córdoba, Španielsko

Interior of the Mosque-Cathedral, begun in 784 under Emir Abd ar-Rahman I (756–88), Córdoba, Spain

© Jan Mařík

**37** Galský žaltár, jeden z najranejších príkladov iluminácií vysokej kvality, okolo 820–830, Kláštor v Saint Gallen, Švajčiarsko

Golden Psalter of St Gall, one of the earliest examples of illuminated initials of the highest quality produced at the Abbey of St Gall, around 820–30, Switzerland

© St. Gallen, Stiftsbibliothek, *Cod. Sang. 20, Psalterium Gallicanum with Cantica* / p. 3 ([www.e-codices.unifr.ch](http://www.e-codices.unifr.ch))

**38** Codex Abrogans, latinsko-starohornonemecký glosár či slovník, okolo roku 790, najstaršia známa kniha v nemeckom jazyku známa zásluhou opisu uloženého v knižnici Kláštora v Saint Gallen vo Švajčiarsku

Codex Abrogans, Latin/Old High German glossary, its copy in the Abbey Library of St Gall is considered the oldest preserved book in the German language, around 790, Switzerland

© St. Gallen, Stiftsbibliothek, *Cod. Sang. 911, Abrogans – Vocabularius (Keronis) et Alia* / p. 4 ([www.e-codices.unifr.ch](http://www.e-codices.unifr.ch))

**39** Fragментy keramických nádob s rytými písmenami v hlaholike, druhá polovica 60. rokov 9. storočia, Zalavár-Vársziget, Maďarsko

Sherds of clay bottles with round glagolitic letters, second half of the 860s, Zalavár-Vársziget, Hungary

© Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest

**40** Zlaté oltárne antependium z Bazileja vzniklo na začiatku 11. storočia, jedno z najstarších na svete; dnes vystavené v Musée national du Moyen Âge v Paríži

Golden *antependium* (altar frontal) from Basel, one of the oldest preserved *antependia* in the world (beginning 11th century); today displayed in the Musée national du Moyen Âge in Paris

© sailko [CC BY-SA 3.0-migrated] via Wikimedia Commons

**41** Interiér Baziliky San Vitale, vysvätenej v rokoch 547–548, Ravenna, Taliansko

Interior of San Vitale Basilica, consecrated in 547–8, Ravenna, Italy

© Katarína Mašterová

**42** Pohľad na Rím smerom k Vatikánu

View of Rome facing the Vatican

© Marcus Winter [CC BY-SA 2.0]

**43** Bazilika sv. Petra, pôvodná bazilika, postavená za cisára Konštantína I. Veľkého v 4. storočí, Rím, Taliansko

Reconstruction of the original St Peter's Basilica, begun under Constantine the Great (272–337) in the 4th century, Rome, Italy

© Miloslava Housková

**44** Kostol Sant'Urbano alla Caffarella, pôvodne rímsky chrám, v 10. storočí upravený a vysvätený na kostol, Rím, Taliansko

Sant'Urbano alla Caffarella, originally a pagan temple modified and consecrated as a church in the 10th century, Rome, Italy

© [www.bandb-rome.it](http://www.bandb-rome.it)

**45** Katedrála sv. Petra, pohľad na Oslíu vežu, Regensburg, Nemecko

View of the Donkey Tower of St Peter's Cathedral, Regensburg, Germany

© Thomas Ragger

- 46** Kostol sv. Emmeráma, Regensburg, Nemecko  
A Portal of St Emmeram's Basilica, Regensburg, Germany  
© *Andrea Moclinda-Bucuța*
- 47** Katedrála Panny Márie s pohľadom na osembokú kaplnku (tzv. Oktogón), založenú Karolom Veľkým, Aachen, Nemecko  
View of the octagonal Palatine Chapel constructed under Charlemagne, Aachen Cathedral, Germany  
© *Olaf Peuss*
- 48** Pohľad na historické centrum Pasova, Nemecko  
Historical centre of Passau, Germany  
© *tewhiufoto*
- 49** Pohľad na historické centrum Salzburgu s biskupským hradom, Rakúsko  
Historical centre of Salzburg with Hohensalzburg Castle, Austria  
© *Eric Chumachenko*
- 50** Základy II. kostola, Mikulčice-Valy, Česká republika  
Foundations of Church No. II at Mikulčice-Valy, Czech Republic  
© *Sylvie Novotná*
- 51** Kostol sv. Margity Antiochijskej, 9. storočie, Kopčany, Slovensko  
Church of St Margaret of Antioch, 9th century, Kopčany, Slovakia  
© *Martin Frouz*
- 52** Ostrihomská bazilika a kráľovský hrad, pohľad z mosta Márie Valérie, Ostrihom, Maďarsko  
Esztergom Basilica and the royal castle, view from the Mária Valéria Bridge, Esztergom, Hungary  
© *Katarína Válová*
- 53** „Sieň sv. Štefana“, kráľovský palác, 12. storočie, Ostrihom, Maďarsko  
'Saint Stephen's hall': A room in the royal palace, 12th century, Esztergom, Hungary  
© *Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest*
- 54** Korunovačný plášť Štefana I., 1031, Stoličný Belehrad, Maďarsko  
Coronation mantle of Stephen I., 1031, Székesfehérvár, Hungary  
© *Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest*
- 55** Fragment mramorového reliéfu so symbolom sv. Jána Evanjelistu, replika, 11. storočie, Zalavár, Maďarsko  
Fragment of a marble rood screen with the symbol of St John the Evangelist (replica), 11th century, Zalavár, Hungary  
© *Göcseji Múzeum, Zalaegerszeg (replika: Magyar Nemzeti Múzeum)*
- 56** Fragменты výplní okien s výzdobou maľovanou striebrom, sklo, okolo roku 855, Zalavár-Vársziget, Maďarsko  
Fragments of silver-stained window panels, glass, around 855, Zalavár-Vársziget, Hungary  
© *Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest*
- 57** Rekonštrukcia interiéru Rotundy sv. Víta, pohľad na hlavný Oltár sv. Víta (vľavo) a do Kaplnky sv. Václava (vpravo), 10. storočie, Pražský hrad, Česká republika  
Reconstruction of the interior of St Vitus' Rotunda with the main altar dedicated to St Vitus (left) and St Wenceslas' Chapel (right), 10th century, Prague Castle, Czech Republic  
© *Hilbertinum – Společnost Kamila Hilberta, z. s., kresba Martin Velišek*
- 58** Bronzový krížik s postavou bezfúzeho Krista, oblečeného v dalmatike, okolo roku 1000, pohrebisko pri Kostole Panny Márie, Zbierky Pražského hradu, Praha, Česká republika  
Bronze cross with the figure of a beardless Christ wearing a dalmatic from the time around 1000, burial site near the Church of the Virgin Mary, Collections of Prague Castle, Prague, Czech Republic  
© *Správa Pražského hradu, Jan Gloc*

- 59** Pražský hrad, pohľad na murivo vonkajšieho prstenca južnej apsidy rotundy sv. Víta, 1. polovica 11. storočia, Česká republika  
View of the outer ring wall of the southern apse of St Vitus' Rotunda, first half of the 11th century, Prague Castle, Czech Republic  
© Martin Frouz
- 60** Bronzové knižné kovanie v tvare vtáčka, 9. storočie, Nitra-Šindolka, Slovensko  
Bronze book fitting in the shape of a bird, 9th century, Nitra-Šindolka, Slovakia  
© Archeologický ústav SAV, © Daniel Zachar
- 61** Zvon odliaty z bronzu, so stredným okom na zavesenie, 9. storočie, Bojná I-Valy, Slovensko  
Bronze bell with a crown to be hung on, 9th century, Bojná I-Valy, Slovakia  
© Archeologický ústav SAV, © Daniel Zachar
- 62** Rez vnútorným valom, Biňa, Slovensko  
Cross section of the inner rampart, Biňa, Slovakia  
© Archeologický ústav SAV, Peter Bednár
- 63** Strieborná minca vojvodu Bela (1048–1060), 11. storočie, Nitra-Šindolka, Slovensko  
Silver coin of Duke Béla I (1048–60), 11th century, Nitra-Šindolka, Slovakia  
© Archeologický ústav SAV, © Daniel Zachar
- 64** Staromadžarské strieborné kovanie, 10. storočie, Nitra, Slovensko  
Old Hungarian silver fitting, 10th century, Nitra, Slovakia  
© Archeologický ústav SAV, © Daniel Zachar
- 65** Fragment hlavice (?), 11. storočie, Nitriansky hrad, Slovensko  
Fragment of a capital (?), 11th century, Nitra Castle, Slovakia  
© Archeologický ústav SAV, © Daniel Zachar
- 66** Hlavica, pravdepodobne pilastra, 11. storočie, Nitriansky hrad, Slovensko  
Capital, probably from a pilaster, 11th century, Nitra Castle, Slovakia  
© Biskupský úrad Nitra, © Daniel Zachar
- 67** Zlomky vnútornej omietky so zachovanými fragmentmi freskovej výzdoby, 10.–11. storočie, Nitriansky hrad, Slovensko  
Plaster fragments from the interior with preserved remains of fresco decoration, 10th–11th centuries, Nitra Castle, Slovakia  
© Archeologický ústav SAV, © Daniel Zachar
- 68** Detail Zoborskej listiny z roku 1111, Zbierky Nitrianskeho biskupstva, Slovensko  
Detail of the Zobor Deed from 1111, Collections of the Bishopric of Nitra, Slovakia  
© Biskupský úrad Nitra, © Daniel Zachar
- 69** Detail Zoborskej listiny z roku 1113, Zbierky Nitrianskeho biskupstva, Slovensko  
Detail of the Zobor Deed from 1113, Collections of the Bishopric of Nitra, Slovakia  
© Biskupský úrad Nitra, © Daniel Zachar
- 70** Najstaršie orácie k sv. Andrejovi-Svoradovi a Beňadikovi od neznámeho nitrianskeho autora sú zachované v neskoršom prepise z nitrianskeho archetypu v tzv. Záhrebskom sakramentári, ktorý bol napísaný medzi rokmi 1073–1091 v niektorom uhorskom benediktínskom Kláštore sv. Margity (v Hahóte pri Blatenskom jazere?)  
The first adoration scenes with the Saints Andrew-Zorard and Benedict of Skalka by an unknown Nitra author have been preserved in a later copy of the Nitra archetype of the Zagreb sacramentary, which was written between 1073 and 1091 in some of the Benedictine Abbeys of St Margaret (perhaps in Hahót at Lake Balaton)  
© Hrvatski Državni Arhiv, Zagreb

- 71** Kusový vápenec, pripravený na výpal, detail  
Limestone to be burned, detail  
© [www.calcarius.cz](http://www.calcarius.cz)
- 72** Interiér vápennej pece pred výpalom  
Interior of a lime kiln before burning  
© [www.calcarius.cz](http://www.calcarius.cz)
- 73** Fragment podlahy z IX. kostola, Mikulčice-Valy, Česká republika  
Fragment of the floor of Church No. IX, Mikulčice-Valy, Czech Republic  
© *Martin Frouz*
- 74** Einhardova bazilika postavená na začiatku 9. storočia, Steinbach, Nemecko  
Einhard's Basilica from the beginning of the 9th century, Steinbach, Germany  
© *Bettina Rothenheber*
- 75** Kostol sv. Juraja, Kostolany pod Tribečom, Slovensko  
St George's Church, Kostolany pod Tribečom, Slovakia  
© *Martin Frouz*
- 76** Kostol sv. Mikuláša, postavený na polygonálnom pôdoryse, Nijmegen, Holandsko  
Chapel of St Nicholas built on a polygonal ground plan, Nijmegen, Netherlands  
© *Gemeente Nijmegen, Bureau Archeologie & Monumenten*
- 77** Klenba palácej kaplnky v Aachene, okolo roku 800, Nemecko  
Dome of the Palatine Chapel in Aachen, around 800, Germany  
© *Polybert49*
- 78** Model biskupského domu s Rotundou sv. Víta na začiatku 11. storočia, Pražský hrad, Česká republika  
Reconstruction of the Episcopal Palace and St Vitus' Rotunda at the beginning of the 11th century, Prague Castle, Czech Republic  
© *Hilbertinum – Společnost Kamila Hilberta, z. s., foto Jan Gloc*
- 79** Rekonštrukcia obytného zrubu, Ingelheim am Rhein, Nemecko  
Reconstruction of a pit-house, Ingelheim am Rhein, Germany  
© *Museum bei der Kaiserpfalz, Isabel Kappesser*
- 80** Letecký pohľad na Zemplínske hradisko, Slovensko  
Aerial view of Zemplín Hillfort, Slovakia  
© *Martin Pristáš*
- 81** Interiér Kostola sv. Juraja v Oberzelle z doby okolo roku 900 s nástennými maľbami, Reichenau, Nemecko  
Interior of St George's Church in Oberzell decorated with wall paintings, around 900, Reichenau, Germany  
© *János Korom Dr. [CC BY-SA 2.0]*
- 82** Hlavica stĺpa v Kostole Santa Maria in Cosmedin, 8. storočie, Rím, Taliansko  
Capital in the Basilica of Santa Maria in Cosmedin, 8th century, Rome, Italy  
© *Holly Hayes [CC BY-NC 2.0]*
- 83** Časť oltárnej dosky, Kostol Sv. Dominiky (Nediljica), 1030/1040, Zadar, Chorvátsko  
Part of an altar screen, Church of St Domenica (Nediljica), 1030/40, Zadar, Croatia  
© *Zadar archeološki muzej*
- 84** Mozaiková dlažba v Kostole Santa Maria in Cosmedin, 8. storočie, Rím, Taliansko  
Mosaic floor in the Basilica of Santa Maria in Cosmedin, 8th century, Rome, Italy  
© *Stijn Nieuwendijk [CC BY-NC-ND 2.0]*

- 85** Mozaiková dlažba v Kostole Santa Maria in Cosmedin, detail, 8. storočie, Rím, Taliansko  
Detail of the mosaic floor in the Basilica of Santa Maria in Cosmedin, 8th century, Rome, Italy  
© Jim Forest [CC BY-NC-ND 2.0]
- 86** Averz a reverz dvoch anonymných denárov, 11. storočie, Ducové, Slovensko; averz a reverz mince Štefana I., 10.–11. storočie, Nitra-Šindolka, Slovensko  
Obverse and reverse of two anonymous deniers from 11th-century Ducové and obverse and reverse of a coin of King Stephen I (10th–11th centuries) from Nitra-Šindolka, Slovakia  
© Archeologický ústav SAV, © Daniel Zachar
- 87** Averz mince Ondreja I., 1046–1060; averz a reverz mince vojvodu Gejzu, 1064–1074 a Ladislava I., 1077–1095, Nitra-Šindolka, Slovensko; averz mince Kolomana, 1095–1116, Nitra-Dražovce, Slovensko  
Obvers of a coins of Andrew I, (1046–60), obvers and revers of coins of Duke Géza I (1064–74) and of the Hungarian King Ladislaus I (1077–95) from Nitra-Šindolka, avers of coin of King Coloman, (1095–1116), from Nitra-Dražovce, Slovakia  
© Archeologický ústav SAV, © Daniel Zachar
- 88** Železné nákončie remeňa, 9. storočie, Bojná I-Valy, Slovensko  
Iron strap-end, 9th century, Bojná I-Valy, Slovakia  
© Archeologický ústav SAV, © Daniel Zachar
- 89** Pozlátené bronzové nákončie remeňa, 9. storočie, Bojná I-Valy, Slovensko  
Gilded bronze strap-end, 9th century, Bojná I-Valy, Slovakia  
© Archeologický ústav SAV, © Daniel Zachar
- 90** Strieborná náušnica, zdobená filigránom a granuláciou, 9. storočie, Ondrochov, Slovensko  
Silver earring decorated with filigree 9th century, Ondrochov, Slovakia  
© Archeologický ústav SAV, © Daniel Zachar
- 91** Romboidné strieborné nášivky na odev, 10. storočie, Červeník, Slovensko  
Rhombic cloth appliqué (silver), 10th century, Červeník, Slovakia  
© Archeologický ústav SAV, © Daniel Zachar
- 92** Zlatá hrozienková náušnica, 9. storočie, Ducové, Slovensko  
Grape-shaped golden earring, 9th century, Ducové, Slovakia  
© Archeologický ústav SAV, © Daniel Zachar
- 93** Strieborná náušnica, 9.–10. storočie, Nitra, Slovensko  
Silver earring, 9th–10th centuries, Nitra, Slovakia  
© Archeologický ústav SAV, © Daniel Zachar
- 94–95** Bronzové lunicové náušnice, 9.–10. storočie, Nitra-Lupka, Slovensko  
Lunar-shaped bronze earrings, 9th–10th centuries, Nitra-Lubka, Slovakia  
© Archeologický ústav SAV, © Daniel Zachar
- 96** Strieborná náušnica so stĺpkovým príveskom obojstranne uzavretým bubienkami, zdobená granuláciou, 9. storočie, Ducové, Slovensko  
Column-shaped earring decorated with granulation and ring-shaped knots, 9th century, Ducové, Slovakia  
© Archeologický ústav SAV, © Daniel Zachar
- 97** Srdcovité strieborné kovania z 10. storočia, Červeník, Slovensko  
Heart-shaped silver fittings from the 10th century, Červeník, Slovakia  
© Archeologický ústav SAV, © Daniel Zachar
- 98** Bronzová liata faléra, 10. storočie, Nové Zámky, Slovensko  
Cast bronze phalera, 10th century Nové Zámky, Slovakia  
© Archeologický ústav SAV, © Daniel Zachar

- 99** Bronzové srdcovité závesky z 10. storočia, Bánov, Slovensko  
Heart-shaped bronze pendant from the 10th century, Bánov, Slovakia  
© Archeologický ústav SAV, © Daniel Zachar
- 100** Strieborné nášivky z 10. storočia, Červeník, Slovensko  
Silver appliqué from the 10th century, Červeník, Slovakia  
© Archeologický ústav SAV, © Daniel Zachar
- 101** Strieborný gombík s makovou granuláciou, 9. storočie, Kopčany, Kačenáraň, Slovensko  
Globular silver button with poppy granulation, 9th century, Kopčany (Kačenáraň), Slovakia  
© Archeologický ústav SAV, © Daniel Zachar
- 102** Strieborný gombík s palmetovou výzdobou, 9. storočie, Ducové, Slovensko  
Globular silver button with palmette decoration, 9th century, Ducové, Slovakia  
© Archeologický ústav SAV, © Daniel Zachar
- 103** Dutý strieborný gombík zdobený granuláciou, 9. storočie, Šaľa, časť Veča, Slovensko  
Hollow globular silver button decorated with palmettes, 9th century, Šaľa (Veča), Slovakia  
© Archeologický ústav SAV, © Daniel Zachar
- 104** Náhrdelník z koráľkov sklenených so zlatou fóliou, ametystových brúsených i hladkých a deviatich filigránových košíčkovitých, 11. storočie, Ducové, Slovensko  
Necklace made of nine filigree beads, polished amethyst and smooth fluted beads with gold plating, 11th century, Ducové, Slovakia  
© Archeologický ústav SAV, © Daniel Zachar
- 105** Koncové železné kovanie pošvy meča, bohato zdobené figurálnymi motívmi technikou strieborného plátovania, niella a tauzie, 9. storočie, Bojná I-Valy, Slovensko  
Iron fitting from the point of a scabbard (chape), richly decorated with figural motifs in silver plating, niello and silver inlays, 9th century, Bojná I-Valy, Slovakia  
© Archeologický ústav SAV, © Daniel Zachar
- 106** Železné krížové kovanie, 9. storočie, Bojná I-Valy, Slovensko  
Cross-shaped iron fitting, 9th century, Bojná I-Valy, Slovakia  
© Archeologický ústav SAV, © Daniel Zachar
- 107** Železné nákončie opaska, 9. storočie, Bojná I-Valy, Slovensko  
Iron strap-end, 9th century, Bojná I-Valy, Slovakia  
© Archeologický ústav SAV, © Daniel Zachar
- 108** Železné krížové kovanie s nitmi, 9. storočie, Bojná I-Valy, Slovensko  
Cross-shaped iron fitting with yarns, 9th century, Bojná I-Valy, Slovakia  
© Archeologický ústav SAV, © Daniel Zachar
- 109** Faléra, 10. storočie, Nitra-Horné Krškany, Slovensko  
Phalera, 10th century, Nitra-Horné Krškany, Slovakia  
© Archeologický ústav SAV, © Daniel Zachar
- 110** Liata bronzová pracka zdobená vruborezom z 9. storočia, Nitriansky hrad, Slovensko  
Cast bronze buckle decorated with notching from the 9th century, Nitra Castle, Slovakia  
© Archeologický ústav SAV, © Daniel Zachar
- 111** Železná prevliečka z 9. storočia, Bojná I-Valy, Slovensko  
Iron strap holder from the 9th century, Bojná I-Valy, Slovakia  
© Archeologický ústav SAV, © Daniel Zachar
- 112** Železné krížové kovanie s nitmi z 9. storočia, Bojná I-Valy, Slovensko  
Iron cross-shaped fitting with yarns from the 9th century, Bojná I-Valy, Slovakia  
© Archeologický ústav SAV, © Daniel Zachar

- 113** Bronzové liate opaskové nákončie zdobené vruborezom z 9. storočia, Nitriansky hrad, Slovensko  
Cast strap-end (bronze) decorated with notching from the 9th century, Nitra Castle, Slovakia  
© *Archeologický ústav SAV*, © *Daniel Zachar*
- 114** Platnička z plochej jazdeckej tašky, pozlátené striebro, 10. storočie, Več (Bodrogvécs), Slovensko  
Sabretache plate (gilded silver), 10th century, Več (Bodrogvécs), Slovakia  
© *Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest*
- 115** Železná ostroha tautovaná striebrom s výzdobným motívom rastlinných úponkov, 9. storočie, Ducové, Slovensko  
Iron spur decorated with silver inlays in the shape of floral motifs, 9th century, Ducové, Slovakia  
© *Archeologický ústav SAV*, © *Daniel Zachar*
- 116** Zdobený železný strmeň, 9. storočie, hromadný nález železných predmetov, Pružina, Slovensko  
Decorated iron stirrup, 9th century, hoard of iron items, Pružina, Slovakia  
© *Archeologický ústav SAV*, © *Daniel Zachar*
- 117** Zdobené železné zubadlo, 9. storočie, hromadný nález železných predmetov, Pružina, Slovensko  
Decorated iron bit, 9th century, hoard of iron items, Pružina, Slovakia  
© *Archeologický ústav SAV*, © *Daniel Zachar*
- 118** Liate bronzové zubadlo s dvojdíelnymi tyčinkovými bočnicami zdobenými špirálou, 10. storočie, Hurbanovo, Slovensko  
Cast bronze bit with two-part cheek pieces decorated with spirals, 10th century, Hurbanovo, Slovakia  
© *Archeologický ústav SAV*, © *Daniel Zachar*
- 119** Železná tautovaná prevliečka, 9. storočie, Ducové, Slovensko  
Iron strap holder decorated with silver inlays, 9th century, Ducové, Slovakia  
© *Archeologický ústav SAV*, © *Daniel Zachar*
- 120** Železné tautované nákončie remienka ostrohy, 9. storočie, Ducové, Slovensko  
Iron arm terminals of a spur decorated with silver inlays, 9th century, Ducové, Slovakia  
© *Archeologický ústav SAV*, © *Daniel Zachar*
- 121** Meč, 11. storočie, Krásna nad Hornádom, Slovensko  
Sword, 11th century, Krásna nad Hornádom, Slovakia  
© *SNM*, © *Daniel Zachar*
- 122** Ozdobné kovania z pozláteného striebra, prelom 9. a 10. storočia, staromaďarský kniežací hrob, Zemplín, Slovensko  
Decorative fitting (gilded silver) from around 900, Old Hungarian princely grave, Zemplín, Slovakia  
© *Archeologický ústav SAV*, © *Daniel Zachar*
- 123** Šabľa, prelom 9. a 10. storočia, staromaďarský kniežací hrob, Zemplín, Slovensko  
Sabre, from around 900, Old Hungarian princely grave, Zemplín, Slovakia  
© *Archeologický ústav SAV*, © *Daniel Zachar*
- 124** Ozdobné kovanie konského postroja z pozláteného striebra, prelom 9. a 10. storočia, staromaďarský kniežací hrob, Zemplín, Slovensko  
Decorative fitting of a horse harness (gilded silver) from around 900, Old Hungarian princely grave, Zemplín, Slovakia  
© *Archeologický ústav SAV*, © *Daniel Zachar*

- 125** Ozdobné kovania z pozláteného striebra, prelom 9. a 10. storočia, staromadžarský kniežací hrob, Zemplín, Slovensko  
Decorative fitting (gilded silver) from around 900, Old Hungarian princely grave, Zemplín, Slovakia  
© Archeologický ústav SAV, © Daniel Zachar
- 126** Ozdobný kotúč z pozláteného striebra, prelom 9. a 10. storočia, staromadžarský kniežací hrob, Zemplín, Slovensko  
Decorative disc (gilded silver) from around 900, Old Hungarian princely grave, Zemplín, Slovakia  
© Archeologický ústav SAV, © Daniel Zachar
- 127** Ozdobný zlatý krúžok, prelom 9. a 10. storočia, staromadžarský kniežací hrob, Zemplín, Slovensko  
Decorative golden ring from around 900, Old Hungarian princely grave, Zemplín, Slovakia  
© Archeologický ústav SAV, © Daniel Zachar
- 128** Ozdobný zlatý krúžok, prelom 9. a 10. storočia, staromadžarský kniežací hrob, Zemplín, Slovensko  
Decorative golden ring from around 900, Old Hungarian princely grave, Zemplín, Slovakia  
© Archeologický ústav SAV, © Daniel Zachar
- 129** Fragment ozdobnej zlatej fólie, prelom 9. a 10. storočia, staromadžarský kniežací hrob, Zemplín, Slovensko  
Fragment of decorative gold foil from around 900, Old Hungarian princely grave, Zemplín, Slovakia  
© Archeologický ústav SAV, © Daniel Zachar
- 130** Fragment ozdobnej zlatej fólie, prelom 9. a 10. storočia, staromadžarský kniežací hrob, Zemplín, Slovensko  
Fragment of decorative gold foil from around 900, Old Hungarian princely grave, Zemplín, Slovakia  
© Archeologický ústav SAV, © Daniel Zachar
- 131** Strieborná pozlátená šálka s jazykovitou rukoväťou, prelom 9. a 10. storočia, staromadžarský kniežací hrob, Zemplín, Slovensko  
Gilded silver cup with tongue-shaped handle from around 900, Old Hungarian princely grave, Zemplín, Slovakia  
© Archeologický ústav SAV, © Daniel Zachar
- 132** Rekonštrukcia a replika staromadžarského jazdeckého sedla, a – kresbová rekonštrukcia sedla zo Soltszentimre (Gyula László), b – rekonštrukcia staromadžarského sedla zo Soltszentimre, c – rekonštrukcia nálezu kostných doštičiek zo Soltszentimre  
Reconstruction and replica of an Old Hungarian Riding Saddle, a – Drawn reconstruction of saddle from Soltszentimre by Gyula László, b – Old Hungarian saddle with adornments from Soltszentimre, c – Reconstructed finds of bone plates from Soltszentimre,  
© Václav Gřešák
- 133** Dvojlášťový gombík so sklenenými vložkami, pohrebisko za Jazdiarňou Pražského hradu, hrob 16, prelom 9. a 10. storočia, Praha, Česká republika  
Double-jacketed globular button with glass inlays, cemetery behind the Riding School at Prague Castle, grave No. 16, around 900, Prague, Czech Republic  
© Správa Pražského hradu, © Jan Gloc
- 134** Dvojkónické perly zdobené granuláciou, pohrebisko za Jazdiarňou Pražského hradu, hrob 16, prelom 9. a 10. storočia, Praha, Česká republika  
Biconical beads decorated with granulation, cemetery behind the Riding School at Prague Castle, grave No. 16, around 900, Prague, Czech Republic  
© Správa Pražského hradu, © Jan Gloc



- 135** Kópia hrozienuvej náušnice s bohatou granuláciou, striebro, 10. storočie, Hradčany-Lumbeho záhrada, hrob 84, Praha, Česká republika  
Copy of cluster earrings with rich granulation, silver, 10th century, Hradčany-Lumbe Garden, grave No 84, Prague, Czech Republic  
© Archeologický ústav AV ČR, Praha, v. v. i., depozitář Pražský hrad, © Martin Frouz
- 136** Kópia náušnice s očkom, striebro, 10. storočie, Hradčany-Lumbeho záhrada, hrob 100, Praha, Česká republika  
Copy of earrings with an eye, silver, 10th century, Hradčany-Lumbe Garden, grave No 100, Prague, Czech Republic  
© Archeologický ústav AV ČR, Praha, v. v. i., depozitář Pražský hrad, © Martin Frouz
- 137** Kópia guľovitej perly s filigránom, striebro, 10. storočie, Hradčany-Lumbeho záhrada, hrob 53, Praha, Česká republika  
Copy of globular pearl decorated with granulation, silver, 10th century, Hradčany-Lumbe Garden, grave No 53, Prague, Czech Republic  
© Archeologický ústav AV ČR, Praha, v. v. i., depozitář Pražský hrad, © Martin Frouz
- 138** Kópia koráliky s granuláciou, striebro, 10. storočie, Hradčany-Lumbeho záhrada, hrob 25, Praha, Česká republika  
Copy of bead decorated with granulation, silver, 10th century, Hradčany-Lumbe Garden, grave No 25, Prague, Czech Republic  
© Archeologický ústav AV ČR, Praha, v. v. i., depozitář Pražský hrad, © Martin Frouz
- 139–140** Letecký pohľad a situačný plán lokality Libice nad Cidlinou, Česká republika  
Aerial view and map of Libice nad Cidlinou, Czech Republic  
© Archeologický ústav AV ČR, Praha, v. v. i., Martin Gojda, Jan Mařík
- 141** Zlatý prsteň, včasný stredovek, Libice nad Cidlinou, Česká republika  
Golden ring, Early Middle Ages, Libice nad Cidlinou, Czech Republic  
© Archeologický ústav AV ČR, Praha, v. v. i., © Martin Frouz
- 142** Opaskové kovanie, prelom 8. a 9. storočia, Libice nad Cidlinou, Česká republika  
Belt mounting, eighth or ninth century, Libice nad Cidlinou, Czech Republic  
© Archeologický ústav AV ČR Praha, v.v.i., © Jan Gloc
- 143** Predmety z konského postroja – dva strmene a zubadlo z 9. storočia, Gradišče nad Bašljem, Slovinsko  
Parts of horse gear – two iron stirrups and a bit from the 9th century, Gradišče nad Bašljem, Slovenia  
© Narodni muzej Slovenje, Tomaž Lauko
- 144** Pozlátené bronzové predmety z 9. storočia, Gradišče nad Bašljem, Slovinsko  
Gilded bronze artefacts from the 9th century, Gradišče nad Bašljem, Slovenia  
© Narodni muzej Slovenje, Tomaž Lauko
- 145** Pozlátené predmety z Bornovho sarkofágu, honosné karolínske ostrohy, dvojice opaskových spôn, nákončí a kovaní, zlatá byzantská minca, 1. polovica 9. storočia, Biskupija Crkvina, Chorvátsko  
Gilded items from Borna's sarcophagus, luxurious Carolingian spurs, pairs of buckles, tips and loops, Byzantine gold coin, first half of the 9th century Biskupija Crkvina, Croatia  
© Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, Split, Zoran Alajbeg

## DEDIČSTVO KAROLA VELKÉHO/LEGACY OF CHARLEMAGNE

Sprievodca výstavou/Exhibition Guide

### **Vydal/Publisher**

Pamiatkový úrad Slovenskej republiky, Bratislava  
ISBN 978-80-89175-74-1

### **Editori/Editors**

Jana Maříková-Kubková  
Peter Baxa

### **Produkcia/Production**

Katarína Válová

### **Sadzba a grafická úprava/Layout and typesetting**

Kateřina Vyteřčková  
Peter Vince

### **Tlač/Print**

DOLIS s. r. o.,  
Grösslingova 45  
SK-811 09 Bratislava  
Slovakia